

Honi hontalanok és hontalan honiak — az új Magyarországért (1919—1945)

MARKOVITS GYÖRGYI

A harc az új Magyarországért már 1919 tragikus őszén megindult. A humanitás, a haladás eszméit cserbenhagyni nem hajlandó írástudók indították és vívták itthon ezt a harcot, s velük együtt a hazát elhagyni kényszerült hazafiak. Földrajzilag elszakítva egymástól, de eszmeileg elválaszthatatlanul harcoltak a jövőért itthon és az emigrációban egyaránt.

A felemelt kéz kora ez,
Hiába minden, benne élsz,
S ha nem ügyelsz, hát elragad,
Ha gyenge vagy, hát elmerülsz
Emeld kezed hát és vigyázz! —

írta RADNÓTI Miklós barátja, a fasiszták által 1944-ben meggyilkolt ifjú VAJDA János. Felemelték szavukat a kurzus, majd az ellenforradalmi konszolidáció idején mindazok, akik tisztán láttak és a közös ügyre tették fel életüket.

Sokan korán felismerték a később egész Európa tragédiáját okozó embertelen „ideológiák” valódi arculatát. NAGY Lajos már 1923 őszén szatírárt írt *Mi a fasizmus*¹ címen az új fejleményekről.

Mások is látták a fenyegető veszélyt. Egy-egy elfeledett, elsüllyedt folyóirat lapjain fel-feltűnik — bár többnyire allegorikusan — a „barna mákony.” A Rubin László szerkesztette „Láthatár” c. folyóiratban így ír Bódog András: „...Mindenkinek elszónokolják, hogy csak a barnafülű párt mentheti meg a naprendszer veszélyeztetett harmóniáját...”²

A Fényes Samu szerkesztette bécsi Diogenesben már 1924-től kezdve megjelennek a fasizmus elleni cikkek: „A kampóskereszt horizontján”, „Megrendült a fasizmus”, „Gyújtogató fasizmus”³

A franciaországi magyar kommunisták által kiadott Párizsi Munkás 1926. évi naptára „A fasizmusról” című írásban Mussoliniék három év előtti puccsára emlékeztet.

A Forradalmi Irodalom Nemzetközi Irodája Moszkvában az új helyzetnek megfelelő széles összefogást szorgalmazza. Nemcsak a forradalmi írókat szervezi,

1. NAGY Lajos: *Mi a fasizmus?* = *Esti Kurir*. 1923. nov. 6.

2. *A Láthatár*. 1927. 4—5. sz.

3. *Diogenes*. Bécs, 1924. május 24.; július 10.; 1927. április.

hanem a szimpatizáns baloldali érzelmű polgári szerzőket is, akik készek tiltakozni az új világháború előkészületei és a fasizmus ellen. 1930. november 6-án a harkovi konferencián kibocsátott felhívás megállapította, hogy az elkerülhetetlen pusztulás előérzetében az imperializmus egyik tömegvérfürdőből a másikba zuhan, s a felbomlás felé haladó imperializmus szelleme megmérgezi az irodalmat és a művészetet. Az Iroda a jó ügy barrikádjára hívta az írástudókat.

Ott ahol könyveket égetnek,
elégetik végül az embert is — írta Heinrich HEINE.

HITLER már tíz esztendővel a berlini könyvégetés előtt kijelentette: „bajaink forrása az, hogy túlságosan sok a kultúra. Ma csak a tudást becsülik... Nekünk ösztönre és akaratra van szükségünk...”

1933 áprilisában a szélsőjobboldali német diákegyesületek sajtó- és propagandairódlója felhívást intézett az értelmiséghez:

„...Követeljük, hogy a cenzura lépjen fel a legszigorúbban a német betű meggyalázói ellen! Ki kell irtani a németiségtől idegen szellemet a nyilvános könyvtárakból. Követeljük a német egyetemi hallgatóktól, küzdjék le az intellektualizmust és az ezzel együtt járó rothadási tüneteket. Követeljük, rostálják meg az egyetemi hallgatókat és professzorokat, vajon megbízhatók és német szellemben gondolkodnak-e? Minden hallgató tisztítsa meg könyvtárát a német szellem számára idegen könyvektől. Minden hallgató nézze át ismerősei könyvtárát, a diákegyesületek pedig tisztítsák meg a köz-könyvtárakat. A bomlasztó irodalmi termékeket 1933. május 10-én valamennyi főiskolán és egyetemen vessék a lángok martalékául!”⁴

Az április 23-i első feketelistán — többek között — ott állott Henri BARBUSSE, August BEBEL, Bertolt BRECHT, Alfred DÖBLIN, Ilja ERENBURG, Albert EINSTEIN, Lion FEUCHTWANGER, Jaroslav HAŠEK, Heinrich HEINE, Franz KAFKA, Egon Erwin KISCH, Thomas MANN, Klaus MANN, Franz MEHRING, Ludwig RENN, Ernst TOLLER, Jakob WASSERMANN, Franz WERFEL, Arnold ZWEIG, Stefan ZWEIG neve.

A „munka” azonnal megindult a rendőrség, az SA és a Hitlerjugend hathatós segítségével. Május 10-én megkezdődött az „ünnepély”: az európai szellem java kincseinek látványos elégetése. A barnainges diákok fáklyákkal a kezükben vonultak SA kísérettel, zenészó mellett az Opera elé, s a könyveket a következő jelszavak kíséretében dobták a máglyára: „Dekadencia és árulás vádjával, a tisztesség és államunk jó erkölce nevében átadom a lángoknak Heinrich Mann, Ernst Glaeser és Erich Kästner műveit!” „A világháború katonái ellen elkövetett irodalmi árulásért, a népnek az igazság szellemében történő nevelése érdekében átadom a lángoknak Erich Maria Remarque műveit!”; „Arcatlanság és kevélység miatt, a halhatatlan népszellem előtti tisztelet és hódolat nevében, lángok, nyeljétek el Tucholsky és Ossietzky műveit!”

Éjfél felé megjelent a propagandaminiszter is, Joseph GOEBBELS, s gépkoocsijából biztatta a tömeget: „...helyesen teszitek, hogy ebben a késő éjszakai órában átadjátok a lángoknak a múlt gonosz szellemeit...”. Felhangzott a Horst-Wessel dal. Körülbelül huszonötezer könyv hamvadt el a lángok között.

4. PÁLVÖLGYI Endre: *Népünnepély az Opera előtt. — Könyvek a vádlottak padján.* Bp. 1970. Gondolat.

A magyar fehérterrorista különítményesek jó évtizeddel megelőzték Hitlert. 1919. szeptember 20-án tették közzé a *közrendet és közbiztonságot veszélyeztető sajtótermékek beszüntetéséről* szóló rendeletet, ezt követte a *Jegyzék az elkobzandó és megsemmisítendő kommunista, bolsevista és anarchista sajtótermékekről*. Ezen többek között MARX és ENGELS, LENIN, KUN Béla, LUKÁCS György, SZABÓ Ervin, Alekszandra Mihajlovna KOLLONTAJ, DÉNES Zsófia művei szerepeltek; több mint félezer cím: röplapok és plakátok ezrei, értékes tudományos és szép-irodalmi művek, pótolhatatlan kordokumentumok semmisültek meg a magyarországi fehérterror pusztításai következtében.

A náci könyvégetés második, huszadik századi előfutára az 1922-es olaszországi máglya. Mussolini Olaszországában nemcsak a fasisztaellenes kiadványokat pusztították el; üldöztek minden olyan írástudót, aki nem szimpatizált a Duceval. Ezért kellett például a *Bor és kenyér* c. világhírű munkásmozgalmi regény alkotójának, Ignazio SILONÉnak is emigrációba mennie.

Az 1933-ban létrehozott német birodalmi írókamara felállítása után egyre-másra készültek a különböző típusú indexek, melyeken a világirodalom legjobbjai sorakoztak. *A fajilag nem megfelelő írók* művein kívül jegyzékbe foglalták *a fajilag nem megfelelő tárgyú* munkák szerzőit is. BYRON, CHAPLIN, DEFOE, James JOYCE, Walter SCOTT, SHAKESPEARE nevét is megtalálja itt az olvasó.

A nemzetközi progresszió azonban a hitleri hatalomátvétel másnapján megindította a harcot. 1933 júniusában, Baselban megjelent a német nyelvű *Braunbuch*.⁵ Előszavát lord MARLEY írta, szerkesztője André SIMONE álnéven a Csehszlovákiából emigrált Otto KATZ, s munkatársai emigráns írók, a német Kommunista Párt tagjai voltak. A tragikusan híressé vált könyvnek több kiadása forgott közkezen, szinte a világ minden tájára eljutott. Pozsonyban *Braunbuch. Dimitroff contra Göring* címmel adta ki a Németellenes Propaganda Liga; Magyarországból 1934-ben és 1935-ben újra és újra kitiltották a *Posta- és Távirtda Rendeletek Tára* és a *Csendőrségi Nyomozókulcs* tanúsága szerint.

A *Barnakönyv* szövegét, mely a hitleri borzalmakat adatokkal tanúsította, KÁROLYI Mihályné ANDRÁSSY Katinka csempészte ki Németországból, nagy vizsontagságok közepette.

Két magyar változatát ismerjük a könyvnek, mindkettő 1934-ben jelent meg.

Az egyik kiadás Bratislavában BALOGH Edgár szerkesztésében, FÁBRY Zoltán előszavával látott napvilágot.⁶ Az első öt fejezet anyagát az eredetiből vették át s fordították magyarra, de újabb fejezetekkel — Egon Erwin KISCH és William LONDON cikkei DIMITROVRÓL, a lipcsei per, a barnaterror akciói — is kiegészítették. FÁBRY Zoltán előszavában szenvedélyesen bizonyítja, hogy a hitlerizmus nem a németek magánügye, mint ahogy nem volt magánügy SACCO és VANZETTI, BACSÓ és SOMOGYI, SALLAI és FÜRST, Csan Ta LÁJ, Siang Csung FA és MATTEOTTI meggyilkolása sem. Mindez az egész világ, az egész emberiség ügye. A *Barna-*

5. *Braunbuch über Reichstagsbrand und Hitler-Terror*. Vorw. von Lord (Dudley Leigh Aman) MARLEY. Hrsg. Willi MÜNZENBERG. Basel. (1933). Universum-Bücherei. 382 p. Mitarb. Alexander ABUSCH, Rudolf FUERTH (FEISTMANN), Babette GROSS, Alfred KANTOROWICZ, Otto KATZ, André SIMONE), Arthur KOESTLER, Gustav REGLER, Max SCHRÖDER, Bodo UHSE.

6. *Barnakönyv Hitler-Németországról és a lipcsei perről*. FÁBRY Zoltán előszavával. Szerk. BALOGH Edgár. Bratislava, (1934), Schwarz. 143 l., 8 t.

BARNAKÖNYV

**Hitler-Németországról
és a lipcsei perről.**

Fábry Zoltán
előszavával.

FÁBRY ZOLTÁN - NYOM. 1932. 15. SZ. 15. SZ. 15. SZ.

Kiadja: Schwarz Pál könyvkereskedése, Bratislava.
Nyomta: „Pallas” könyvnyomda, Prešov, Horná okružná 4.

könyvet — írja — világkönyvvé kell tenni, az antifaszizmus gyűjtő, toborzó eszközévé.

„Ha a magyar olvasót sikerül egyszermindenkorra meggyőznünk a berlini gyűjtogatás és a lipcei per kétségbevonhatatlan tényanyaga alapján a munkásmozgalom igazáról a mindenkori rágalmaikkal szemben, akkor úgy érezzük, hogy komoly hivatást töltöttünk be egy boldogabb emberi korszak kivívása érdekében” — olvassuk a kiadó bevezetőjében. Az „Irtóhadjárat a kultúra ellen” c. fejezet adatokkal tanúsítja, hogy a német munkásosztály elleni fő csapáson kívül a faszizmus gyűlölete elsősorban azok ellen az értelmiségiek ellen irányult, akik hitet tettek a munkásosztály mellett. Hitlerék „a sajtót és irodalmat a barna pestis kaszárnya-ideológiájának szellemnélküli egyöntetűségére gleichschaltolták...”.

A másik magyar nyelvű *Barnakönyv* Aradon jelent meg 1934 decemberében, félévvel a német nyelvű eredeti után.⁷ BENAMY Sándor megszerezte az Edition du Carrefour francia nyelvű példányát. Lefordította, s megpróbált nyomda, illetve pénz után nézni. A pénzt dr. TURNOVSZKY Sándor szociológus adta, a könyvet Nagyváradon nyomtatták ki. S a kiadó, híven a kötet tartalmához, az Antifa elnevezést kapta. Erdélyben és Magyarországon egyaránt terjesztették az aradi *Barnakönyvet*, a terjesztésben egy SZILÁGYI Ernő nevű baloldali gondolkodású nagyváradi nyomdásznak voltak jelentős érdemei.

„Kollektív könyv, melyet antifaszisták készítettek, közös munkája azoknak a harcoknak, akik Németországban és másutt egybeforrtak abban az akaratban, hogy a Hitler-faszizmus megbuktatásáért és egy szocialista Németországért dolgozzanak... Nemzetközi Könyv! Angol, francia, holland és amerikai antifaszisták hívták életre, akiket a Hitler-faszizmus áldozataiért küzdő nemzetközi bizottság — élén Einstein professzorral és Lord Marley-vel — segített ebben... a kiadók dokumentumnak szánták, az élet, a történelem azonban magasabbra emelte. A *Barnakönyv* immár halhatatlan alkotás; maga is egy darab történelemmé vált... már annyit elért, hogy ennek a pernek a világ nyilvánossága előtt kellett lefolynia. Így lett a per a német faszizmus vádjá, így lett a *Barnakönyv* a per valódi vádirata, így lépett a világtörténelem országújtárá...” — olvashatjuk az Előszóban.

A náci terror ellen tiltakozó írások egymást követik. Sherwood ANDERSON az amerikai írók nevében szól. Martin ANDERSEN Nexó megállapítja, hogy „a faszizmus nem egyéb, mint a kapitalizmus abban a pillanatban, amikor az, mint bestia, leleplezi magát. A mi most folyó küzdelmünk: harc az emberért, és a bestia ellen. Ehhez a harchoz ma már nem elegendő a pacifizmus és a humanizmus. Mélyebbre kell nyúlnunk. A talajt egészen fel kell ásni.” Az első világháborús *Tűz* c. híres mű szerzője, Henri BARBUSSE az emberi tisztességre apellál: a hidegen kiszámított, átföntolt stratégiával és kipróbált taktikával történő rombolásra és gyilkolásra csak egyetlen válasz lehet: a harc. André GIDE figyelmeztet a nacionalista ragályra, mely háborúhoz vezethet. Az angol Beverley NICHOLS — akinek regényeit BENEDEK Marcell fordította magyarra — a nyugati országok felelősségét hangsúlyozza: „A tragikus a dologban az, hogy ezt a pojácat mi alkottuk... A saját szívünkben rejtőzködő méregből teremtettük meg a hitlerizmust, és nem fogjuk tudni addig szétrombolni, amíg mi magunkat ettől a méregtől meg nem tisztítottuk”. A *Barnakönyv* közli Romain ROLLAND nyílt levelét,

7. *Barna könyv. (Braunbuch über Reichstagsbrand und Hitler-Terror.)* Ford. BENAMY Sándor. Oradea, 1934, Antifa. Tip. Franklin. 84. l.

melyet 1933. május 15-én küldött a Kölnische Zeitungnak. ROLLAND a nagy világpolgárok Németországát szereti, azt, melyet lábbal tiport, vérrel mocskolt, a másik, a kampóskeresztes Németország.

A világ progresszív erői tiltakoztak. Nemzetközi fórumokon felemelték szavukat a hitleri terror ellen. Az üldözött írókat befogadták más országok, más világrészek. 1934-ben, alig egy esztendővel a berlini könyvégetés után Párizsban a Német Írók Szövetsége Alfred KANTOROWICZ vezetésével megalapította a Deutsche Freiheitsbibliothek-ot, a Német Szabadságkönyvtárt. A nácizmus által elüldözött 250 német emigráns író műveinek megmentését tűzték ki célul. Az akció védnökségét Romain ROLLAND, H. G. WELLS és Heinrich MANN vállalták. A gyűjteményt azonban nem sikerült megmenteni. 1940 nyarán, Franciaország megszállásakor a náci csapatok lefoglalták és megsemmisítették.

De nemcsak Párizsban történt kísérlet a kultúra e becses értékeinek megőrzésére. 1935-ben az Egyesült Államokba menekült Hubertus LÖWENSTEIN-WERTHEIM-FREUDENBERG herceg — szintén emigráns — a náci uralom elől menekült írók, képzőművészek, tudósok és muzsikuskok segítségével megalapította az „American Guild for German Cultural Freedom” nevű szervezetet. A szükséges anyagi alapot gyűjtéssel teremtette meg. A Guild által támogatottak köre igen széles volt. Bertolt BRECHT például Dániából kért támogatást Svendsborgi költeményeinek kinyomtatásához. A herceg szerény ösztöndíjakat, és sokszor úti-költséget is biztosított az íróknak, majd létrehozta a német Művészeti és Tudományos Akadémiát, melynek művészeti osztályát Thomas MANN, tudományos osztályát Sigmund FREUD vezette. A Guild célja is „a másik Németország” átmentése volt.⁸

A Komintern 1935-ös VII. Kongresszusa után egyre inkább hangot kapott művészetben és irodalomban egyaránt a fasizmus elleni harc. Megindult a munka a népfrontgondolat kibontakoztatásáért.

Harc tollal és fegyverrel — ez jellemezte a magyar emigráció élenjáró képviselőinek magatartását is.

„A magyar írók közül sokan úgy érezték, hogy otthon már nem segíthetnek, nem harcolhatnak, hiszen legfőbb fegyverüket, a tollat kiütötték a kezükből, és bár író számára nincs ennél fájdalmasabb, odahagyták országukat, az egyetlen helyet, ahol nyelvüket megértették. Úgy gondolták, hogy a fenyegető és a kultúra létét eldöntő háborúban inkább vehetnek részt odakünn, a Rajnán túl, ahol védekezni fognak a barbárok ellen, ahol meg fogják menteni a kulturális örökséget, amelyet a Rajnán innen máglyán égettek el...”⁹ — írta HAVAS Endre.

8. A „másik Németország” irodalma. = *Der Tagesspiegel*, 1972. jan. 7. Ism.: *Valóság*. Bp. 1972. jún. — Az American Guild for German Cultural Freedom alapítvány teljes archívumát a Frankfurt am Main-i Deutsche Bibliothek vásárolta meg, mely a háború után kezdte az emigráns irodalom gyűjtését. „Exil-Literatur”-gyűjteményéből vezetője, Werner BERTHOLD professzor kiállítás rendezett, melyet az UNESCO Európa több városában bemutatott. Az új anyag rendezésében részt vett LÖWENSTEIN herceg és a Guild egykori főtitkára, Volkmar von ZÜHLSDORF, az NSZK kanadai nagykövete.
9. HAVAS Endre: *A külföldi magyar írók sorsa*. = *Új Világ*. Buenos Aires. 1943. márc. 27.

I.

„Tőke és Fasizmus jegyesek”

Ezt a mottót írta JÓZSEF Attila a *Farsangi lakodalom* c. verse elé, mely a *Döntsé a tőkét, ne siránkozz* című kötetben jelent meg. 1931 tavaszától 1933 áprilisáig folyt a per a *Szocialisták* című költeménye miatt, osztály elleni izgatás vádjával. S bár a nyolc napi fogházbüntetést a büntetőtörvényszék három évre felfüggesztette — elrendelték a kötet összes példányainak elkobzását és megsemmisítését.

A JÓZSEF Attila-i eszmevilágot hordozó társak: írók és publicisták, költők és munkásmozgalmi emberek a válság éveiben egyre inkább érezték, hogy bár az ő „ragályos” írásaiktól óvja a hatalom a népet, nekik kell óvniuk a népet, a nemzetet az új ragály, az „új ordas eszmék” ellen.

Az illegális kommunista párt legális folyórata, a *Társadalmi Szemle* adta ki 1931-ben HARASZTI Sándor *Mi a fasizmus?* című, 16 oldalas brosrúráját. 1932-ben az Európa Könyvtárnál — mely mögött a filozófus SÁNDOR Pál és MÜLLER Lajos nyomdász állott — jelent meg GEREBLYÉS László németországi riportkönyve, A döntés felé, borítólapján DÉSI HUBER István rajzával.

A statárium idején a munkásmozgalom — szemben az egyre erősödő megtorló intézkedésekkel —, fellendül. S bár egymást követik a baloldali írókat sújtó perek, s nő az illegális munkások elleni hajsza, újabb és újabb akciókat szervez a párt. A kormány képtelen elnémitani az igazság hangját.

A VIII. kerületi Barátság Kórus tagjai KNOPP Imre költővel együtt Budapest utcáit járják: tiltakozó dalokat énekelnek. A költők versekben siratják a mártír kommunistákat, SALLAI Imrét és FÜRST Sándort. (BÁLINT György: *Emlékkönyvbe*; GEREBLYÉS László: *A párt marad (Sanyiek mártírhalálakor)*; ILLYÉS Gyula: *Micsoda alkony*; KASSÁK Lajos: *Szólok halottainkról*; KOMJÁT Aladár: *Halotti beszéd*; LÁNYI Sarolta: *1932, július*; NÁDASS JÓZSEF: *1932 nyara*).

1932 júliusában Vámbéry Rusztem vezetésével a magyar progresszió tíz kiváló reprezentánsa megfogalmazta a Társadalmi Egyesületek Halálbüntetés-ellenes szövetségének Statárium-elleni Bizottsága tiltakozó felhívását. A röpiratra július 22. és 26. között tízezer aláírás gyűlt össze. Ezután, a letartóztatott kommunisták védelmére fogalmazta meg JÓZSEF Attila ILLYÉS Gyula és SZIMONIDESZ Lajos közreműködésével a tiltakozó röplapot. A röplap terjesztése miatt JÓZSEF Attilát, ILLYÉS Gyulát, SZIMONIDESZ Lajost, ZSOLT Bélát és másokat perbefogtak. A bíróság előtt JÓZSEF Attila vállalta a röplap megfogalmazását.

A STATÁRIUM ELLEN

Dolgozó polgárok!

Munkások!

Gondolkodó emberek!

Minden idők legszörnyűbb gazdasági válsága tört a világra. Nyomorúság, munkanélküliség, anyagi gondok tizedelik testvéreinket. Férfiak szervezete elhanyaglik, gyermekek testi-lelki fejlődése megáll, családanyák kínzó munkája a kolduspanaszkodás. Szaporodnak az öngyilkosok, a prostituáltak, reménytelenség gubbaszt a lelkeken, nélkülözések kövezik a betegségek, a korai halál útját.

Az idő vasveszeje végigvág az emberek jobbainak lelkiismeretén, hogy a hideg konyhákból elűzni segítse a kétségbeesést. Senki, akinek nem üzlet a népek nyomora,

nem vallhatja a henye gondolatot, hogy „majd megváltozik a helyzet”; mindenki, aki érezte dolgozó emberek komoly szeretetét, törekszik, vívódik, küzd a hatalmasokkal és önmagával, hogy kiutat találjon. Ez nem könnyű dolog. Rengeteg a terv, a javaslat, és annak, aki egész ember módjára cselekedni akar, valamelyik mellé oda kell állania. Hogy melyik mellé? Ezt a megfélebezhetetlen lelkiismeret parancsa diktálja, akár kommunizmus, akár másfajta eszme a válasz.

Nálunk még mindig akasztanak azért, mert emberek nem bírják az éhséget, mert a társadalmi berendezések javítását meg megváltoztatását kívánják. Ma kommunisták életét akarják kioltani, mikor a szociáldemokrácia, a fasizmus, a hitlerizmus, a nemzeti radikalizmus, a bethlenizmus, a liberalizmus hívei szabadon vallhatják és terjeszthetik meggyőződésüket. Holnap más politika válhatik halálos veszedelmessé a mai viszonyokra és akkor mások kerülhetnek akasztófa alá. A politikai ellentétek kötéllal való megoldása ellen, ma és bármikor, minden érzésünkkel és idegszálunkkal tiltakozunk. Ebben az érzésünkben magunk mögött tudjuk a művelt nyugatnak azt a részét, amely a halálbüntetést egyáltalán kiküszöbölte törvénykönyveiből, és amely a politikai vélemény feltétlen szabadságát mindenki számára állami alaptörvényeiben biztosítja.

Ma azt mondják, hogy a kommunisták közönséges gonosztevők. De más politika is mindig gonosznak tartható addig, amíg uralomra nem jut s amikor ő diktálja a törvényeket. Fennálló törvényeink még a közönséges bűnökre is találnak enyhítő körülményeket. Hiszen vannak, akik nem bűnözési hajlamból, hanem a nyomorúságtól sarkallva esnek bűnökbe, vagy a nyomorúság elől keresik a társadalom számára a menekülést.

Dolgozó polgárok! Munkások! Gondolkozó emberek!

Ma kommunistáknak ácsolják az akasztófát. Holnap mások kerülhetnek sorra, mert más érzéseik nem férnek el pillanatnyilag a mai erőviszonyok keretein belül.

Legyen vége a problémák kötéllal való elintézésének!

Tiltakozzunk mindannyian az igazságügyminiszternél a készülő akasztások, a halálbüntetések ellen!

1932. július

Társadalmi Egyesületek
Halálbüntetésellenes Szövetségének
Statáriumelleni Bizottsága

A két kommunista kivégzése, s az utána következő további megtorlások után is hallatják hangukat az írók. BÁLINT György egymás után írja figyelmeztető cikkeit. *Hüder* című írását a *Pesti Napló* közölte, három hónappal a berlini könyvégetés előtt.

A harmincas évek elején a költészetben is erősödik a fasizmus elleni tiltakozás. A versek egy része csak a háború befejezése után jelenhetett meg, de ismerünk nem is egyet, melyet születésekor szavaltak vagy bátor baloldali lapok szerkesztői tettek közzé. HOLLÓS KORVIN Lajos *Egységfront-kórusát*¹⁰ munkáselőadásokon szavalták:

Álljon a front mint a penge éle!
Hahó,
mindenki a helyére!
Hahó, mindenki a helyére!
Törjön a kéz, mely konkolyt hintett,
Egy sorba, hej, seregeinket!
Sorakoznak a barna ingek,
Fekete, fehér, barna ingek,
Hahó, vigyázz.
ma éjjel megölnének minket!

10. HOLLÓS KORVIN Lajos: *Egységfront-kórus*. = *Kórusművészet*. 1933.

A FASIZMUS DALOL

Mint esepben a pocsolya, úgy tük-röződik a fasizmus a maga harci indulóiban és himnuszaiiban. A fasizmus «költészete» feltárja azt a feneketlen lelki sötétséget, amelyből megszületett. A sok közül itt két példát mutatunk be, amelyek jellemzőek a fasizmus kulturális útjára.

Az olasz fasizmusnak szüksége volt a fiatalság erejére. A nagytöke szekeré-élé kellett fogni az elégedetlenkedő, rajongó és harcias kispolgári itjuságot. Ehhez dekoratív frázisok kellet-tek, nagy és szép szavak, hogy a meg-szédült tömegek lenyeljék a legborzal-masabb hazugságokat is. Mussolini énekelteti hadait és a feketeingesek torokszakadtából fujják:

Giovanezza, giovanezza
Primavera di belezza
Nel fashismo è la salvezza
Della nostra libertà

(ami magyarul azt jelenti, hogy fiatalság, fiatalság, szépség tavasza, a fasiz-musban van a szabadságunk megmentése). Kápráztatón nagy szavak és frázis-halmazás, de látszik rajta, hogy valami szépet akar hazudni, csillogó szóözönnel akarja elleplezni a fasizmus mindennapi valóságát. El akarja hitetni a töme-gekkel, hogy a fasizmus, a maga börtöneivel, bankáraival, ágyuival és munkás-gyilkosságaival a mennyország egyetlen kapuja. A fasizmus mint államrend-be akar rendezkedni, tehát be kell lopnia a hazugságokból összetákolt ideoló-giáját az agyakra és lelkekre, mert csak így uralkodhat rajtuk.

Közben telnek az évek. A nyomor és kétségbeesés árja a polgári civilizáció és polgári morál utolsó foszlányait is elmossa. Németországban felbukkannak a fasizmus barnainges legényei. Prófétájuk, az Adolf, a harmadik birodalmat és a fejek gurulását hirdeti. Az ő dicsőítésére született meg a «Sturm 44», a berlini hitleristák hivatalos harci indulója:

Revolverschuss und Mädchenkuss
Erfüllen unser Leben
Im Wechsel liegt der Hochgenuss
Drum muss es beides geben

(Magyarul: Revolve-lövés és leánycsók töltik be életünket. — Változatosságban van a gyönyör. — Tehát mindekettő kell nekünk.)

Nincs az a pokoli fantázia, ami ennél undorítóbbat ki tudna találni. De ebből is látszik, hogy nem a harmadik birodalom gyönyöreire vonzzák a fasisz-tákat Hitler zászlaja köré, hanem az, hogy a legaljasabb és legbetegebb ösz-töneiket szabadon — sőt társadalmi szankciókkal — kitombolhatják. Az ideál-juk a «revolver és a csók», az elvadult öldöklés és a perverz szexualitás. Ez az egyetlen, ami az életüket betölti. Ezt ki is mondják, nyílt, cinikus vigyorral.

N. E.

LENGYEL LAJOS FOTÓJA

az Út IL évfolyan 5-6

kulturpolitikai folyóirat • szerkeszti fábrý zoltán

A csendőrgyó ma — történelem. Még mindig történelem.

Történelem volt 1905-ben, amikor a kuzákok vad rohama fölött a munkák és kenyérkerék tömegébe és történelem volt, amikor 1929-ben a szociáldemokrata Zörgőélet címűjei fölöttük vére a berlini munkásság zászja eszélt. A tél palotája, a weddingi barrikádok: kirádrozhatatlan történelem.

Ismerjük, öhük, Dux, Radotin, Husz, Freiwaldau, Turja-Paszka, Mährisch-Ostera, Koux és legutóbb Holica, Telgárt, Pohorella: kirádrozhatatlan demokratikus történelem.

Nevek, állomások, egy nyelven beszélők, kapitalizmus és kommunizmus ütközéspontjai. Áldozatokkal, halottakkal, munkásokkal.

Mégis: van egy név, és vannak halottak, ahol az emlékezés mélyebbre nyúlna a fejedtet, egy név, egy hely, ahol a szájak némasága a proletárgyász itteni fogadalmi szavalt először pórtárgatta: Nemeskossút.

Emlékezünk: csendőrgyó, csendőrgyórony most egy éve svntta történelem. Magyar áln. 142 ház, 1239 lakos. Kis hely, kis pont és Szlovenszók, ez a lehetetlenül kiszabdaltd földterület, ez a csak úta és ávredentia aspirációk közt lebegő függvény, itt ezen a helyen társult a fél palotához, a weddingi barrikádokhoz, itt lépett be vértömörösen az osztályharc történetébe. A szlovenszókai munkásság, a kádbőrségi magyar sora, ez a létszeres kiszolgáltatottság, ez a kétségbeesés érezhető elnyomás itt ezen a vértömörösen lett valóság: látható vád, csendőrgyóronyunk leszálló számonkérés. Itt ebben a főtörben látta meg a szlovenszókai összproletáriátus, a kisértéségi magyarság az igaz arcát, innen indultak a további átal, mert itt kovácsolódott az egység, itt lett valóság a dolgozó értelmiség és diákság harcállása. A három halott — Zsófia Sanyi, Gyevát János és Tharzó István — azóta soha sejt élettel, el a munkásokban és a lipótvári fejedélyben is csak a 2895. számú név út, mert Major István nevet a földmunkások azóta els zászókat bódózzák sorak előtt.

Nemeskossút, Major: nevek, amiket nem lehet kirádrozni. De a történelmet meg lehet hamisítani, de a halgatást meg lehet fizetni. Szlovenszókai magyar ajnája egy szóval sem emlékezték meg az ölvordulók. A csak kóvalitátorok brutálitást, a magyar kádbőrségnek küldött sortízet patet magyarsájként elhatalgatták: a sebetelt, a halottakat a földszegénység, a kétségbeesés kizsákmányoltak kapták. A magyar minstelemég véres sebei nem tántak az ezeréves mult szajkózásnak, a groll lakóknak, a mucta: magyarságnak és kvarterkázóknak, halgatnak és csak költők szavainak ajarca magyarokról. A három árdcímra nem szabad emlékezni, úrn kell a pinkódi hőrcet, mert a halottak, mert a történetben újó Major egyformán vádol. Egyformán csak és magyar íri profilidéket, nép borre költő paktumokat. A »Csakú Slovo« és »Prágni Magyar Hirlepe, a »Hírdozó« és a »Reggel« együtt és egy eótt halgatnak. Vagy Béskell módjára Csernovári regének. Felhabrodásuk, sordják szerint csopogó humilitásuk a régi magyar zentricitását, a régi csendőrgyók történetét mezejíti fel. A földszegény, a kakastolus csendőre premier platanban, hogy efilejtesék a borini járásnokókat és a demokratikus csendőrgyókat. Csernovát — ezt a templombócut — nem lehet kúlszani Nemeskossút ellen, ahol a munkanélküliség, a kenyérelenség, a kizsákmányolás vádó és számonkérő ordítást folytatják el a demokratikus állam csendőrei. Csernova 1932-ben! Hol van már a tavalyi hó? De a kormányajló íródkjait ez nem ott van: Nemeskossút, a véres pántósd, de előtte a lehetőség: a győzelem. Győzelem Nemeskossút szemében, győzelem Major

síremléket
a nemeskossúti
áldozatoknak!

PROLETÁROKÖL. Tszolnák,
Bukovin-Borzan Qzúú veses magyara
zabadosmóvák kizsákkú proletárok-
szob. A modell eredetije a jász-
ny magyar újmanókón és diák-
talpdonzta kvált, akik e modell
alapján szereztek a nemeskossúti
áldozatoknak síremlék emelni.

a nép atya és Major az aljas szándékát büntető, Hodza a magyar orsámentben valómikor a »csesnovai vértörőmő cadarságoktól« követelt megterítést, most pedig ugyancsak az emberek az okai a nemeskossúti és egyéb »vértörőmő cadarságoknak«. És amikor ezek az urak bőrtömbbe vetik a szlovenszókai földmunkásság vezérét, akkor íródkjakká pírulás és szarvobóssos méltó merik leírni Hodza apóth kijelentését: »Úgy látszik, hogy az elnyomott magyar földműves nép részére is mi fogjuk kibarcolni azt a helyet, amely út a nemzetközi paraszttársadalomban megjelölte.

Nem. Az elnyomott magyar földműves nép már tudja az útát, tudja a harcot és tudja, hogy a harcban egyesegyedül csak a kommunista pártra támaszkodhat. A háta mögött ott van: Nemeskossút, a véres pántósd, de előtte a lehetőség: a győzelem. Győzelem Nemeskossút szemében, győzelem Major

létlenül vezetésével, győzelem a kommunistá párt zászlaja alatt. Az elnyomott magyar földműves nép épp a nemeskossúti évfordóra bízvonyította be, hogy Nemeskossút: átmulástis, név, fogalom, melyhez nem lehet többé hűden. Új tavasz jött, ugyanolyan mint a tavalyi — éhbérékkel. És az a földszegénység megem ment el Hodza apánkhoz és a Stunda apánk nem jött el segíteni, nagyobb bért kizsákolódn. Ezek a galántai magyar proletárok a tavalyi társzóba és vértömörőség erejében lecsapták a lapát és a harc áll. Sztrájk. Ugyanott, ahol egy évvel ezelőt vére kovácsoltában és — győztek!

A nemeskossúti halottak sírhalmjára nem kerülhetett több koszorú, mind 46 elvárásuk győzelem megívott új harca, a lipótvári fejedély 2895. számú legyene le így fogja a legjobban tudni, hogy — é, erősödik és áll a harc a végő győzelemig!

Forma No. 12. (Szociális Nyelvtan és Munkaügyi, Munkaadó, Munkás és Munkaadó között)

Magyar Köztársaság
Munkaadó: ...
Munkás: ...
Dátum: 1931. ...

munkássággal, az egész dolgozó lakossággal szemben.

Handwritten notes and signatures in the top left section, including names like 'Szociális Nyelvtan' and 'Munkaadó'.

Handwritten notes and signatures in the middle left section, including a circular stamp.

Handwritten note: 'Hatalom viszi Fábry Zoltán korábbi elnöki...'.

a cenzúra 65 sort töröjt

Amde a nyomor má már széles tömegeket mozgosit a létért való harcra: az osztályharcra. Nem elég már a kommunizistákat ütni, Fedrákn, megbüntetni. A gazdasági válság és az erősebb munkásmozgalom el erősebb eszközök használatára kényszeríti az urakat, most már egyre nyitlabban és nyitlabban az egész

Az Út az osztályharcos szlovenszököi és kárpátaljai magyar dolgozók kultúrlapja. Megjelenik havonta egyszer. Szerkesztői egy tisztagi szerkesztési munkacsoport élén Fábry Zoltán író. Fekelő szerkesztő: Sekanina Iván dr. (Prága). Kiadó: Mezo István (Komárom). Kiadóhivatal: Weisz Salamon, Bratislava-Pozsony, Heyduk-ucca 11/II. o. Éves ár 1.50 Ké, előfizetés évenként számára belföldön 16 Ké, külföldön számonként 2 Ké-nak megfelelő valuta. o. Hirdetvények használatára engedélyezve: 88.925/VII-1931. szám alatt. Nyomja: Jaroslav Hoffmann, Praha-Karlín, Královská 13. o. Ha nincs befizetési lapod, végy a postán üres befizetési lapot. Számlatulajdonos Weisz Salamon, Bratislava, a száma száma 5322 o. Minden közlemény Fábry Zoltán, Stos via Košice címre küldendő. o. Lapzártá: 1932 június 15.

Az erős kéz terrorpolitikája nemcsak országos szervezeteit igyekszik szétmálászni, hanem a munkásság minden helyi megnyilatkozása esetén is, így feloszlatták a munkanélküliek bizottságait, miután kijelentették rólok, hogy a hatósági engedély nélkül működnek. Mik is voltak ezek a munkanélküli-bizottságok? Egy-egy község, város munkanélküli munkásainak párkielégítő bizottságai, egy-egy város, amely a munkáért és kenyérért indított közös megmozdulásokat a többnyire ki is kényszerítette a hatóságoktól a segítségért. A közösen vívott harc megadta a munkanélkülieknek a hivott eredmények felismereték a tömegekkel, hogy annyit kapnak, amennyit kiharcolnak. A munkanélküliek megmozdulásai veszélyes méreteket öltöttek a kapitalista élnyomás rendszerével szemben, tehát útközüknek, időközüknek kellett őket nyilvánítani. Összecsúsvéseket csináltak a munkanélküliek szabályosan választott, nyitlan működő szerveiből, hogy leüthessék, szétverhessék őket.

A legújabb események az egyetemes munkásosztály ellen irányuló burzsoáronton: a kommunista fűmunkásövetség (Komszomol) feloszlata és a központi szervezeti tanács feloszlata is Rokyancsyan Pilsen mellett. A burzsoázia hadat üzen nemcsak a kommunista pártnak, hanem az egész munkásságnak.

S az erős kéz nem áll meg a munkásság osztályszerveinek üldözésénél sem, hanem tovább megy a minden egyes munkára, tanulóra az egész a keresztyén-szociálisokhoz vagy akár a burzsoázyon levő szociáldemokráciához, legyen az nemzeti vagy nemzetközi, választás vagy párttábori, egyaránt lecsújt. Kifogyna a tinta, kevés volna a papirus, ha azt a rengeteg anyagot közlősek, ami mind az üldözött munkás sorait járja fel Szlovákia és Kárpátalja. Csak egy példát a sok ezer között a hajléktalok csendőrség feljelentése alapján egyenként 30 korona pénzbírtásra ítélték el a feloldó rendőrbírságon János Jónás és Deák Teréz munkanélkülieket, mert a jegyződel — hangosan munkanélküli-segélyt kértek a előzben Deák Teréz kez-

vel az azzára csoport. Segély helyett pénz-bírság, mert az éhségtől halva a két munkanélküli nem becsülte meg, nem tisztelte elég-gé a demokrácia öreit, a hatósági közegeket!

Az első volt a baloldali magyar egyetemi hallgatók, orvosok, tanítók, építézők, írók és művészek mozgalmai tük-röző »A sarkó jegyzet« című könyv, a SAR-LÓ első országos kongresszusának 200 oldal-as beszámolója, A második egy érekeufvári szociáldemokráta újságú verskötege volt: S a harmadik könyvelőbírás, ez volt csak az igazi, a mesterfogás! AZ ÚT kis könyvcskéjét kobozták el, Fábry Zoltán írodalmi értékű kárpátaljai riportját, »Az éhség legendája«-t. A cenzúra csak a címlapot, az első oldalon a címet s az utolsó oldalon azt a két sort hagyta meg: »munkák, kenyéretlen! A szociáldemokráta költőse a kormányra jo-segítsegeivel be tudta ugyan bizonyítani, hogy így, meg amaggy, ő nem is úgy érteite, mint ahogy azt róla a járásai főnökségen gondolták, s visszatárgya az előbbizott példányokat hiánytalanul. Mi azonban tudjuk, látjuk, hogy a hatóságok kis tévedése mögött mi rejteik, érezzük, hogy ez az elközbas is nekink szó-lott.

Személyi szabadság? Major István ellen már újabb terhes anyagot gyűjtöttek, s nem-meskosultai perből kifolyólag raszabott mástól év után sem akarják kiengedni.

A vendégfogót is megsértik. A szláv náció-nalista diákoknak régóta szemet szűrt a len-gyél egyeteméről kiszorított lengyelező diákok, többnyire éhséggel küzdő, szegény diákok hanyaszorgalmra és haladó szellemé-lméletellen tüntettek ellenük, egyetemi tanáro-k segédletével szorították őket, ültették őket. Most már átvette ezt a munkát is az erős kéz politikája s a diákcsepetések helyett — poli-tikai vádakkal igyekeznek megakasztani e diákok tanulmányait, Pozsonyban házkutatá-sok, bizonyítékkéréssek napirenden vannak a szerencsétlen, hontalan lengyelező diákok-nál, persze, ok csinálják az elégedetlenséget, főlk indul ki a tömegek radikalizálódása és ment a nyomorból, a kapitalista krízisből, a ki-zárlatmányokból.

AZ ÚT kultúrpolitikai hivatását teljesíti, amikor harci frontot sziget a terror és a per-zekúció ellen! Ez a terror a kommunista párt élnyomásából most már átterjed minden megmozdulás önkényes ellojtásába, amely munkák és kenyéret követel s a kapitalista krízis borzalmi helyébe embereségesebb vi-la-got kíván. Ez a terror nem kímél már senkit és semmi a próbatéroladon, célja a teljes le-hengerlés, eszköze a szabad szerveztek és a szabad szö megvonása. Ez a terror a nyit-lattizmus féle vezet. A harc ellene emberi kö-telesség!

Hát frontba, elvtárs, véd magad!
 Csituljon a testvérharag!
 Hallgasson most a sunyi száj,
 Némuljon a pártos viszály!
 Az idő vészharangja kong,
 szemközt velünk fasiszta front
 rohamzászlóját bontja ki.
 Kigyúlt a ház!
 Lángol a ház!
 Hát jöjjetek
 valamennyien oltani!
 Helyed üresen áll a sorban,
 hát állj be, elvtárs! Állj be, elvtárs!
 Gyáva, ki tétováz, ki torpan
 és áruló, ki bont, ki ront,
 hát állj be, elvtárs, hív a front!
 Fel, harcra, elvtárs, hív a front:
 Antifasiszta egységfront!

1933

A fiatal FELLEG György — akinek írásai a Népszavában és KASSÁK *Munká.* jában jelentek meg — csak a háború után adhatta ki *Horogkereszt* című versét-

Megint mázoljaák
 a bitangok!
 Már mászik elő a falak
 repedéseiből,
 cammog az odvas fák kérgéből,
 szivárogo
 a csatornák szennyéből...
 Kereszt! Kereszt! Kereszt!
 Kereszt!
 Gúvadt, gyilkos szemet mereszt...
 Átokban fogant e jel!
 Gyűlöletet azért lehel
 s két ezredéven át
 azért
 kért egyre
 v é r t !
 S e vér hizlalta a keresztet,
 míg duzzadt pók-hasat
 eresztett
 s undok pók-lábakat
 növesztett.¹¹

VAS István verséhez, mely a *Levél a szabadságról* című kötetében 1935-ben jelent meg — feltehetően a BERZSENYI-mottó miatt volt engedékeny a cenzúra:

11. FELLEG György: *Lobogj te dal.* Tel Aviv. (1960?) Neografika ny.

Varsányi Pál: Horogkereszt 1933.

EGY ÁLLAMFÉRFI

Nem te magad győztél, hanem a kor
lelke, szabadság

Berzsenyi: Napóleonra

Kontár vagy, kit az aljas erő segített föl a polera:
Nem te magad győztél, győzött a bamba világ.
Benned a kor tisztult eszménye jutott uralomra:
Kit követelt a világ, most íme itt vagy, erő!
Műveltséget utál ez a kor, te lehetsz ideálja,
Művészettől ugyan szűz marad eszme köröd.
Asszony a történet, hát hozzád szít ez a szajha,
S majd a bajuszkádat glória fonja körül.

1933

GEREBLYÉS László HORVÁTH Lajos álnéven tette közzé *A fasiszta internacionálé vezéréihez — a megalakulás napjaiban* című epigrammáit. HÁRS László *Heil Hitler* című versében maró gúnnyal szólta a náci terrorról.

A SUPKA Géza szerkesztette *Literatura* 1933 augusztusában figyelemreméltó interjúját közölte:

VAJDA János: *Négyszemközt Gelléri Andor Endrével*

Vajda: — Itt van a nagy németországi autodafé napja. A német írók tömegei száműzöttek. Mi a véleménye: befolyásolja munkájukat a jövőben az elveszett nyelvterület? Szólhatnak-e még valaha a németországi tömegekhez s mi mondanivalójuk lehet a számukra ezután, hogy másfél évtized büszke tüzét így eltaposta az SA-bakancs?

Gelléri: Az író sohasem *egy* országe. Az írók mindig közös segélykiáltásban hívják fel a világot. Az író műve egy óriási SOS-jel, amelyet minden nemzet megért! Így hát nem is tudok más irodalmat elképzelni, mint *internacionális* irodalmat. Az író műve: mesegubó, amelyből kinőnek a tömegek. Már most azok a tömegek, akiket a német írók elvesztettek, csak *látszati* veszteséget jelentenek. Mert vagy olvasták őket eddig, vagy nem olvasták. Ha *igen*, akkor ezután is tovább olvassák őket... legfeljebb a föld alatt. Németországban kinyílnak az *új katakombák* rövidesen. Nincs az a terror, amely a szellemnek soká gátat vethet. Az autodafé? Istenem, Savonarola is...

Vajda: A hasonlat kissé blaszfém, kedves Gelléri. Savonarola a pápa ellen izgatott, aki tudvalevőleg, hogyismondjam...

Gelléri: Na látja, Savonarola is a *képeket* égette és nem a *pápát*, aki tovább... Hitler is a *könyveket* égeti és nem az *írókat* és végül ugye Savonarolát is elégették?!¹²

1934-ben jelent meg JÓZSEF Attila *A szigeten* c. antifasiszta költeménye, majd a hitleri hatalomátvétel második esztendejében Magyarországon több jelentős politikai írást adtak ki. Mindegyikük intés és jóslat egyben. FENYŐ Miksa HITLER könyve a Nyugat kiadásában került az olvasókhoz. „Ordasokkal élünk / Nádban, gazban, sárban...” — idézi ADY sorait a szerző. Éles ironiával szól a „fajtisztaság” babonájáról, felemeli szavát az értékek elégetése ellen, óv a hitlerizmussal való szövetségtől. Előre látja, hogy végül is egész Európa fel fog sorakozni a hitlerizmus ellen.

„Fenyő Hitler-tanulmányát végeredményben úgy kell üdvözlönnünk, mint a magyar külpolitika számára adott egyetlen helyes útmutatást. A hang előkelősége; a stúdium alaposága; a hazafias aggodalom lírája: ezek teszik Fenyő esszé-

12. VAJDA János: *Négyszemközt Gelléri Andor Endrével*. = *Literatura*. 1933. augusztus.

jét mindvégig a legvonzóbb olvasmányá s ezek emelik a publicisztikának arra a magas szintjére, ahonnan az írás már nemcsak gondolatra serkent, de tetterre is lendíthet. Nemzeti érdek, hogy tetterre is lendítsen.” — Így írt FENYŐ Miksa megsemmisítésre ítélt könyvéről GELLÉRT Oszkár a *Nyugat* 1934. február 1-i számában.

Ugyancsak 1934-es kiadású a kolozsvári *Korunk* könyvei között megjelent *Fasiszta munkakódexek* című brosúra. Szerzője, SÁNDOR Pál a náci „ideológiába” nyújt bepillantást, felfedve annak igazi tartalmát.

Egy jelentős antológiáról is számot adhatunk ebből az évből, „Danton” kiadásban. A szerkesztő azért választotta a nagy francia forradalmár nevét, mert hasonlóan hangzott az elfogadott, bestsellereket kiadó Dantéval. A kis kötet élén e sorok állnak: „Hazátlan írók írták e könyv nagy részét, hazátlan írók, akik az éj védelme alatt lopták el életüket, szembehúzott kalappal menekültek az országból, ahol mindenki ismerte nevüket, s ahol páratlanul virágzó kultúrát segítettek építeni. Ez a kultúra elhamvadt, máglyán égették el — mintha szellemet el lehetne égetni! — és építői szétszóródtak Európaszerte. A világ legcsodálatosabb emigrációjának írásai ezek; a szellem és a kultúra tiltakozása a vandál düh és szellemietlen nacionalizmus ellen.”

A könyv címe: *Gulliver felfedezi a Harmadik Birodalmat*. Szerkesztője, az illegális kommunista mozgalom áldozatkész, szerény harccsa, DEMJÉN József. Ő szerkesztette 1931-ben a *Fiatall Magyarországnak* c. folyóiratot, mely már akkor a néprfront-gondolat jegyeit viselte magán; ő adta ki folyóirata nevében, vörös borítólappal Radnóti Miklós perbe fogott verseskötetét, az *Újmódi pásztorok énekét* 1931-ben, 1941-ben pedig JÓZSEF Attila *Költészet és nemzet* c. tanulmányát. 1942-ben, LENIN *Materializmus és empiriokriticizmus*ával hátizsákjában vonult be a büntetőszázadba, ahol hamarosan életét vesztette. A Gulliver-antológiában találjuk Arthur HOLITSCHER remek szatírját a korabeli Németországról; Ilja ERENBURG tollából a kitűnő Horst WESSEL-portrét; Alfred KERR a kultúra romhalmazzá tételét, Ernst TOLLER a náci barbárságot, Peter CONRAD a munkatáborokat mutatja be. *Egy kisdíák levele Párizsból* szívszorogatóan érzékelteti, mit jelent egy gyermek számára annak felfedezése, hogy zsidó. WITTE drámai erővel ábrázolja, hogyan üldözi az SA a kommunistákat. Két hazai szerző szerepel a kötetben, álnévvel. A rendőri felügyelet alatt álló GEREPLYÉS László szatírát írt *Botrány a politikai rendőrségen* címmel, a német forradalmár, Kurt EISNER nevét véve kölcsön. SÁNDOR Pál *Statárium* című írása, mely Nicolaus Wolfgang WAUBKE szerzői névvel került az antológiába, erőteljesen érzékelteti a fasiszmus szülte feszült, gyanakvással és rettegéssel telített, fojtó magyarországi légkört. A kis könyv borítólapján HINCZ Gyula festőművész linometszetével terjedt éveken át a munkásmozgalomban.

Tíz esztendőn át üldözték 1934-ben kiadott *Így élnek a nők a Harmadik Birodalomban* című brosúrájáért ORAVETZ Istvánt, több illegális könyv kiadóját és terjesztőjét. A magyar politikai rendőrség 1934. évi VÖRÖS KÖNYVE a forradalmi irodalomról szóló szigorúan bizalmas beszámolójában így jellemzi a Phönix kiadót: „Phönix — poraiból megelevenedő tűzmadár — azaz a bolsevizmus”. A könyvecske borítólapja HITLERT ábrázolja; előrenyújtott kézzel, a fanatizmus által eltorzított arccal szónokol. Vele szemben síró asszonyok, középen két szenvedő női arc, alul drótkerítés, mely felé pribékek egy asszonyt vonszolnak. *A harcoló nők* címet viselő utolsó fejezet azokról az asszonyokról szól, akik életü-

ket a fasizmus ellen, az igazi Németországért indított harcra áldozzák. Magyarország megszállásakor a Gestapo végeláthatatlan névsorában, mely a letartóztatandókat foglalta magában, az elsők között állt ORAVETZ István neve.

Kéziratban maradt fenn HOLLÓS KORVIN Lajos *Lángoló betűk* c. versantológiája, 1934-ből: műfordítások üldözött német költők verseiből. Kurt TUCHOLSKY, Johannes R. BECHER, Georg HERWEGH, Erich KÄSTNER, Christian MORGENSTERN, Frank WEDEKING verseit fordította magyarra. A kötet már nyomdakész állapotban volt, de nem jelenhetett meg, mert a költő éppen bíróság előtt állott „osztályellenes izgatás” miatt.

1935-ben jelent meg Budapesten a *Diktátor* című regény, annak a Csömöri Józsefnek a tollából, kinek számára az irodalom a „guerre pour la liberté”-t — háborút a szabadságért — jelentette. Ez a könyv világviszonylatban is az első olyan szépirodalmi munkák közé tartozik, melyek témája a diktátor születése.

A *Gondolat* 1935-ös 3. számában BÍRÓ Zoltán a két év előtti máglyákra utalva szenvedélyesen támadja azokat az értelmiségieket, akik nem foglalnak állást a vandalizmus ellen. A nagy intellektus lényegében semmiben sem különbözik a nagy tettől — írja. „A Rolland-i morális élményt vérré-ténnyé kell emelni”; a fasizmus állásfoglalásra kényszerít. Idézi Alfred KANTOROWICZnak a *Gegen-Angriff*-ban őrzött felhívását: „Mindazok, akik velünk akarnak jönni, kell, hogy előre lemondjanak a biztonságról és a kényelemről. Mi nem magáért a harc kedvéért vagyunk harcosok, de kivédhetetlen adottságból, amikor egy olyan inferioris ellenfél ellen kell küzdenünk, mint a német fasizmus” (*A szemlegesség dicsegete.*).

1936-ban CSERÉPFALVI Imre adta ki KATONA Jenő *Magyar hitleristák* című portrégyűjteményét. A szerző szatirikus ábrázolásmóddal sorakoztatja fel a magyarországi kis főhrereket és unterfőhrereket, a „fiók-Főhrereket”, a fasiszta grófot, mindazokat, akik a szakadékba taszították az országot és népét.

1937 januárjában a korszak legnagyobb magyar költője, JÓZSEF Attila nem mondhatta el versét, melyet Thomas MANN budapesti előadásának bevezetőjéül szánt. Ebben a költeményben szól a „szörny-államokról”, „az új ordas eszmékről”, az „új méregről”. JÓZSEF Attila tudathasadása a korszak tudathasadásának jelképe; halála ítélet az embertelen kor felett; intés. Talán MELLÉKY Kornél fogalmazta meg ezt a legtömörebben: „József Attila oly korban írt, amelynek belső meghasonlottsága veszedelmesen emlékeztet a szkizofrén beteg lelki világára... önmaga ellen követett el merényletet a kor, amely költőjét a büntetőtörvények könyörtelen lokomotívja elé vetette.”¹³

Az intellektuális helytállást tanúsította e meghasonlott korban, haláláig JÓZSEF Attila barátja és harcostársa, BÁLINT György: „... Most már tudom, mi az intellektuel feladata: konokul hirdetni az igazságot, a tömeg igazságát, akár van tömeg a közelben, akár nincs. A jövőhöz beszélni, bármilyen gúnyosan szól is közbe a jelen. Vállalni — szükség esetén — a legnehezebbet, az egyoldalú szolidaritást.” — írta 1937-ben.¹⁴

A *Pesti Napló*ban egymást követik írásai, melyek egyidejűleg hívnak harcra a háború, a fasizmus, a náci terror és a magyar szélsőjobboldali megmozdulások

13. *Melléky Kornél József Attiláról.* = *Szép Szó* 1938. 6. sz.

14. BÁLINT György: *Válasz (U. G.-nek)* = *Pesti Napló*. 1937. február 28.

ellen. 1937. február 24-én *Egy vezér margójára* címmel ír gróf FESTETICHRŐL és társairól.

NAGY Lajos — akinek annak idején JÓZSEF Attila így dedikálta perbe fogott kötetét: „igaz barátsággal és szeretettel, mint *Leckéjének* jó tanulója; Döntsd! — minden írása tiltakozás. 1937-ben, évi tiszseri megjelenésre szánva indították *Az Író beleszól* című folyóiratot. Szinte minden cikke a háború és a fasiszmus ellen szól, így például GERGŐ Endre *Nyílt levele Európához*, vagy SÓS Endre *A fiók-Hítlerek bukása* című írása.

KASSÁK Lajos *Anyám* címére kötete miatt — melyet CSERÉPFALVI Imre adott ki, borítólapján a már halott DERKOVITS Gyula rajzával — ismét bíróság elé kerül 1938-ban, „sajtó útján elkövetett, a fegyveres erő ellen gyűlöletre izgatás vétsége” miatt. „... Azok közül az emberek közül való vagyok — mondotta a bíróság előtt —, akik az írói hivatást igen komolyan veszik, az író hivatásaként az élet elmélyítését tekintik, s féltő gonddal órködnek embertársaik sorsa felett a tekintetben, hogy áldozatul ne essenek annak a vad örületnek, mely ma körülvesz bennünket...”

A „vad örület” elleni tiltakozás hívta életre a Márciusi Frontot is, melynek legradikálisabb szárnyát a debreceni fiatalok csoportja alkotta. *Tovább* című lapjuk fő célja az antifasiszta nemzeti egységfront hirdetése volt. Mindössze két száma jelent meg; a harmadikat a nyomdában kobozta el a rendőrség.

II.

„Magyar vagyok, de európai”.

József Attila

A hontalan honiak szívükben magukkal vitték a hazát; a nép ügyét tollal és fegyverrel szolgálták egészen a háború befejezéséig.

Az emigráció első szakaszában minden erejüket a hazai „ordas-világ” leleplezésére szánták. Nem kis részük volt abban, hogy a világ felfigyelt, s a nemzetközi tiltakozás ereje a kormányt a nyílt, brutális terror megszüntetésére kényszerítette. A válság éveiben és a munkásmozgalom fellendülése idején, a hazai státárium elrendelésekor felemelték szavukat SALLAI és FÜRST meggyilkolása ellen. HITLER uralomrajutása, majd a Komintern VII. kongresszusa után egyre erősödött művészetben és irodalomban egyaránt a fasiszmus elleni harc. A spanyol polgárháború több mint ezer magyar önkéntese közül hatszázán haltak hősi halált, köztük a tehetséges forradalmár író ZALKA Máté, aki a harcokban LUKÁCS tábornok néven vált ismertté.

Az Ausztriába menekült magyar politikusok, írók és művészek szinte az első percben munkához láttak. Itt alakult meg a párt külföldi bizottsága, mely gyorsan megteremtette a kapcsolatot az itthonmaradt mozgalmi emberekkel. 1919 késő őszén Bécsből hozták haza selyempapírra, kézzel írva az első röplapot, s ezt követte hamarosan a második *Itt vagyunk újra* címmel. „Magyarországon ma nem jut szóhoz szabad európai lélek... A népgyilkos magyar kormányrendszer leoperálja Magyarország testéről a szellemi központot...” — írta 1921 nyarán KÓHALMI Béla, a Bécsi Magyar Kiadó könyveit ismertető bibliográfia előszavában. Ez a gondolat ölt testet JÁSZI Oszkár szavaiban is: „... kiamputálták az

Tovább

A MÁRCIUSI FRONT LAPJA

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet.
Ha majd a jogok asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet.
Ha majd a szellem napvilága
Ragyg minden hátszobán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk...
(Petőfi)

1938/1939

3

1938. szeptember.

CSIZ. SZIGÉNYI. Árt. 20 millér.
Kiadási nével. 168. 74. sz.

Válasz a magyar parasztság levelére

Levelet kaptunk, Ml. magyar fiatalok. A levél írói munkások és parasz-
tok, akik felszólítanak fennünket, hogy álljunk ki életi sorskérdések mellé,
ügyüket tegyük legszemélyesebb ügyünké, a reformok megvalósítására irán-
nyadó harcban menetelünk velük egyazon úton. A levél keserű panaszsal kez-
dik: „A magyar egyetemi állású tanács nem jötték a parasztsághoz és te-
vékenységükben, állásfoglalásukban hiába keressük a parasztsággal kötött
sorsközösség jeleit. Nagyon fáj ez nekünk s nemcsak a magyarság legősibb ér-
telmezhető erőinek letérsülését látjuk benne, hanem a magyar középosztály
yalságát is. Ha Ti nem jöttök idejében felénk és közénk, nem álltok a mi
élünkre, ha nem gyógyultok ki apáitoktól, a régtől magyar középosztályunk
betegségéből, ennek árát nemcsak a magyar nép, hanem a magyar sors, a
nemzeti jövő legja megadul... Mi azt várjuk tőletek, hogy végrehajlatok a
magyar értelmiség nélkülözhetetlen belső reformját: szakítsatok apáitok hibái-
val és nőletek a tömegek valódi vezetőivé s a néppel karöltve és belső egyet-
értésben vezessétek majd az országot.”

Ez a felhívás, ez a táborbászóllás jól esik nekünk, de egyben el is szo-
morít. Az a klüünetű szerep, amelyet a magyar parasztság a társadalmi átalá-
kulásban nekünk szán s amellyel e folyamat vezetőivé akar magasztosítani ben-
nünket, azt mutatja, hogy a magyar parasztság még ma sem tudja lemérni erő-
cél s nem tudja megállapítani, hogy az egyes osztályok milyen erővel folynak
be az elkövetkező változásokba. Mi azt hisszük, a középosztályunk jóval ki-
sebb szerepe lesz ebben, mint ahogy azt a magyar parasztság a jelen pillanat-
ban képzeli.

Igen, mi középosztálybeli fiatalok erősen kétségbevitjük a nekünk tu-
fajdonított tömeget és hatalmat. Mi inkább a saját erőnkbe velet elvakult hit
rangszerelése helyett kijelentjük, hogy mindaddig, amíg a magyar dolgozó osz-
tályok rá nem ébrednek a saját erőikre, míg erőnknek megfelelő szervezetek
nem alakulnak s míg a kérdéseket amelyek elsősorban az ő kérdések,
nem pedig a középosztályé nem veszik a kezükbe, a problémákat megoldatlan-
nak maradnak. A történelmi régi parancsa, hogy a problémákat azoknak kell
megoldani, akik a megoldásban elsősorban érdekeltek. Mi ezt nem azért han-
guztatjuk, mintha ezáltal fel akaróznánk szabadjárta magunkat a feladatuk súlyá-
ra és a felelősség terhe alá. Hanem tesszük az igazságot és a vállalt feladat ér-
dekében.

Mi akik mi élünk a középosztályon belül, tisztán látjuk ennek az osz-
tályunk a gyengeségét. Ha valaha kötötte, úgy ma kétszerezten köti ezt az
osztályt a hatalmi szó, a felső akarat. Kezdeményező képessége lenyűgöző, mint
bármitkor. Az osztályon belül mutatkozó bizonytalanság, az értelmiségi állású
állásnékültsége s az a körülmény, hogy a hatalmi kövér állások garasos kény-
szermegoldásokkal alakultak, az értelmi-régi részében nem az ellenállás
daca, hanem a szolgásgal megkapott vezetői felleszette ki. Ha a fizikai munka
nállunk is olyan anyagi és erkölcsi megbecsülésben részesülne, mint a nyugat-

A Tovább elkobzott, 3. száma

európai államokban, a középosztály gyermekei szivesen alakulnának át kétféle munkásokká. A mi alacsonyabb életvívón mozgó munkáosztályunk azonban nem tudja magához vonzani a kallódó értelmiségieket, mert a munkássárra örökös megpróbáltatási, bizonytalanságot és társadalmi alacsonyabbrendűséget jelent. Inkább vár, koplál és lakálkodik az értelmiségi ifjú, csak hogy elfusson az irászatához és a nyugodalmas lixhez.

Hogyan remélhetünk hát, hogy a középosztály, vagy annak csak a leg-fatalabb kerécsztálya: az egyetemi hallgatók egész tömegében a népi követelések mellé áll. Mi nem lehetünk csodavárók, már pedig ez a csodák világába tartozna. Ezzel szemben igaz, hogy az értelmiségi fiatalok elítélkednek, önállóan és szabadon gondolkodó része már régen agítál és követel „a nép nevében”. Nem gyarló hasznalásból, hanem a hennük nyugtalankodó erkölcsi és ideológiai lényezőség folytán. És ez a réteg agítációját olyan időben kezdte meg, amikor a parasztság még politikai mélyálmát aludta, amikor a paraszti tömegek még nem inspiráltak, nem adtak lökést, bátorítást a munkához s amikor szervezetelekedők folytán nem tudták megvédeni azokat, akik fellétek maguk ellen a hatalmasok barátságát.

Téves tehát az az állítás, hogy az értelmiségi fiatalok elszik a parasztság hívó szavára nem felel. Bizsken mondhatjuk: mi voltunk az első, akik kiálltunk és kiálltunk. A fiatal értelmiségiek voltak azok, akik bejárát az országot, megírát a Tardi helyzetet, a Viharsarkot, a Néma terradalmat s akik a reformok szükségességét belevittek a közudatba. S hogy mndezt keresztülvihették, annak előfeltétele volt egy hatalmas szellemi erőded. Az osztály legkiválóbb gondolkodói s legzsióbb jellemmel felszámolták osztály-bovartozandóságuk kérdését s a népi nyomorúság partján költöttek ki.

Sokan azt mondák ránk, hogy kevesen vagyunk. Lehet. De az élettelen szektáknál mindig többek voltunk. Ezértünk mindig tömegek vázvalt és törekvésell felelték ki s ha követeléseink ennek ellenére is szük körben vertek visszahatott, annak főleg a ránknehezedeó hatalmi nyomás és a magunk szegénysége volt az oka. A szekta élet falalt a kétfős nehézségek nyomaték ellenére is számos helyen keresztülförtek.

Bizsken mondhatjuk: nem vagyunk egyedül! A magyar föld népe, ahol csak tudomást szerezett létezésünkről, hatalmas tömegekben állt mellénk. S ha ti, paraszttestvéreim, azt akarjátok, hogy a mi értelmiségi frontunk még erősebb legyen, hogy számbellégg is gyarapodjunk, hogy kiszabaduljunk a szektácket látszólagos világából, feleltek komolyan kérdéseinkre. Azt a kezdeményezést, amelyet mi elindítottunk, végleték és fejlesszék tovább, álljatok ki bátran és szilárdan mellénk, mert az értelmiségi iflúság nagyrészt éppötve, atárcsak tiéket, a tettek evölék meg a legjobban. Ha felelték a mi szavainkra, ha kiálltak és febrakoztek mellénk, ha a közöttünk lévő szövetséget elmélyíttek, ha törekvésünket tellesedésbe viszték, akkor a közöttünk lévő óvatosság, kétkedék és aggályoskodók is azt fogják mendani: — Igen, ezekkel érdemes monotelni!

Mindzezel perze nem azt akarjuk mndani, hogy mi most már letesszük a fegyvert. Nem. Sőt áll fegyverek kovácslásával foglalkozunk. Laplalnkon keresztül továbbra is elküldük hozzátok baráti üzeneteket, bátorításunkat és hívó szavainkat. Kimegyünk köztetek, hogy megismerjük és feltárjuk viszonyalékat s hogy a személyes barátság melegségével peccstéllük meg szövetségünket. Nemcsak tanítani, de tanítani is akarunk e találkozásokon: el akaruk mndani a mi tisztább világunk hitét és meg akaruk hallgatni a magyar mélyesség üzenetét.

Néplapot akarunk mltítani, melyben a magyar parasztság bajal és problémáit kerilnének felszínre. Azok az apró események, melyek végeredményben kialakítják a paraszti s azon keresztül az egyetemes magyar sorsot. Kezetekbe akarjuk adni, paraszttestvéreim, a toll erejét és a betű hatalmát, a kérdések tartatóságának e fontos eszközeit. Szóhoz akarunk luttatni benneteket, hogy aztán ti döntétek el: merre akartok menni. Mit akartok és hogyan akarjátok?

Igre a döntésre szereténk benneteket alkalmassá tenni. S ezért kerlük: biztatok egy kislelt magatokban, hogy mi is bizhassunk bennetek! S ha leveletek ebben a tekintetben csalódást okozott ki, másfelől felemelő vizgasz, hogy már elindultunk felénk. Keresték és kerltek bennünket s ha nem is látnk még tisztán egymás arcát, de már elindultunk az erdőben és megyünk a hant: irányában, s ha ilyen kiirafan tisztogatók az örvényt s váltunk a hívó jelkeket, lehetetlen, hogy elvevőnk, lehetetlen, hogy egymásra ne találjunk.

KALI ÁI GYULA.

Visszhang...

A Márciusi Front szellemi mozgalom, mert elvi alapon akar állni, politikai és társadalmi célkitűzései egyeznek, demokratikus világnézetből erednek, mert törekvései nem politikai klikkek és érdekcsoportok részleges és pillanatnyi érdekeit, hanem a dolgozó magyar nép egységének általános és maradóó érdkeit akarják szolgálni. Mert nem apró-csepegek, hanem nagyok a céljai.

Politikai cselekvés nélkül azonban a szellem elhal, megfakul, politikai cselekvés pedig csak a néptömegek napi életével, tehát a „napj politikával” kapcsolatban lehetséges.

Minderekek tudatában avtkozott bele a Márciusi Front abba a napi politikai harcba, melyet az ország demokratikus meggyőződésű pártjai s politikussal indítottak meg a mindent eláspírsael fenyegető szélsőjobboldali mozgalmak ellen. Beavatkozásának jelentőségét egy pillanatra sem becsültúdi, Állásfoglalásaira érkezett visszhangok azonban azt igazolják, hogy a napi politikai harcba való beavatkozás nem volt eredménytelen. A szélsőjobboldal sajteké tudmása, az amlas vadak egész serege: bizonysgálg vannak, hogy a demokrácia ellenfeleit igen érzékeny részükön sebezte meg a Márciusi Front.

De máshonnan is érkezett visszhang, amikor legnagyobb volt a kaveredés. Levelek, nyilatkozatok, üzenetek jöttek az ország minden részéből. A Dunántúli vározsádból épp úgy, mint a „Viharsarkok” felváltból. Küldöttek, írók: értelmiségiek, parasztiok, munkások. Dolgozó magyarok. Arok is azoknak képviselői, akik napról-napra folyton megdülő földelmét vivnek a kenyérűrték. Akik azonban mégsem fálsultak el és nem estek áldozatul a szélsőjobboldal és a nyilaspártok minden jóval fűszerezett férgeszécsinek. Nem fálsultak el és nem lettek áldozatai sem a „forradalmi”, sem az „alkotmányos” hűroket pengető nyilas agítációjának, mert egyre világosabban áll előttünk az, hogy a kenyér és szabadságjogok, az emberiség élete és a népi demokrácia egymástól elválaszthatatlanok.

Hármat közlünk a hozzánk érkezett levelek, nyilatkozatok körül.

A „TOVABB” szerkesztőségének

Debrecen.

Szólunk azok ellen, akik a Márciusi Frontra álszógetik a nyelvüket! Alulirottak, akik a magyar parasztság nehéz sorsát visztjük, úgy a magunk, mint Csoska-Bihar ántudatos parasztiömeget nevében a nagy nyilvánosság előtt volna néhány szavunk azokhoz, akik a Márciusi Frontot támszdják.

Elöre bocsátjuk, hogy a mi felfogásunk szerint a mai rettenetes helyzetből csak a magyar föld eleveit népének feltámasztása révén lehet kiutat találni és teljesen tisztában vagyunk azarr, hogy a Márciusi Frontba tömörült tanult fiatalok az, amelyek a mi céljainkat szivből és onetetlenül tartja szem előtt és az: új

A röpcédula

Nem tudom, hogy Szabó Ervin könyvtárával mi történt. Megvan-e, eladták-e; szélszórták-e a fehérek vagy valamely könyvtárba olvasztották. De ha nem szórták-lopkodták szét, vagy égették el a fehérek és megvan valahol, úgy abban találhatóak egy kis német nyelvű röpcédulát az orosz forradalomról, tanulságairól és az európai munkásság földadatairól. Ez az illegális röpcédula Bécsben nyomódott az 1917-es orosz proletárforradalom után. Én az olasz fronton kaptam. 1918 tavaszán hoztam haza Pestre és adtam át Szabó Ervinnek.

Emlékszem, hogy milyen hatása volt nálunk ennek a pársoros írásnak. Noha sokan nem olvashatták, mert ha valakit rajtakaptak volna, úgy az bizalmas "dienstcédula" kíséretében nyomban egy más üleghez került volna és a bizalmas írásban foglalt instrukciók alapján, egy-két héten belül, mint "hősi halott" öregbítette volna az osztrák-magyar ármádia dicsőségét. Vigyázni kellett tehát, kinek adja oda az ember olvasásra. Nem is történt baj. Azaz, — majdnem történt.

A szerte-hulló monarchiának az orosz forradalom adta meg a végső lökéseket. A fronton, a Hinterlandban, mindenütt Kelet felé néztek a tömegek és kezdték a maguk nyelvére lefordítani az orosz forradalmat. Egymást érték a sztrájkok, a kisebb-nagyob kolonai lázadások, a katonaszökevények óriási tömegéről, nem is szólva. A hadvezérség tehát mégjobban kiépítette a spicliszolgálatot: kikémlelni, kihallgatni, süről és hogyan beszélnek a katonák. Ha valami gyanusot tapasztaltak, úgy rajtaütésszerűen bagázsivizitet csináltak, keresve az izgató írásokat, könyveket, leveleket, stb.-it. Egy ilyennél történt majdnem baj.

Alig volt néhány napja nálam a bécsi röpcédula, amikor nálunk is rendeztek ilyen rajtaütésszerű bagázsivizitet és személymotosztást. A tiszték maguk végezték. S az állisztekel éppúgy elővették, mint a közkatonákat. Én akkor a parancsnokság közvetlen "állományá"-hoz tartoztam s így a mi vacakjainkat keresztül-kaszul turkálni

és a személymotosztást végezni a parancsnok dolga volt. Összecsődítettek bennünket a parancsnoki irodának kinevezett fabódéba. Ott álltam a többiekkel együtt, elöttünk a parancsnok, zsebemben a röpcédula. Valahova eldugni: nem volt mód. Ellépni: még kevésbé. A parancsnok már megkérdezte a vizitet, amikor megszólalt a telefon és a telefonordonanc a kapitány urat kérte a telefonhoz. Erre a kapitány nekünk háttal fordítva a telefonhoz ment. Erre, egy pillanatra, megkönnyebillen néztem körül és pillantásom a mi "postamesterünk"-ével találkozott. Osztrák elvtárs volt, aki tudta, hogy nálam a röpcédula. Ő szokta a postát naponta a fölösletes parancsnoksághoz vinni. Most is már utrakészen állt közöttünk, csak várta, hogy tálessék a viziten. Ebben a szempillantásban eszémba jutott, hogy én a röpcédulát borítékba tettem, nehogy elrongyolódjék. Készen voltam a tervvel. Kivettem a blúzomból a röpcédulát tartalmazó borítékot és úgy tettem, mintha közönséges levélről volna szó, amelyet "majd elfelejtettem" földadni — és átadtam az én postás elvtársamnak. Az nyomban a postaszájába gyúrta, az elvitelre váró rengeteg levél közé.

Közben a kapitány végzett a telefonozással és folytatódott a bagázsivizit és motosztás. Persze: eredmény nélkül, mert a postaszájákat nem vizsgálta meg, ami szerinte fölösleges is volt, hisz' annak tartalma amúgy is a cenzurán megy keresztül.

Estére visszakaptam a röpcédulát. S amikor 1918 tavaszán, kélheti szabadságomat Pesten töltöttem, elvittem Szabó Ervinnek, aki azidőtájt megint betegeskedett, de örömtől csillogó szemekkel olvasta végig és zárta íróasztalába.

És, ha szellepték a fehérek Pesten, ha nem: az én életemben majdnem döntő szerepet játszott ez a röpcédula. Mert ha megtalálják nálam, úgy könnyen "hősi halott" lehettem volna. Az ilyenkor szokásos bizalmas kísérő-levél gondoskodott volna erről.

HIROSSIK JÁNOS.

Párisi Munkás 1927. november 5. „Magyarok az orosz forradalomban”

ország agyát...” BÖLÖNI Györgyné, HALMI József, HAJNAL Jenő, KÓHALMI Béla könyvei a fehérterrortól a személyes élmény erejével hatottak. GÁBOR Andor versekben, cikkekben, drámai jelenetekben leplezte le a darutollas uralmat. KASSÁK Lajos *Máglyák énekelnek* c. ódájában tett hitet a levert Kommün mellett. Bécsben írta DÉRY Tibor jelentős műveit (*A kéthangú kiáltás; Ló, búza, ember*, borítólapján BERNÁTH Aurél rajzával); itt jelentek meg BALÁZS Béla versei és elméleti írásai, MÁCZA János tanulmányai, BARTA Sándor drámái és elbeszélései, BENAMY Sándor útleírásai Henri BARBUSSE előszavával, HATVANY Lajos *Ady világa* című műve; az 1924 c. antológia (DÉRY, KASSÁK, NÁDASS, REITER Róbert és TAMÁS Aladár verseivel), FARKAS Antal, FORBÁTH Imre, HERNÁDI György, LESZNAI Anna és UJVÁRI Erzsi versei.

Bécsben születtek KASSÁK és MOHOLY-NAGY László művészeti albumai, UTTZ Béla rézkarcai a forradalmi Oroszországról.

A politikai irodalomból is értékes dokumentumokat őriz a bécsi emigráció. Itt jelent meg 1920-ban KUN Béla *Forradalomról forradalomra* című tanulmánya (KOLOZSVÁRI Balázs álnéven), SZABADOS Sándor fordításában a *Kommunista Kiáltvány*, majd 1921-ben a *Tőke* Julius FISCHER (GÖMÖRI Gyula) kiadásában és SZABÓ Ervin *Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban* című tanulmánya. LUKÁCS György 1924-ben írt *Lenin*-je GÁBOR Andor fordításában két álcázó borítólappal érkezett Magyarországra; az egyiken GOETHE: *Faust*, a másikon MASARYK: *Allam és politika* cím állott. Egy másik LUKÁCS mű, az *Alte und Neue Kultur* német nyelven került kiadásra 1921-ben a Jungarbeiter Verlag-nál. 1926-ban a Magyar nyelvű Forradalmi Írók és Művészek Szövetsége Bécsben *Sarló és Kalapács Évkönyve* címmel antológiát adott ki, melynek szerkesztő bizottsága a következőkből állott: BARTA Sándor, GÁBOR Andor, DALLOS (GRIFFEL) László, HIDAS Antal, ILLÉS Béla, KOMJÁT Aladár, LIPPAY Zoltán, MÁCZA János, MATHEIKA János, RÉZ Andor és UTTZ Béla. ILLÉS Béla *Ég a Tisza* című regénye német nyelven látott először napvilágot (*Die Generalprobe. Der Roman der ungarischen Revolution*. Bécs—Berlin—Zürich, Internationaler Arbeiterverlag).

Nagy volumenű volt a bécsi magyar sajtó is. *A Bécsi Magyar Újság* jelentős részt vállalt a magyarországi ellenforradalmi rendszer igazi képének bemutatásából. Ez volt a programja az első bécsi magyar emigráns újságnak, GÖNDÖR Ferenc 1919. november 1-én indított *Az Ember* című hetilapjának, is valamint az illusztrált *Panorámának*, mely 1921-től Bécsben, majd 1923-tól Berlinben került kiadásra. A bécsi irodalmi folyóiratok máig ható nagy értékei: a *MA*, KASSÁK Lajos folyóirata; az *Egység* az első magyar kommunista költőként számon tartott KOMJÁT Aladár szerkesztésében (1923-tól Berlinben jelent meg); BARTA Sándor két folyóirata: az *Ék* és *Az Akasztott Ember*. A bécsi, majd csehszlovákiai *Tűz*-et GÖMÖRI Jenő Tamás indította, s ma is a korabeli emigráció egyik legmagasabb színvonalú orgánusaként tartjuk számon. Az *Új Március*, a KMP hivatalos lapja 1925 júliusában indult Bécsben és jelentős mozgalmi dokumentumokat őriz, többek között KUN Béla, LANDLER Jenő, RÉVAI József írásait.

Ausztriában — mint általában a befogadó országokban —, a magyarok részt vettek az ottani sajtó munkájában is. DUCZYNSKA Ilona például a Republikaner Schutzbund illegális lapjának szerkesztője volt.

A húszas évek másik jelentős emigrációs központja Németország. A magyar politikai menekültek és forradalmár írók itt találták meg a tevékenységükhöz

EGYSÉG

LESZ MÉG VÖRÖS MÁJUS!

Bényi [Bortnyik] Sándor metszete. — Egység. Berlin 1923. 6. sz.

leginkább szükséges feltételeket. A weimari Németországban, különösen a második évtized vége felé, jelentősen megerősödött a munkásmozgalom. Az akcióképesnek ígérkező baloldali front — bár végül a politikában nem volt képes megakadályozni az események végzetes kifejlését — a kultúra területén sajátos, új légkört teremtett. Magyar nyelvű könyv kevés jelent meg, mert ezekben az években a hangsúly a mozgalmi munkán volt, de kiadták németül a magyar írók műveit, s az emigránsok az ottani baloldali sajtóban tevékenykedtek, illetve publicisztikai tevékenységük mellett más irodalmi-művészeti munkát is végeztek. BALÁZS Bélának több film-forgatókönyve született Németországban (pl. BRECHT: *Háromgarasos opera*).

Egy országos vihart kiváltó könyv is megjelent Münchenben 1923-ban. KÁROLYI Mihály *Egy egész világ ellen* című emlékiratai, „Allgemeine Kulturgeschichte” álcázó borítólappal. A könyvet 1924 elején, bírói eljárás nélkül koboztatta el a magyar belügyminisztérium. Körlevélben hívta fel a hatóságokat, hogy „e sajtótermék bárhol található példányai elkobzandók és terjesztői ellen eljárás indítandó”.

Értékes magyar sorozatok indultak Berlinben: a Munka és Tudás Könyvtára és a Németországi Egyesült Kommunista Párt magyar csoportjának Kommunista Kiskönyvtára. Memoárokat írtak: BÖHM Vilmos (*Két forradalom tüzeiben*), GARAMI Ernő (*Forrongó Magyarország*), JÁSZI Oszkár (*Magyar kálvária — magyar feltámadás*). 1933-ban Berlinben jelent meg RADÓ Sándor *Atlas für Politik, Wirtschaft, Arbeiterbewegung, I. Der Imperialismus*. Az itthoniak a könyvek megjelenéséről a hatóságok jóvoltából gyorsan értesülhettek, ugyanis a kitiltást azonnal közzétették a hivatalos lapokban és a budapesti királyi büntető-törvényszék elrendelte elkobzásukat.

Szerzői név nélkül, 1933-ban Wien—Leipzigben, PRAGER kiadásában jelent meg az első emigrációs, magyar nyelvű könyv, melynek fő mondanivalója HITLER uralomrajutásának szinte első pillanatában a felismerés és az álarc lerántása. BÖHM Vilmos, volt hadügyi népbiztos írta *A nagy tragédiát*, melyben a német munkásosztály bukásának okait, a náciizmus létrejöttének körülményeit ismerteti. Részletesen foglalkozik a fasizmus elleni harc különböző módozataival. Célja: idejekorán kinyitni az emberek szemét, megmutatni a veszélyt, megakadályozni, hogy a fasizmus Magyarországot is a mélybe lökje.

Amint a bevezetőben már utaltunk rá, a két világháború közötti korszak és az európai munkásmozgalom történetében jelentős fordulópontot hozott a Komintern VII. Kongresszusa. DIMITROV beszédéről, a kongresszus határozatairól Magyarországon könyvet legálisan kiadni nem lehetett, de a külföldön magyar nyelven megjelent dokumentumok különböző kerülő utakon bejutottak az országba.

Az első híradás a Szovjetunióban Élő Külföldi Munkások Kiadóvállalatánál, Moszkva—Leningrádban 1935-ben közzétett dokumentum: DIMITROV: *A munkásosztály a fasizmus ellen. Beszámoló a kommunista Internacionálé VII. Kongresszusán*.

Ezt követte 1936-ban *A Kommunista Internacionálé VII. világkongresszusa. A kongresszus határozatai* című pozsonyi kiadású könyv, mely ismerteti a Végrehajtó Bizottság tevékenységére vonatkozó, 1935. augusztus 1-én elfogadott határozatot. A határozat legjelentősebb pontja a népfrontpolitika megvalósítására vonatkozik; „A fasizmus offenzívája és a Kommunista Internacionálé feladatai a munkásosztály egységéért” — DIMITROV beszámolója alapján.

DIMITROV

**A HÁBORU
ÉS A KAPITALISTA
ORSZÁGOK
MUNKÁSOSZTÁLYA**

IDEGENNYELVŰ IRODALMI KIADÓ
MOSZKVA 1939

A pozsonyi kiadást hamarosan követték a hazaiak, álcázott köntösben. A SELLŐ János: *A gyümölcs és az emberi szervezet* (Budapest, Forum kiadás) borítólappal terjesztett könyv első oldala a gyümölcs fontosságáról szól, az utolsó a szőlőkultúráról. A közbeeső oldalakon pedig a Kongresszus határozatait találja az olvasó.

Egy másik kiadás: DIMITROV beszéde, *A fasiszmus offenzívája és a Kommunista Internacionálé feladatai a munkásosztály egységéért folytatott harcban. Beszámoló a napirend 2. pontjához a Kommunista Internacionálé VII. világkongresszusának 1935. augusztus 2-i ülésén* — szintén eljutott budapesti kiadásban az olvasókhoz. Az álcázó borítólappal a következő: dr. FALUDI Ferenc gyermekorvos: *Gyermekek étkeztetése*, Budapest, A Népegészségügyi Társulat kiadása. (Egészségügyi könyvsorozat 91. sz.) Valóban a nép egészségéről volt szó, testi és lelki egészségéről, életéről.

Ennek a gondolatnak a jegyében született Prágában is egy 36 oldalas magyar nyelvű brosúra 1936-ban, Klement GOTTWALD *Népfrontot a béke megvédelmezésére — HITLER elleni védelemhez — kenyérért és szabadságért* című beszéde.

1937-ben egy másik jelentős DIMITROV-beszéd is megjelent Budapesten. HORVÁTH Béla: *A tudat és a vallás kezdetei*. Népszerű Ismeretterjesztő Társulat kiadása szerepelt a borítólapon, s a Természettudományi könyvek sorozat 4. darabjaként tüntették fel. E külső mögött *A spanyol nép hősiességének egy éve* című beszédet találja az olvasó. A nagy bolgár forradalmár rávilágít az olasz és a német fasiszták szerepére a spanyolországi ellenforradalomban, s ébreszti a nemzetközi lelkiismeretet a szabadságharcosok igaz ügyének támogatására.

Amikor Nyugat-Európában egyre inkább előretör a fasiszmus, a vándorlás újabb nagy hulláma Ausztriából, Németországból, Franciaországból, Csehszlovákiából, más országok elűzött íróival együtt a magyarokat is a Szovjetunióba viszi.

A Sarló és Kalapács 1929 és 1937 között közvetlenül kívánta szolgálni a soron levő politikai feladatokat. A VII. Kongresszust követő időkben a lap válságba került. A Szovjetunióba érkező POLL Sándor 1937-ben közölte a Központi Bizottság határozatát a folyóirat megszüntetéséről s arról, hogy helyette egy irodalmi-művészeti, népfront-jellegű folyóiratot kell létrehozni.

1938 januárjában indult a moszkvai *Új Hang*, mely 1941 júniusáig élt. A munkatársi gárda magva az ott élő emigránsokból került ki, de a folyóirat hamarosan az európai szellemi elit gyűjtőmedencéjévé vált. Szerkesztője előbb BARTA Sándor, majd GÁBOR Andor; munkatársai BALÁZS Béla, BÖLÖNI György, FÁBRY Zoltán, FORBÁTH Imre, LUKÁCS György, MADZSAR József.

A Szovjetunióban több mint másfélszáz önálló magyar kiadvány jelent meg a harmincas évektől a háború befejezéséig; LENGYEL József *Visegrádi uccá-ja*, ILLÉS Béla, KIS Lajos regényei; HÁY Gyula, HIDAS Antal, KAHÁNA Mózes, KARIKÁS FRIGYES, MADARÁSZ Emil, ZALKA Máté szépirodalmi munkái; MÁCZA János nemzetközi jelentőségű esztétikai írásai.

1939 szeptember első napjaiban jelent meg DIMITROV kiáltványa a világ dolgozóihoz. A moszkvai rádióban elhangzott beszédet KOMJÁT Irén és fia magyarra fordították. Párizsból FARKAS Aladár szobrász hozta haza azt a kis tükröt, melynek hátába beépítették a beszédet tartalmazó filmet a terjesztésre vonatkozó utasítással.

A Sarló és Kalapács, a Mezsduarodnaja Kniga (Nemzetközi Könyv) és a

Szovjetunióban Élő Külföldi Munkások Kiadóvállalata, nagy számban adott ki magyar nyelvű könyveket is. A negyvenes években előtérbe kerültek a honvédő háború által felvetett új kérdések, a hitleri hadsereg ellen harcoló szovjet emberek élete: a szabadságért, függetlenségért, a jövőért folytatott harc. Versesköteteket, antológiákat és úgynevezett „front-füzeteket” adtak ki, melyek közvetlen agitációs célokat szolgáltak.

A háború utolsó esztendejében két jelentős elméleti munka jelent meg Moszkvában: RÉVAI József *Kossuth* és LUKÁCS György *Írástudók felelőssége* című tanulmánya.

A Párizsba menekült magyar értelmiségiek már a húszas évektől beírták nevüket a munkásmozgalom történetébe.

A franciaországi magyar pártlap (tizenöt változatát ismerjük), a *Szabad Szó*, szoros kapcsolatban állott a francia, a nemzetközi és a hazai munkásmozgalommal is. A párizsi magyar munkássajtó frissen reagált a legfontosabb aktuális eseményekre, a népfront gondolat szélesen bontakozott ki hasábjain. Méltó helyet biztosított a szépirodalomnak is, a magyar mellett a világ más tájain élő írók műveinek. Az 1937-es évfolyamban megtaláljuk BALOGH Edgár, MADZSAR József, RÉVAI József cikkeit; részletet ILLYÉS *Petőfijéből*; verseket BARTA Sándor, FORBÁTH Imre, KOMJÁT Aladár, MADARÁSZ Emil, PERNEKI Mihály, SINKÓ Ervin tollából. Folytatásokban közölték BAJOMI LÁZÁR Endre *Szabad levegőt* című, DÁVID Ferenc álnéven írt regényét. Közölték CSERESNYÉS Sándor megrázó riportjait a spanyol polgárháborúról. 1938-ban egyre inkább élesedik a faji törvények a hitlerizmus s hazai bérencei, a nyilasok elleni harc. ALPÁRI Gyula, BÖLÖNI György írásai mellett itt találjuk RADNÓTI Miklós *Háborús naplóját* is.

1939 tavaszán született az egyik legmagasabb színvonalú emigráns lap, az *Üzenet*, a Párizsi Magyar Írók Körének folyóirata, TAMÁS Aladár szerkesztésében. 1939 augusztusáig hat száma jelent meg. A lapot egész Franciaországban terjesztették, olvasták az Egyesült Államokban, Kanadában, Dél-Amerikában, sőt Magyarországon is. „Azért, hogy a szabad és demokratikus magyar kultúrát terjesszük és harcoljunk szellemi téren a fasiszmus támadásai ellen, alapítottuk harcos szellempolitikai folyóiratunkat. . . De világosan látjuk azt, hogy a mai korról a történelem döntő fordulójához érkezett, tehát világosan látjuk azt is, hogy nem elégséges nemzeti vonalon harcolni a kultúra védelméért. Ma előtérbe kell helyeznünk a nemzetközi vonalon folytatott harcot! . . .” mondotta FÖLDES Ferenc az 1939 májusi konferencián, amelyet a béke, a demokrácia és a kultúra védelmére Paul LANGEVIN világhírű fizikus és Sir Norman ANGELL békedíjas író hívott össze Párizsban. 28 ország 600 küldötte között ott volt Leonhard FRANK, Lion FEUCHTWANGER, Heinrich MANN, Upton SINCLAIR, Egon Erwin KISCH — tájékoztat a folyóirat utolsó száma, s közli KÁROLYI Mihálynak a konferencián elhangzott beszédét. Franciaország német megszállása után, 1940 nyarán MÓD Péter és WEISS János (Petit Jean) vezetésével elkezdték a földalatti szervezet kiépítését. 1943 telén létrehozták az illegális értelmiségi csoportot, s 1944 tavaszára beolvadtak a francia függetlenségi mozgalomba. A háború idején körülbelül tizenöt ellenállási lapot adtak ki (*Szabadság, Riadó, Petőfi*), melyek közül a legjelentősebb, a *Magyar Szemle* 1943 augusztusától 1949-ig élt. Előbb havonként, majd hetenként adták ki a magyar és francia nyelven PAPP Lajos és GEREBLYÉS László szerkesztésében.

A franciaországi magyar könyvkiadás is jelentős. Az 1919-et követő időszak

fő műfaja a politikai irodalom. 1922-ben „Horthy királyságát” leplezi le TAR-
CZALI Róbert (*Quand Horthy est roi*) VÉRTES Marcell illusztrációival. Az Emberi
Jogok Ligájának kiadásában jelent meg KUNFI Zsigmond írása SOMOGYI Béla és
BACSÓ Béla meggyilkolásáról. 1931-ben csempészték haza Párizsból KÁROLYI
Mihály *Tiétek a föld. Izenet a magyar földműves-szegénységnek* című röpiratát. Sorsa:
kitiltás, elkobzás s per a hatóság részéről; a „másik Magyarország” részéről pedig
szenvetélyes érdeklődés, a veszély vállalása, kínzatás és börtön. 1932-ben a párizsi
magyarok *Két akasztófa* című kis könyvükben emelik fel szavukat SALLAI Imre
és FÜRST Sándor meggyilkolása ellen.

Az emigrációs könyvkiadás maradandó értékű vállalkozása a Monde-sorozat.
KÁROLYI Mihály, ARANYOSSI Pál és BÖLÖNI György kezdeményezték és Henri
BARBUSSE *Monde* c. lapja harangozta be 1930. április 12-én. Mindössze négy da-
rabja jelent meg — a hivatalos Magyarország mindegyiket elkobzásra ítélte.
HAŠEK *Svejk* és TARASZOV—RODIONOV *Csokoládé* című regényét KARIKÁS Frigyes
fordította magyarra, KATONA Fedor álnéven. A harmadik, Ernst GLAESER *A 902-*
esek című háborúellenes regénye volt, melyről Thomas MANN is nagy elismeréssel
nyilatkozott. A sorozat negyedik darabját, az *Új pásztort* magyar szerző írta.
SZILÁGYI András, orvos, illegális kommunista.

1937-ben a *Szabad Szó* kiadásában jelent meg GERGELY Sándor *Vitézek és*
hősök című elbeszélése és KOMJÁT Aladár posztumusz verseskötete, a *Megindul*
a Föld.

1937-ben halt meg Párizsban DINER-DÉNES József művészettörténész. Esz-
tétikai cikkei a halála előtti időszakban egyszerre csak eltűntek a *Populaire* ha-
sábjaiból, mert azt vallotta, hogy „a spanyol polgárháború most sokkal fonto-
sabb, mint a művészet”. Ugyanebben az évben adták ki a *Szabad Szó* spanyol
albumát, mely többek között KOMJÁT Aladár verseit tartalmazta ARMA Pál ze-
néjével és Ilja ERENBURG riportját a Nemzetközi Brigádról.

Ilyen előzmények után érthető, hogy az 1944-es párizsi barikádok harcosai
között majd háromezer magyar található. A magyar írók és művészek, amikor
kellett, az ecsetet s a tollat a fegyverrel cserélték fel. BÖLÖNI György a Magyar
Függetlenségi Mozgalom élére állott, GEREPLYÉS László és PALOTÁS Imre a
Petőfi-században harcoltak, POLITZER Györgyöt, „a materializmus Pascal”-ját
(akinek tanulmányai már a húszas évek közepén francia tudományos folyóira-
tokban jelentek meg) a Gestapo lőtte agyon a Mont Valérien-en.

Ha megtagadnak, mindig csak idejönnek
ha bánt a magyar s az őrült Európa,
ha proletár üz intellektuelként,
s ha eszmék, hitek fulladnak piszokba...
Ha megtagadnak, mindig csak idejönnek —

így őrizte Párizst, a forradalom városát költészetében s emberi magatartásában
haláláig HAVAS Endre.

A kortársak emlékezete szerint a háborús években körülbelül négyezer főt
tett ki az angliai magyar emigráció. A különböző politikai irányzatú csoportok
természetesen nem minden kérdésben gondolkoztak egyöntetűen, de bizonyos,
hogy az alapkérdésben egyetértettek és közös akciókat vállaltak. Három jelentős
szervezetet alapítottak.

K O N R A D H E I D E N

HITLER

 EUGEN PRAGER
 BRATISLAVA

KÖNYVKIADÓ
 POZSONY

Egyedül jogosított magyar kiadás
 Fordította: Kérő Pál
 A címlapot tervezte: André Dru

Minden jog fenntartva
 Copyright 1937
 by Eugen Prager könyvkiadó vállalata
 Bratislava—Pozsony

Printed in Czechoslovakia
 Slov. Grafia könyvnyomda, Bratislava—Pozsony

Igazán félelmesen akkor mutatkozik meg a démoni, ha valamely embernek uralkodó tulajdonsága gyanút jelentkezik. Eletek folyamán több ilyen embert figyelhettem meg, olykat közelből, másokat távolból. Nem éppen valami nagyon kitűnő emberek; sem szellemileg nem azok, sem a rehatóságuk nem olyan ritkaság, ha szívfősség teszi őket vonzókká; de hallatlan erő áramlik belőlük, hihetetlen a hatalmuk minden természetben, sőt még az elemeken is, és ki tudja, mennyire terjed még ez a hatásuk? Minden erkölcsi erő együtt sem bír velük; hiába az, hogy az emberek világosabban látó része megtévesztettnek vagy megtévesztőnek tartja, gyanúba veszi őket; ők vonzzák a tömeget.

Goethe: „Dichtung und Wahrheit”,
XX. könyv.

Előszó

Ez a könyv annak köszönheti keletkezését, hogy szükséges kimondani azt, ami van.

Németországban ez ma lehetetlen, mert az állam ottani érdekei ellenkeznek a valóság tárgyilagos kutatásával. Németországon kívül megnehezítik ezt azok az érthető tévedések, amelyeket az idegenség, a títól okoz. Viszont a hazugság, mint a háború is, olyan rontás, amelyet ugyan egy oldalról rá lehet szabályítani az emberekre, de amely aztán mindeneket egyként pusztít. Hosszú időre az igazság a leghatalmasabb jegyver, az érce pedig, amelyből azt korcsoslják: azt úgy hívják, hogy tények.

Ez a könyv, tárgyával való tizenötésztendős foglalkozásnak az eredménye, közelből való megfigyelés az alapja már a legelső időtől fogva, alapul minden elérhető, nyílt és bizalmas forráson, végül pedig nem egy beavatottnak közlésén, akik közül némelyek még ma is fontos állásban működnek Hitler környezetében. Mindenki tudja, miért nem lehet, sajnos, ezekre az emberekre névszerint hivatkozni; reméltem kell, hogy a könyv tanúbizonyságokkal alátámasztott részeit elég bizalmat keltenek a kényszerűképpen alá nem támasztható részek iránt is.

„Hitler Adolf: az Németország”, — hirdetem ma napra illetékes helyen. En tehát megkísértem Hitler Adolfban a mai Németországot megfesteni.

... Ismerjük a történelemből az értéktelen nagyság fogalmát, amely néha mély nyomokat szánt az emberiségbe. Ezek azonban barázdák, amelyekből nem terem kalász.

A Londoni Magyar Klubot a kommunisták hozták létre. Tagjai közt találjuk BARTA Lajost és feleségét, SZUCSICH Máriát, FORBÁTH Imrét, FERENCZ Lászlót, HAVAS Endrét, KÁLDOR Gyulát, SEIBER Mátyás zeneszerzőt. A klub sokszorosított havi értesítőt adott ki.

Az Új Demokratikus Mozgalom alapítója KÁROLYI Mihály volt, a vezetésben részt vett KÁROLYINÉ ANDRÁSSY Katinka, KELLERMANN Zoltán és KÁROLYI titkára, HAVAS Endre. Támogatta a csoport munkáját IGNOTUS, DUCZYNSKA Ilona, POLÁNYI Mihály, HATVANY Lajos és PRÁGER Jenő — aki 1919 őszén Ausztrián át Csehszlovákiába menekült s ott alapította világhírű kiadóvállalatát. Az Új Európa Könyvesháza sorozat keretében többek között KONRAD HEIDEN, AVGYEJENKO, EHRENBURG, E. E. KISCH, SOLOHOV műveit juttatta el Magyarországra. PRÁGER München után Angliába menekült és KÁROLYIÉK csoportjában folytatta kiadói tevékenységét. Hozzájuk tartozott ROSNER Károly tipográfus is, aki Sylvan PRESS néven alapított kiadóvállalatot.

Farkas Aladár: Fasizmus 1943.

A harmadik irányzatot az Angliai (Nagy-Britanniai) Szabad Magyarok Egyesülete képviselte, melynek tagjai — bár inkább az angol—amerikai orientációval szimpatizáltak — támogatták a fentebb említett szovjetbarát csoportok akcióit. Vezetői: BUDAY György, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának alapító tagja, IVÁNYI-GRÜNWARD Béla történész, RÉVAI András, a *Pester Lloyd* volt tudósítója, TARJÁN György, a Nemzeti Színház volt tagja és KABOS Ilona zongoraművész. Az egyesület alapítója ZSILINSZKY Antal diplomata, Londonban leköszönt a hivatalos Magyarország képviselői tisztségéről és csatlakozott az antifasiszta mozgalomhoz. Lapjuk, a sokszorosított *Szabad Magyar Szemle* 1942-ben indult.

A háború utolsó évében e három szervezet együttesen hozta létre az Angliai Magyar Tanácsot, élén KÁROLYIVAL. *Hungarian Bulletin* címmel lapot adtak ki.

A fasizmus elleni küzdelem több síkon folyt. Amikor 1941-ben a PEN-t Magyarországon betiltották, Londonban, HATVANY Lajos vezetésével létrejött a Szabad Magyar PEN-csoport. Működött Londonban Ady Endre Társaság is. A szovjet nagykövetség védnökségében működő Women's Anglo-Soviet Committee magyar választmányi tagja FÖLDES Jolán író volt.

A Londoni Magyar Klub az egész baloldali magyar emigrációt maga köré gyűjtötte. Előadói esteket rendeztek — BARTA Lajos és SZUCSICH Mária jelene-
teket írt, FORBÁTH Imre SZÉCHENYI Istvánt, BUDAY György a magyar ifjúsági mozgalmakat ismertette. 1941 decemberében BUDAY György és társai kezdeményezésére alapították meg a „Pro Libertate” szervezetet.

„Rákóczi jelmondatát választottuk nevünknek, mert ezzel is ki akartuk fejezni, hogy a szabadságszerető elemek Magyarországon sem pusztultak ki; meg azt is, hogy angol barátainkat éppen ennek a hagyományos és mégis új szellemet kereső magyar léleknek támogatására akarjuk megkérni. Amikor a patrónusok listáját összeállítottuk, igen kiváló és patinás nevek kerültek rá. Olyan nevek, mint Lancelles Abercrombie professzoré, aki Anglia egyik legkiválóbb építésze és várostervezője; John Brophyé, aki nemcsak híres író, hanem szerelmese hazánknak; John Christie-é, aki milliomos operabarát, a híres glyndenourne-i opera tulajdonosa; Harriet Cohen-e, aki a legkitűnőbb angol zongoraművésznek egyike. De a patrónusok közé lépett Ammanuel Shinwell is, aki ma Anglia fűtőanyagellátási minisztere; Sir Thomas Moore, a legbátrabb ír katonának egyike, aki most, civilben a legelőkelőbb londoni könyvkereskedő, amellet, hogy konzervatív képviselő; T. L. Horabin, a liberális párt vezető politikusa, és sok más vezető angol államférfi. Írók, mint Frank Swinnerton, Rose Macaulay, Storm Jameson, Hermon Ould; muzsikuskok mint John Ireland, Vaughan Williams; egyetemi tanárok, mint a kitűnő Professzor Boas — a listát még soká folytathatnám... Nem csak elméleti érdeklődést mutattak a magyar ügy iránt: amikor szükségünk volt rájuk, minden lehető segítséggel mellénk állottak, eljöttek előadást tartani vagy elnökölni; s rokonszenvük nagyon is pozitív értéke az újjászületett Magyarországnak. Persze, a Pro Libertate-nak nemcsak nagyvezérkara, hanem igen komoly hadserege is volt¹⁵...”

Az angliai írók értékes kiadványokkal járultak hozzá a magyar irodalom haladó vonulatához. Regény és dráma, verseskötet és politikai brosúra, filmforgatókönyv és filozófiai munka tanúsítja széles körű tevékenységüket. Egyike az első angliai, magyar szerző tollából származó antifasiszta kiadványoknak KOLNAI Aurél 1938-ban megjelent *War against the West* c., a náci „filozófiát” leleplező tanulmánya.

15. TÁBORI Pál levele a dolgozat szerzőjéhez, London 1971. szeptember 25.

est a véleményét tette magáévá, vagyis a Nemzeti Frontjelenlése. Frontot tekintik a hazai ellenállás központi szervezék.

A MAGYAR IMPERIALIZMUS ELLEN

A MASIK nagyjelentőségű albi vivmánya az országnek, hogy imperializmusnak azítik a magyar évnásvagyit, imperializmusnak a demokratikus magyarok feladatlívó tiszti a szocializmus-metokkal való meggyőzés.

Magyarországban huszoneg év folyamán

nem volt biztonság egyetlen legális párt-nak sem, hogy szembejövve a kormány va-lóssággal, lezámoljon a magyar történelmi hamis szemléletével. Nem akarták megérteni, hogy Magyarország volt nemzetiségi felöltök és állandított. Nem lehet éle-több magyar fenntartásnak alá könyve-reteni, nem szabad több magyar vezető el-harthatóságáról álmodozni. A nemzetiségi ter-ülethöz viszonyozására irányuló revíziós politika nemcsak reakció, de életvesztélyes

játsék is volt. Magyarország kevesen vult-ak annak tudatában, hogy Hortyék nagy kalandja az európai náciizmusból el-lyes következményekkel járhat az egész magyar nemzetre is.

SZÁLV-MAGYAR ERDEKKOZOSSEGG

A VEZETÉS tiszteletben tartja Horty-kul-politikájával a Nagybritanniai Magyar Tanács erőfeszés lezámol. A magyar-ne-met szövetség 1867 óta a faji imperializ-mus eszköze volt a szálvok és a dolgozó magyar nép ellen. Ezért a Nagybritanniai Magyar Tanács amikor a Szövetséges Nem-zetek harcolnak támogatásáról beszél, na-gyon helyesen, elutasítgaték tartja kihang-súlyozni a szálvokkel való együttmű-bészet, most és a jövőben is. Meg kell tise-títani a magyar fajtákat a beljétek szugg-erák pánsávi remépektől. Ellenkezőleg, meg kell látnunk a nagyszavak jövőt, ami a szálv népekkel való szövetségben ál-lik meg. A szálv népek szálvban is vannak többlet, hogy a német imperializmus fel-támasztást minden eszközzel megakad-lyozzunk. A szálv-területtel az Adriásig az új szálvok fel-fel állni szembel minden belsőli kísérlettel. Mi magyarok nem lehetünk ottók hadsereg a szálv fel mö-gött, különben elveszünk.

A DEMOKRATIKUS MAGYARSÁGHE

HA A JÖVŐBE tekintünk, látnuk kell, hogy nem elég csak főbarátzágban éni a szocializmusnak, a szálv népekkel. A magyarországi érdekek, hogy lépést tartson a szálvok és a jelenlegi belsőli kísérlet-ek. Belpolitikai téren a szálvokkal való főba-rátzág előfeltétele a Horty-izmusnak leír-ása, a feudalizmus átváltása marxizmus-nak, a paraszti magyar nagybirtok-gazdálkodásnak a gyökere eltávolítása, a magyar nép földhöz való kötöttség, a magyar mun-dáság speciális helyzetének alapos megvá-lás, politikai szabadságok és népi kor-mányzatok.

Ezért a Nagybritanniai Magyar Tanács programját módosítan ajánljuk ki a Függetlenség Ezen elvűnek szálvokban meg-fogalmazott, belső demokratikus átalakít-ka az országban.

A TANÁCS ÉS A KULFELDI SZÖVETSÉGG

A NAGYBRITANNIAI Magyar Tanács el-nyűrés Károlyi Mihályi választotta. An-gliai magyar szervezetek kélték felébe-és szájtok politikai irányításukat megtar-tva, ezzel is dokumentálják kívánták, hogy Károlyi Mihályi az ember, aki nagy de-mokratikus munkájának de jelenlegi munkái fogva is a fontosabb, hogy az angol magyarországi reprezentáció országos szerve-zésnek az alakíts legyen. Azt hiszem, nem tilunk ha feltevésem, hogy ebben a kör-nyezetben is ajánljuk az Angliában élő ma-gyarországi Amerikai demokratikus magyar-ság, hisz ennek már több tanúsítói álta, a Nagybritanniai Magyar Tanács megvá-lasztott az angolai magyar demokratikus szervezetek listájában felbővülés a rendő-résztől hamarosan módosítást lesz az amerikai magyarországi, hogy kifejezze véle-ményét a Nagybritanniai Magyar Tanács programjáról is.

A londoni Magyar Tanácsnak feltéte-letül szálvok van az egész külföldi ma-gyarországi támogatásnak. Ennek és majd ne-vel, hogy a londoni forrás politikai központ-ban még jobban tudis szálvok és képvisel-ői a szálvok jobbra szocializmus, de gyel-és ez az az majd nagyobb, Függetlenség néli Magyarország, hogy mindezek az ellenállás kibontakozás.

ZIRINFF IS ELLŐHANG

WASHINGTON — Horty szálvok ellen-nyűrés a magyarországi belsőli kísérlet-ek, belsőli kísérlettel való ritást a Dunaig, jelen-tette a belsőli ritást május 11-én. A leírás az-ért is fontos, hogy az országban fogvartak zama-lyul meg, mint a „Nemzeti Front” mely megváltást az új szálvok fel állta.

Károlyi az országban terjedő hírtól nagy 2000 pengés bankot adott a magyar német, akik a belsőli munkásságukkal elmozdították. Károlyi az országban terjedő hírtól nagy 2000 pengés bankot adott a magyar német, akik a belsőli munkásságukkal elmozdították.

A L. M. K. ÉS KÁROLYI MIHÁLY

Miért véleményezték meg kishajk szocializmus?

— Saját tudásunk jelentése —

LONDON — A Londoni Magyar Klub rendkívüli közgyűlésén díszelőlése vá-lasztotta Károlyi Mihályt, az Angliai Magyar Tanács elnöké, a közgyűlésen Károlyi György, a klub vezetője, és az Angliai Magyar Tanácsnak a tagja beszélt Károlyi Mihály multjáról és szerepéről a demokratikus Magyarországról folyó harc-ban.

Endre Zoltán, a Londoni Magyar Klub él-nöke terjesztette elő a következő indíté-nyű és többek között a következőket mon-dotta:

— Mi sem lehet jobb bizonyítéka annak a szomszédos országok együttműködésnek, amely az Észak ur, Horthy és a vezetői. Je-lent állt a New Democratic Hungary moz-galom és egyesületének közösi felmérése, mint a LMK vezetőinek és az ajánlása. E-közösben emelték a jószámszám a legúj-abbban írták.

— Mi emlékeznek azok kishajk lezámol-nak, akik értékelni tudták azt a történelmi sze-rpeket, amelyet Károlyi Mihály a multban betöltött. Mindenkör harcban kishajk vité-ki meg 1918-ot és annak szerepét szemel-ve a magyar népköré pártjának elismerésé-vel, 1918 a magyar nép demokratikus te-rületeinek elválasztásának jelentős érte-kező volt és értekező mi sem magyarsá-ga meg jobban, mint az a féltelen, amit a Horty-kishajk évek a 18-as esztendőnek meg-isméltetésének gondolatra.

— Nem volt a mult esztendőinek elvár-ása terén kishajk és Élnök ur kishajk a-lepőré nézeteltérése. György, a leg társ-nyűk kishajk: Károlyi Mihály és a mi elképzelésünk között a jó Magyaror-szágra vonatkozólag. Azt hiszem, mindig kétségbe volt, hogy Magyarország az országunk elválasztásának mindegyikének a legújabbban írták, ezért. Sőt talán éppen ez az egyértelmű, az szinte aggró-dás a magyar jövőért okozta, hogy a fel-je vezet ő minden problémájának olyan nagy jelentőségű találatokhoz. A leg-újabbban írták és kell reagálniuk, a jelen harc minden mozzanatára, a leg-nagyobb körültekintéssel kell vizsgá-lunk a mai hazai helyzetünkről, mert a jövő kishajk, a szomszédos országok-ról azótt a minak válságoktól állól fűg-nyű, mennyit és hogyan csökkenünk ma. Ez az irányelv letegett a szemük előtt a-mikor olyan szűk kishajk és történel-mel dolgoztak annak a régi kishajk, akik a magvalótlósán, hogy létrejöjjen az angolai magyarországi országos mozgalma és annak központi szerve.

Számításunk és nagyjelentőségünk terén az a Függetlenség Front munká-jának hatása támogatására, mert a há-roz angolai magyar mozgalmában tömör-ült magyarok, amely több-kevesebb a ha-zai ellenállás szálvok horvátországi ma-gyar, összefogás, a gyűlési munkájukkal lesz az országos, politikai alapon álló nemzeti ellenállás mozzant. Szeretném ennek a gondoltnak a kibontakozására Károlyi Mihályt ajánlunk, aki az első londoni kishajk megváltást nagy mértékben szil-leszt az Angliai Magyar Tanácsot. »Vannak kös-tünk politikai nézeteltérések, de egy dolgo-ban egyetértünk és az Magyarország szál-vok és a függetlenségünk kivívása. A vezetésben lévő hazai hívtársak megvá-lasztott egy kishajk programban. A politikai kishajkban a Magyar Tanács-nak így van a szerepe, hogy az az az-ért jelentős feladat, hogy egyértelmű Élnök-ünk emel a kishajk, — Az Angliai Magyar Tanács üzenetével

le biztosítja, hogy a magyar ellenállás min-den cselekvő és potenciális Magyarországi bizalommal tekinthet az É. és a kishajk lesz a Tanács népköré tekinthetők a garanc-szák.

— Most, hogy az angolai magyarországi egy-észes tanács létrejött példandós a hazai és a világ más táján élő honfoglalásunk, örömmel jelentem ki, hogy egyetértünk és az Élnök ur kishajk irányony megválasztás-ával, mint valaha. Mi a Tanács megválaszt-ásánál nem egy rövid perspektívájú lépés-nek tekintjük, hanem olyan elvárásunk, amelyek támogatásunk a jelen harc folytatásán, és a jövőben kishajk, az feltevések országos együttműködésüket. Magyarságunk, hogy a Tanács Károlyi Mi-hályi elnöksége alatt sok érdekes tevélsé-ket lehet a magyar ellenállás kibontakoz-ásában és végül jelen és jövő esztendőnk fejlődését nem jelentéktelen mértékben befolyásolhat.

— Az LMK és annak mindenesz tag-ja minden tevélségével segítséget tesz a Tanácsnak, egyetértünk egyetértés támaszt-ásalatt teljes mértékben a Tanács munká-jának előmozdításra ajánlja fel és Élnök ur a személték egyesületünk legújabbabb tá-mogatására, alapon a feltevésekről és az-ért, hogy a Tanács elnöke magára vállal. Az LMK mai lépése, gróf Károlyi Mihály dísz-előléte megválasztása, ezt a meg-éteket akarja világosan demonstrálni. Kifejezése annak a ténynek, hogy a harcban való kishajk részvételnek, mind csoportokra fűzi a kishajk Élnök ur és az LMK kö-zött. Hő kívánjuk, hogy az az egyértel-mű és jövőben mindjében elmozdítsa, az angolai magyarországi és ezen túl az egész ma-gyar nép javára.

KÁROLYI Mihály meleg szavakban kö-szönte meg a díszelőlést, amit —mondta — nagy megtiszteltetésnek tekint. Károlyi beszédében szótlan azoknak a kö-vetelményekkel foglalkozott, amelyek az új, demokratikus Magyarországnak talá-lásait kell. Szavait a hallgatóság lelkes he-lyzetével fogadta.

A rendkívüli közgyűlés is egész lefo-lyással hoztájárult szavak, hogy az Angliai Magyar Tanács megválasztása után még szomszédos kishajkban terjedés az új, de-mokratikus Magyarországról harcoló ma-gyarországi kishajk.

A Londoni Magyar Klub sorozatában főként broszúrák jelentek meg. Az első JÓZSEF Attila *Hazám* című költeményének emlékezetes sorait viseli fedőlapján: „... hogy mi ne legyünk német gyarmat! Külföldi magyarok otthoni magyarokhoz”. Ez a könyvritkaság két alapvető dokumentumot tartalmaz: *A magyar hadifoglyok üzenete* (Szovjetunió, 1942) és *A szovjetországi magyarok felhívása (1942 április: Írók, tudósok, munkásmozgalmi vezetők a háború és a faszizmus ellen)*, melynek majd félszáz aláírója között ott találjuk BERZEVICZY Gizella, BOLGÁR Elek, CSORBA Mária, DIENES László, HUNYA István, LUKÁCS György, SZABÓ

PRO LIBERTATE — FRIENDS OF FREE HUNGARY

INVITATION

to a Memorial Concert in honour of

BELA BARTOK

ON TUESDAY, 27TH NOVEMBER AT 6.30 P.M.

IN THE FREE HUNGARIAN HOUSE
22 Manchester Square, W.1

ZORIAN QUARTET (<i>Bartók Quartet No. 1</i>)	ILONA KABOS (<i>Pianoforte Recital</i>)
---	--

Speakers :

GEORGE BUDAY : “Béla Bartók and the Hungarian People”

MATYAS SEIBER : “Béla Bartók’s Music”

Az 1941 decemberében alapított londoni „Pro Libertate” szervezet Bartók Béla tiszteletére rendezett koncertjének meghívója

Ferenc, UITZ Béla nevét. 1942-ben Londonban adták ki FORBÁTH Inre *Panasz és remény* című verseskötetét. KÖRMENDI Ferenc 1941-ben megjelent drámája (*Adversary of men*) gyilkos iróniával leplezi le HITLERT és vezérkarát. A drámát 1942-ben a Sylvan Press kiadásában a *Júniusi hétköznapi* című regény követi, TÁBORI Pál *The Nazy Myth* címmel írt pamfletet. They came to London című regénye különböző országok emigránsairól szól, akik kalandos utakon érkeznek Londonba, hogy együtt harcoljanak a faszizmus ellen. BÍRÓ Lajosnak aki Bécs, Róma, Párizs, Berlin után szintén Angliába került, két drámáját adták ki. Londonban jelent meg 1943-ban HAVAS Endrétől *A menekülés könyve* ANDRÁSSY Katinka bevezetésével és BÍRÓ Bálint négy eredeti fametszetével.

A háború utolsó évéből két jelentős kiadványról adhatunk számot. Az egyik egy LUKÁCS-tanulmány, mely sokszorosított formában terjedt: *Der deutsche*

Faschismus und Nietzsche. (Freier Deutscher Kulturbund in Gross-Britannien.) A másik *Az Angliai Magyar Tanács Programja.* Ezt az Angliai Magyar Tanács 1944 március hó 28-án Londonban tartott alakuló gyűlésén fogadták el.

BUDAY György így emlékszik vissza a háború elleni küzdelemre: „A Britannia 1941 metszet a Times Literary Supplement 1941 évi tavaszi kettős számának címlapjára készült. A szám fő célja az volt, hogy az Anglia elleni úgynevezett „Blitzkrieg” alatt, és ellenére, megjelent könyvtermelést ösmertesse, főleg külföldre gondolva. A metszetnek némi sajtótörténeti jelentősége az, hogy a Times évszázados történetében az volt az első eset, amikor a Literary Supplement címlapjára e célra rendelt és készült kép került. A metszet és az újítás komoly siker volt, az előbbi valahogy kifejezte a szigetország lakóinak abban a szorongatott helyzetben, és annak ellenére érzett, kissé pátoszos, de kollektív magartartását...”¹⁶

DUCZYNSKA Iona a londoni éveket felidézve azt mondta, hogy valahol az emigrációs élet közepe felé leltek rá újra a hazára. Londonban az elmulasztott magyar évtizedek szellemi kincseit szívták fel magunkba; a háború alatt olvastak először JÓZSEF Attilát, ILYÉS Gyulát, a falukutató irodalmat, a népi írókat. „Ez igen, ez volt a haza. Éltetett az ereje.”¹⁷

A magyar emigrációs sajtótörténet egyik jelentős reprezentánsa a Genfben 1943-ban született *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Közleményei.* Létrehívói elvhű, következetes kommunisták voltak. A mozgalom első embere, a legtapasztaltabb svájci magyar forradalmár, SZŐNYI Tibor orvos, PÉTER fedőnéven kapott üzeneteket a moszkvai Kossuth rádióból. A pártvezetőség két másik tagja: VÁGI Ferenc, a zürichi egyetem baloldali diákmozgalmának egyik vezetője, a nyugateurópai magyar ellenállási mozgalmak akcióegységének szervezője és KÁLMÁN András orvos, volt spanyol szabadságharcos. Ők hárman sok más áldozatkész embert tömörítettek a MNFF köré. Szoros kapcsolatban álltak a nemzetközi munkásmozgalom kiváló harcosával, az amerikai Noël H. FIELD-del, „a kommunista szent”-tel. A folyóirat célja „a Horthy-diktatúra sötét napjaiban a terror alatt nyögő, félrevezetett ország igazi arcát megvilágítani...” A lap éveken át szervezett és mozgósított a harcra. Akciót indított a jugoszláviai Petőfi-zászlóalj támogatására. Szépirodalmi anyaga is értékes volt. DOBÓ János fordította POGÁNY álneven Gottfried KELLER *Reggel c.* versét és egy részletet ARAGON *Le Musée Grévin c.* nagy ellenállási költeményéből. A lap munkatársai között találjuk BALABÁN Pétert, NAGY Pétert, TARR Lászlót; a csoportot támogatók között KERÉNYI Károly és SZILASI Vilmos tudósokat, SOLTÍ György világhírű karmestert.

*

A tengerentúli emigráció központja az Egyesült Államokban jött létre. Két nagyobb hullámban érkeztek magyarok az „új világ” földjére. Az első csoport a század elején kivándoroltak népes táborából alakult; a második pedig a tízes és húszas években, illetve a második világháborút közvetlenül megelőző időszakban. Az Egyesült Államokban kiadott magyar nyelvű könyvek közül elsőként

16. BUDAY György levele a dolgozat szerzőjéhez, London 1973. máj. Buday Györgynek itt mondok köszönetet felvilágosításaiért és szíves segítségéért.

17. DUCZYNSKA Iona nyilatkozata az Anyanyelvi Konferencián. = *Magyar Hírek.* 1973.

MAGYAR Lajos *Mária-Nosztra* c. munkáját említjük, melyben a harcos publicista, a Kommunista Internacionálé munkatársa a fehérterror börtönvilágáról nyújt hiteles képet. Több magyar nyelvű politikai brosrát adtak ki az Amerikában élő magyarok, így például a húszas évek vége felé jelent meg BÁLINT Imre *Fasizmus* c. tanulmánya a „Liga a horthyzmus ellen” kiadásában. A Liga elnöke a világhírű grafikusművész, GELLÉRT Hugó volt, titkára pedig BÁLINT Imre író. HOLLÓS József 1926 és 1936 között elhangzott beszédei BÖLÖNI György előszavával a Kultúrszövetség kiadásában jelentek meg New York-ban. Az Előre Könyvkereskedés adta ki 1920-ban a „Munkáskönyvtár” sorozatban *A magyarországi fehérterror. Miért gyilkolják a magyar munkásokat Horthy banditái és mit akarnak a hóhérok ügynökei Amerikában?* című brosrát. Az *Új Előre* 1937. évi jubileumi naptárát a hősiiesen harcoló spanyol dolgozóknak ajánlotta; az 1389. évi naptár jel-szava: „A békéért, szabadságért, a dolgozók egységéért.” VINCE Sándor *A spanyol forradalom* című könyvét Chicagóban adták ki. A háború idején angol nyelven jelent meg The Nation-kiadásban VÁMBÉRY Rusztem *The Hungarian problem* című tanulmánya JÁSZI Oszkár bevezetésével.

Néhány szépirodalmi kiadványról is említést kell tennünk: *Proletárok verseskönyve; Amerikai magyar munkásköltők* (1935); *Proletárírások*. Antológia SOMOGYI Pál előszavával. Megjelentek BÁLINT Imre és ROMÁN János regényei, s kiadták a Szovjetunióban élő magyarok néhány írását (BARTA Sándor: *Richárd*, HIDAS Antal: *Dalok a Szovjetunióból*, KAHÁNA Mózes: *Őszi hadgyakorlat*). A fiatalon elhunyt LÉKAI János sokoldalú tehetsége amerikai emigrációjában bontakozott ki. Az irodalomtörténet LÉKAI legjelentősebb munkájának a *Vörös és fehér, 1921. Elbeszélés a magyar ellenforradalomról* című írását tartja. Amerikában *Új Krisztus* címmel játszották *Magyarország 1914—1919. Dráma a magyar proletáriátus háború alatti és utáni harcaiból* c. művét.

A JÓZSEF Attila-i eszme jegyében született a *Szép Szó* évkönyve. (*A Szép Szó ezerkilencszáznegyvenes évkönyve*. Szerk. REMENYIK Zsigmond. New York 1940, The Pr. House of Ch. Brown Inc.), melyben a különböző országokban élő magyar írók emelték fel szavukat a háború és a fasizmus ellen.

A két világháború között több haladó szellemű lapot adtak ki magyar nyelven az Egyesült Államokban. Néhány közülük ma is él. A *Magyar Szó* elődje — *Előre, Új Előre, Magyar Jövő, Magyar Világ* — az amerikai kommunisták más és más címen kiadott sajtóorgánuma. Az *Új Előre* fő érdeme a kommunista emigráció irodalmi műveinek közvetítése volt a lapban, a naptárakban, a kiadó-szervező tevékenységben. Kapcsolatban állt más országok — elsősorban a Szovjetunió — emigráns csoportjaival és kiadóival. Közölte többek között BEBRITS Lajos, GYETVAI János, HIDAS Antal, ILLÉS Béla, KARIKÁS Frigyes, KISS Lajos, KOMJÁT Aladár, ZALKA Máté írásait. De nemcsak a világ különböző tájain szétszóródott magyar baloldali írók kaptak helyet a lapban, hanem a hazai irodalom legjobbjai is: JÓZSEF Attila, ILLYÉS Gyula, MÓRICZ Zsigmond.

A *Magyar Jövő* 1939. október 31-i számában kiáltványt intézett Amerika magyarságához. „Sorsdöntő napokat élünk! Válaszút előtt áll Amerika népe. Vagy haladunk tovább a demokrácia, a boldogulás felé vezető úton, vagy letérünk a háború véres útjára...”

1941 karácsonyán, a fasizmus elleni harc jegyében indította VÁMBÉRY Rusztem a *Harc* c. sokszorosított lapot, melyről a háború után, 1946. február 2-i számában így emlékezett meg *Az Ember*:

Harc!

A DEMOKRATIKUS-MAGYAROK AMERIKAI SZÖVETSEGENEK RÖPIRATA

1941. December 25.

Harc a nevünk, harc a célunk. Harc a demokráciáért, az emberségért, tehát a magyarságért. Amikor a föld egyik fele harcban áll a másikkal, ennek a világegyetnek pusztító tüzenél senki se süsse a maga politikai pecsényjét. Kötelesség küld bennünket a harcba, kötelesség, amely a magyar kultúra minden becsületes munkásának szíve vágyából fakad. Mert számunkra a magyarság nem a "nagypipájú kevés dohány" hazafiaskodók kongó szölamait jelenti, nem paprikásban, cigánymuzsikában és tokaji borban, nem a paradéssá cifrázott mult felidőzésében és nem abban merül ki, hogy Rákóczi, Kossuth meg az aradi vértanúk neveit csógerül használjuk mind annak a megtagadására, emiért ők éltek és meghaltak.

Az a magyarság, emiért mi verekszünk az egész magyar nép és mindazok az értékek, amelyekkel ez a nép az emberiséget megajándékozta. A mi magyarságunkat Csokonay Vitéz Mihály és Kazinczy Ferenc, Szalay László és Eötvös József, Petőfi Sándor és Ady Endre, Kemény Zsigmond és Deák Ferenc és a magyar nyelvnek, a magyar tudásnak, a kultúra teremtésének, az emberi igazságnak temérdek többi oszillaga jelenti, amelyeknek fénye ma is reménységért vetít a sötét magyar éjszakába.

De miként a magyarságnak mult századbeli apostolai nem éltek a boldogok ünnéit paradíszomában, nem kergettek mesebeli álmokat, hanem a valóság talaán vetették meg lábukat, mi, ha szerényebb tehetséggel is, aggódba látjuk a veszélyt, amelyhez képest még Mohács, Világos és Trianon is történelmi epizódokká törpülnek. Rokontalanul áll a magyar százmilliók nemzeteknek egymásra törő oceaánjai között. Életének egyetlen reménye, hogy szomszédaival becsületese, imperializmus mentes egyetértésben biztosíthatja saját kulturáját és a dunai népekkel közös jövőjét. Már pedig ezt sem hátsó gondolatokkal, sem a szomszéd kultúrák lebecsülésével el nem érheti.

Harunk az érvek, gondolatok küzdelme, amelyben nem vagyunk hajlandók a zsidók és hazafürosök példáját követni, akik kurta kocsárdokból köleszöszött kiromkodással potolják a demokrácia lényegét: a vitatkozás szabadságát és az ellenfél tiszteletét. Nem követjük a szeretet vallását sajátos módon szolgáló lelkészeket sem, akik önzetlen hívőket kergetnek ki a templomból, hogy helyet szorítsanak a hazafüros kufárjainak. Nem követjük azt a sajtót sem, amely - tisztelet a kivételnek - irgalmatlan, osapnivalo magyarsággal vicinális vagányra terelte a magyar kultúra ügyét Amerikában és a helyett helyi notabilitások hűségének legyezgetésével külsőben ivó-érv, dárídozó, bálozó percemberkének jelentőséget. Ertsék meg végre, hogy bennünket egyének nem érdekelnek, mert nekünk nincsenek egyéni ambícióink. Ami bennünket egyesegedül érdekel, az a szövetségeseink győzelme, mert ebben látjuk a magyarság életének egyetlen biztosítékát. Ezért a magyarságért pedig, a magunk módja szerint akarunk és fogunk harcolni, akár tetszik, akár nem tetszik azoknak, akik Tarjegos Illés kiszólásával igyekeznek a hivatalos Magyarország ügyét velünk szemben megvédeni.

Mi nem harcolunk sem egyénekért, sem egyének ellen. Harcolunk a tudatlanság és a képmutatás ellen, harcolunk a magyarságért azokkal a fegyverekkel, amelyeket meggyőzőségünk ereje kovácsolt, mert más fegyverekkel harcot még soha győzedelmesen megvívni nem sikerült.

Ezért karuc köszöntök én is elkialtom Adyval "a régi Jézus Máriát, a harcos Jézus Máriát".

Dr. VÁMBÉRY RUSZTEM

* * * * *

„Néhány éven át, a háború folyamán, egy lelkes, harcos és pompás szellemben szerkesztett lap jelent meg New Yorkban „Harc” név alatt, mely kivette a maga részét a német náci és magyar nyilas barbarizmus ellen vívott küzdelemből. A magyar demokráciát akarta megteremteni, segíteni abban, ami meg is teremtődött a felszabadulás után. A „Harc” befejezte a munkáját és elérte a célját, tehát beszüntette a megjelenését és előfizetői most „Az Ember-t” kapják helyette. Ennek a nagyszerű, harcos újságnak Vámbéry Rusztem volt a szerkesztője és Schultz Ignác, csehszlovákiai magyar képviselő volt a lelke és szervezője önkéntes kiválása idejéig. Az ő érdemeit hálásan emlegetik magyar liberális körökben. . .

Sajnálattal regisztráljuk a „Harc” megszűnését és hálásan emlékszünk kitűnő szolgálataira. Ennek szerény elismeréseként minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül küldjük „Az Ember”-t a „Harc” előfizetőinek.”¹⁸

1942-ben új folyóiratot indított New Yorkban VÁMBÉRY Rusztem *Magyar Fórum* címmel, mely 1943 nyaráig élt.

Az első számhoz csatolta a szerkesztőség a tájékoztatót a lap programjáról. Közölte a szerkesztők és a főmunkatársak névsorát: BARTA Lajos, CZAKÓ Ambró, FALUDY György, FÉNYES László, HALASI Béla, HALÁSZ Miklós, HOLLÓS József, IGNOTUS Hugó, IGNOTUS Pál, JÁSZI Oszkár, KACZÉR Illés, KÁROLYI Mihály, KÉRI Pál, LESZNAI Anna, LORSY Ernő, MOHOLY-NAGY László, POGÁNY Béla, RONY R. Hugó, SCHULTZ Ignác, SZENES Piroska, TAMÁS Aladár, VARRÓ István, VÉR Andor, VINCE Sándor. A nevek mellett szereplő városok tanúsítják, hogy VÁMBÉRY széles horizontú lapot tervezett, hiszen a munkatársak a világ különböző tájain éltek: az Egyesült Államokban, Argentínában, Kanadában, Angliában. A kiadóhivatali ügyeket SZENES Piroska vezette, a két világháború közötti korszak egyik kiváló

magyar íróője, aki 1938-ban, Párizson keresztül emigrált Amerikába.

A folyóirat első számának vezető cikkét a szerkesztő írta, céljuk: a magyar és az emberi gondolat egységét szolgálni.

KÁROLYI programját az egész emigráció támogatta; Kiálltak mellette az Egyesült Államok-beli és a kanadai magyar kommunisták, régi és új emigránsok egyaránt. Támogatta a mexikói és az argentinai magyar csoport is. Az észak-amerikai kommunistákat GYETVAI János képviselte a KÁROLYI-féle Demokratikus Tanácsban, melynek VÁMBÉRY Rusztem is tagja volt. A *Magyar Fórum* utolsó száma közli KÁROLYI *Új március felé* című beszédét, mely a Londoni Magyar Klub ünnepségén hangzott el. Visszapillant az 1848-as szabadságharcra, a Habsburgok politikájára, majd a JELLASICH szerepét betöltő HORTHYra. Megállapítja, hogy

„a dunai konföderáció el sem képzelhető a Szovjetunió segítségével nélkül. . . Nekünk, szabad földön élő magyaroknak teljes erőnkkel támogatnunk kell az otthoni függetlenségi frontot. . . , amit odahaza nem mondhatnak ki, nekünk kell szavakba foglalni. . . Harcot kell indítanunk a feudális osztály, a bankokrácia és az iparbarók ellen, harcolnunk kell a szabadságjogokért, a szomszédnépekkel való megegyezésért, a zsidótörvények maradéktalan eltörléséért. Földhöz kell juttatnunk a magyar parasztot, biztosítanunk kell a dolgozók jogait, nacionalizálnunk kell a bankokat. és ki

18. Az *Ember*. 1946. február 2. A cikkben közlik a *Harc* munkatársainak névsorát: VÁMBÉRY Rusztem főszerkesztő, JÁSZI Oszkár, FALUDY György, KÉRI Pál, HALASI Béla, BÍRÓ János, IGNOTUS Hugó, SCHULTZ Ignác, IGNOTUS Pál, London, HATVANY Lajos, London, GOLDZIEHER Max, HALÁSZ Miklós, SZENES Piroska, LESZNAI Anna, HAVAS Endre, London, SZÉLPÁL Árpád, Párizs, BÖHM Vilmos, Stockholm, MIKES György, London, KÁROLYI Mihály London, KÁROLYI Mihályné ANDRÁSSY Katinka, London.

kell irtanunk a fasizmus minden gyökerét. . . Itt az ideje, hogy addig is, amíg a magyarság otthon meg tud szólalni, mi egy Nemzeti Tanácsot alakítsunk. . . 1848 tanulság a jövő harcaihoz. Petőfi szelleme szab irányt feladatainknak. A magyar népben él ez a szellem, és nekünk kötelességünk felszítani azt. . .”

A *Magyar Fórum* közölte JÓZSEF Attila, BALÁZS Béla, ERDŐHÁZI Hugó, FALUDY György, GYŐRI Dezső, LESZNAI Anna, REMÉNYI József verseit. Elbeszéléseket találunk SZENES Piroska, FÉNYES László, HOLLÓS József, POGÁNY Béla tollából. KÁROLYINÉ ANDRÁSSY Katinka memoárjaiból és LESZNAI Anna regényéből részleteket közöltek. Két magas színvonalú tanulmányt is őriz a *Magyar Fórum*: MOHOLY-NAGY László *Nemzedékünk hivatása*, és POGÁNY Béla *A magyar író hivatása* c. írását.

*

Dél-Amerika több országában új magyar lapok születtek a második világháború idején. Az argentinaiak *Új Világ* c. hetilapja 1941. október 19-től 1943. október 2-ig élt KOLLÁR Béla, majd SZÁSZ Béla szerkesztésében. A lapot a „Törékvés” nevű szervezet támogatta, argentin nyomdában dolgozó magyar szedők nyomtatták. A munkatársak honoráriumot nem kaptak, örültek, hogy fenn tudják tartani a lapot és az Argentínában élő több ezer magyarhoz eljut szavuk. Az *Új Világ* „A bestiális náciizmus elleni gyűlölet összefogója,” az új független, szabad Magyarorszáért, indított mozgalom” egyik irányítója kívánt lenni. Az 1941. november 15-i szám őrzi a *Demokratikus Magyarok Amerikai Szövetségének Kiáltványát*. Az 1942. október 31-i számban találjuk *A világ munkásságának nyolc pontját*. Az 1943. április 10-i szám első oldalán KÁROLYI Mihály cikke áll: *Mindenkinek választania kell, hogy hova csatlakozik!* Az 1943 október 2-i szám *Üzenet Magyarországnak népéhez* című felhívásában Argentína, Bolívia, Chile, és Uruguay magyarjai biztositják szolidaritásukról a hazaiakat, s szólítják fel őket a fegyverek megfordítására.

A publicisztikai cikkek szerzői: BEBRITS Lajos, GÁBOR Andor, HAVAS Endre, KÁROLYI Mihály, KÉRI Pál, KÖRMENDI Ferenc, LIPPAY Zoltán, VARGA Jenő, VÉR Andor. FRISS István tollából cikksorozatot találunk az 1942-es évfolyamban, VÉGI János álnéven, „ős patkány terjeszt kórt” mottóval. A lap szépirodalmi anyaga is gazdag. A külföldi szerzők közül ILJA EHRENBURG, Makszim GORKIJ, Egon Erwin KISCH, Alekszej TOLSZTOJ és TYIHONOV írásait találjuk benne. A magyar szerzők írásai is szép számmal jelentek meg. Közölték GELLÉRI Andor Endre, ILLÉS Béla, KARIKÁS Frigyes, KOMJÁT Aladár, NAGY Lajos írásait; jelentős részük átvétel a hazai, illetve az emigráns irodalomból.

1943 októberében megszűnt az *Új Világ*, s ugyanez év decemberében 1-én indult utóda, a *Magyar Lapok* EHRENFELD Béla szerkesztésében. A lap több mint egy esztendőn át — 1945. január 3-ig — közölte a háborús híreket, az ellenállás kibontakozását, a demokratikus magyar mozgalom s a nemzetközi összefogás sikeres megnyilvánulásait. Az első szám fontos közleménye:

A Délamerikai Szabad Magyar Tanács jelentősége és feladatai. Ezt követik a hasonló tárgyú írások, például: *Károlyi Mihály üzeni: Alkossanak az oroszországi magyar hadifoglyok felszabadító sereget!* (1944. február 1.). Az 1944. február 15-i számban találjuk az Országos Magyar—Amerikai Szakszervezeti Tanács 1943. december 5-én New Yorkban született határozatát, mely a hitlerizmussal való szakításra szólítja fel a magyar dolgozókat.

A *Magyar Lapok* — mint elődje is — közli a magyar irodalom értékes darabjait, PETŐFI és ADY verseit, GELLÉRI Andor Endre, HÁRS László, HELTAI Jenő, ILLÉS Béla, ILLYÉS Gyula, KARINTHY Frigyes, KOSZTOLÁNYI Dezső, KOVAI Lőrinc, LÁSZLÓ Gyula, MOLNÁR Ferenc, MÓRA Ferenc, MÓRICZ Zsigmond, NÁDASS József, NAGY Lajos, RÉVÉSZ Ferenc, SÁNDOR Kálmán, SZÉP Ernő, TAMÁS Aladár és mások elbeszéléseit. A *Martin Fierro* című argentin eposz egyes részleteit első ízben közölte a lap magyar nyelven SZABÓ László és VÉR Andor fordításában.

Egymást követik a leleplező írások: *Magyar náciházaspárt követtem az utcán, Hain Péter, a magyar Himler*. Itt találjuk VÉRTES Marcell *Vajon melyik orvos sajnálná a gyilkos bacilust és nem a vergődő beteget?* című levelét, melyben MAJOR Henriket biztatja arra, hogy művészetét állítsa a fasizmus elleni harc szolgálatába.

A Mexikóba emigrált magyarok 1942 júliusában *Szabad Magyarország* címmel havi folyóiratot indítottak, mely 1946 márciusáig élt s 48 száma jelent meg TAMÁS Aladár szerkesztésében.

1942 júniusában közzétették KÁROLYI Mihály felhívását, mely a „New Democratic Hungary” mozgalomhoz való csatlakozásra hívta fel a demokratikus erőket.

A *Szabad Magyarság* oldalain felsorakozik a korszak szellemi elitje. A magyar szerzők közül néhány: ADÁM György, BALÁZS Béla, CZAKÓ Ambró, HAVAS Endre, HOLLÓS József, KÁROLYI Mihály, LUKÁCS György, RÉVAI József, a külföldiek — többek között — ILJA ERENBURG, PAUL ELUARD, PEDRO GARFIAS, EGON ERVIN KISCH, JOHN REED, ANNA SEGHERS, IRVIN SHAW, JEVGENYIJ TARLÉ, ALEXEJ TOLSZTOJ. Mottóként CHARLIE CHAPLIN szavait idézhetnénk az első évfolyam októberi számából: „...az orosz csatamezőkön dől el, hogy a demokrácia tovább is fennmarad, avagy megsemmisül...”

A politikai cikkek, a dokumentumok és felhívások, az elbeszélések és versek, az irodalmi tanulmányok — BARTA Lajos JÓZSEF Attiláról, HOLLÓS József ADY Endréről — mind a „sorsforduló”-val foglalkoznak. Ezért fordította le TAMÁS Aladár LUKÁCS György cikkét, a *Sorsforduló*-t, melynek mottója a következő:

„Sorsod, talán éppen mostan,
Kezedben van.
És tetszésed szerint változtathatod!
Mert mindenki számára eljő a pillanat,
Amikor csillagának irányítója
Kezébe adja a gyeplőt...”

(Hebbel: Judit)

1941 márciusában indult Chilében az *Üzenet HARTSTEIN (HIDAS) Miklós* szerkesztésében. A magyar nyelvű folyóirat kiadásával szellemi központot kívántak teremteni, megszólaltatni a Dél-Amerikában élő magyar emigráció hangját. A folyóirat megindítóit közt egyetlen hivatásos író sem volt.

Az első számban közölték PETŐFI *Egy gondolat bánt engemet* című költeményét Victor Domigno SILVA, a chilei kommunista párt *Siglo* című lapja munkatársa tolmácsolásában, hogy chilei barátaiak előtt felidézzék a nagy magyar szabadság-ünnep szellemét. Beszámolt a lap a santiagoói mozikban bemutatott CHAPLIN-filmről, *A nagy diktátor*-ról, hozzáfűzve, hogy ha CHAPLIN háborúellenes beszéde propaganda, akkor „propaganda az emberiség jobb és kultúraltabb élet után való vágyakozása” is.

Az 1941 márciusi, első számot még öt követte ugyanaz évben; 1942-ből pedig kettőt őriz az Országos Széchényi Könyvtár. A július—augusztusi összevont szám közli a *Kanadai Magyar Munkás* szerkesztője, SZÓKE István üdvözlő írását.

Az *Üzenet* 1941. évi második számából értesültek az olvasók a lap és a mozgalom iránti érdeklődésről: Buenos Airesből, La Pazból, Uruguayból, Kolumbiából és Chicagóból további munkára bízatták a szerkesztőséget. Spanyol nyelven közli a lap a Concordia nevű chilei—magyar baráti szervezet klubdelutánján elhangzott felszólalásokat. Az októberi szám tájékoztat arról, hogy világszerte tiltakozó mozgalmak indultak a magyar kormány politikája ellen. A chilei magyar antifasiszták beléptek az Union Democrática Antinazi-facista de Chile szervezetbe és az Asociación de Amigos de la U.R.S.S.-be (A Szovjetunió Barátainak Szövetsége). A hazai fasizmus elleni tiltakozásul sürgönyt küldtek Budapestre.

Az *Üzenet* elsősorban politikai töltésű; szépirodalmi rovata is ebbe a profilba illeszkedik. A július—augusztusi számban Pablo NERUDA *Llegada a Madrid de la Brigada Internacional* c. költeménye spanyol nyelven jelent meg.

Itt találjuk Egon Erwin KISCH *A bika és ellenfelei* c. allegorikus riportját is. A lap 1942 márciusi számában jelent meg KRÁMER György *Kodály nem lett halhatatlan* című írása: nem választották be a Magyar Tudományos Akadémiába.

„Kodály Zoltán emberi léte és művészi oeuvre-je égő kiállítás a mai magyar kultúrpolitika ellen. Neve ott szerepel a magyar írók kiáltványa alatt, melyet a képviselőház egy viharos napján olvastak fel. A nagy zenész társszerzőségeit vállalt az ő számára oly idegen műfajban. Nyilván úgy érezte: nem hivatkozhat az író és zenész közti különbségre, mikor üldözött magyar írók mellé kell állni... Természetes, hogy a szellemi emberek, akik a lélek felszabadulásáért indulnak harcba, félúton találkoznak a néppel, amely a társadalom felszabadításáért küzd. Vannak sokan, akik megrettennek e számukra talán váratlan találkozástól és visszafordulnak. Kodály Zoltán nem ismeri az ilyen félelmet. Minden művében a szabadságvágy végtelen forrásához, a népi zenéhez és költészethez fordul és az örök emberi szabadságot e magyar népi formanyelven követeli...”

Az *Üzenet* munkatársai nemcsak a „magyar ügyre” figyeltek. Beszámoltak arról is, hogy „Chilében a progresszív polgári és munkáspártok szövetsége, a Frente Popular van kormányon, kifejezetten antifasiszta hitvallással”. HAVAS Sándor *Dieciocho* című cikkében felvázolja Chile történetét; a spanyol gyarmati igtától 1810 szeptember 18-ig, amikor a nép kivívta függetlenségét. Ez a nap, a Dieciocho, Chile legnagyobb nemzeti ünnepe. E cikk után következik Eusebio LILLO költeménye, a chilei himnusz, melynek első szakaszát idézzük:

Dulce Patria, recibe los votos
Con que Chile en tus aras juro:
Que o la tumba sera de los libres
O el asilo contra la opresion.

Édes hazám, íme fogadalmam,
Szent oltárodra esküszöm, Chile:
Vagy szabadságharcosok sírjává leszel
vagy a rabság elleni harcok menedéke.

Az *Üzenet* 1942 nyarán megszűnt. Szerkesztői átadták a stafétabotot a júniusban indult mexikói *Szabad Magyarságnak*. 1943 októberében azonban (ekkor

került hatalomra PERON) — válaszul az argentinai *Új Világ* betiltására — megindították lapjukat, *Chilei Szabad Magyar Szemle* címmel.

Az új lap kéthetenként jelent meg. A helyi magyar kommunista sejt szerkesztette SIMON Ágoston¹⁹ vezetésével. Fő célkitűzésük az volt, hogy a népek rokonszenvét a Szovjetunió felé fordítsák. Több írást moszkvai, kanadai, amerikai, magyar lapokból vettek át. A lap leleplezte a magyar követség által Argentínában fenntartott jobboldali magyar újság hazugságait. A harcos publicisztikai írások között — melyeket nem hivatásos írók, hanem munkásmozgalmi emberek írtak — itt találjuk GÁBOR Andor versét, HÁY Gyula írását, ERENBURG cikkét. 1944 nyarán hírt adtak a hazai Békepárt munkájáról és a moszkvai Kossuth-rádió szerepéről.

1943-ban egy másik latinamerikai országban, Kubában is indítottak sokszorosított magyar nyelvű lapot. A kubai *Asociacion pro Hungaria Libre Értesítője* a Habanai Magyar Szövetség titkára, TAMÁS Ferenc szerkesztésében jelent meg havonként. A lap egyetlen és fő célja: mozgósítás a fasizmus ellen. 1945. december 20-án a szerkesztő *Kuruc diplomácia* című vezércikkében szól a Kuba szigetén indított magyar Pro Libertate mozgalomról, s így tekint vissza a lap szerepére: „Mi — cubai kuruc magyarok — tartottuk fenn a háború egész ideje alatt az egyedüli közép-amerikai hírszolgálatot, rövid és hosszú hullámú rádióállomásokon, védtük a magyar nép elárvult ügyét, kuruc hévvel, magyar daccal, és munkások fillérjeiből adtuk ki havonta a Szabad Magyar Szemlét...”

A tengerentúli lapok közül 1935-től kezdve fontos szerepet töltött be a *Kanadai Magyar Munkás*. Több városban, — Montreal, Hamilton, Toronto, Ontario — nagy példányszámban terjesztették. A lapot következetes marxista szellemben szerkesztették. Több magyar kommunista írásait közölték, így például LENGYEL József regénye, *A tizenhatodik*, folytatásokban jelent meg a lapban. SZŐKE István negyedszázadon át szerkesztette az újságot, s szerkesztői munkájának utolsó éveiben — hazatérése előtt — a Kanadai Kommunista Párt Központi Bizottságának tagjaként is dolgozott. Hogy a horthysta apparátus is tisztában volt e távoli magyar lap célkitűzéseivel, erről számtalan kitiltási és elkobzási dokumentum tanúskodik. A lapnak jelentős szerepe volt a kanadai fasizmus megbuktatásában.

1941 nyarán *Szabad Szó* címmel Ázsiában új magyar lap indult. 1941. november 11-én a külügyminisztérium vezetésével megbízott magyar királyi miniszterelnök rendeletéből MOÓR miniszteri tanácsos jelentést tett a belügyminiszternek a teheráni angol követség által kibocsátott magyar nyelvű propaganda anyagról.

Az MSZMP Párttörténeti Intézetének Archívuma²⁰ őrzi a második világháború idején Iránban született, bizalmasan terjesztett, magyar nyelvű sokszorosított hetilap négy számát. A felterjesztéshez csatolt mellékletek bepillantást nyújtanak egy távoli ország kis számú magyar menekültjének gondolatvilágába. A dosszié őrzi a teheráni magyarok szerény külsejű, de tartalmában igényes heti tájékoztatóját, az „I. számú heti hírlap”-ot, melynek beköszöntőjéből idézünk:

„Magyarok! Honfitársak!

...Csupán azon cél vezet bennünket, hogy ha már a náci-propaganda minden emberi ízlést és méltóságot meghazudtoló hírszolgálatára napról-napra nagyobb töme-

19. A *Chilei Szabad Magyar Szemlét* dr. SIMON Ágoston bocsátotta rendelkezésünkre.

20. MSZMP Párttört. Int. Arch. B. M. VII. res. 1943. — 3 — 10403.

geket hódít meg magának, mi mint önrzetes és jóval becsületesebb nemzet fiai megörizhessük higgadtságunkat, emberibb méltóságunkat és könnyedén lássunk át azon a függönyön, melyet a náciizmus világszerte felállított lebbentői állandó szemünk elé ejtenek. Evvel a hittel és reményben kezdjük meg munkánkat...”

A lap beszámol az „új rend” létrejöttéről, Európa országainak náci lerohanásáról, közli a legfontosabb világeseményeket külföldi hírforrások alapján. Hírt ad a Magyarok Nemzetközi Világszövetsége keretében létrehozott Iráni Magyar Egyesületről.

A következő számok *Szabad Szó* címmel jelentek meg. Programja: „az Ember ismét Emberré legyen...”

A *Harc a V betű körül* című cikk közli, hogy a V-t a náci propaganda ki akarja sajátítani, de V betű, „fau” a német nyelvben is nagy jelentőséggel bír. Éspedig „Verfallen”-t jelent, ami viszont a mi anyanyelvünkön „szétesés”-t, „összeomlás”-t jelent...”

A magyar királyi rendőrség budapesti főkapitányságának szóló 708/942. pol. res. jelentés 1942. február 12-én megállapítja, hogy a *Szabad Szó* című röplap Magyarországon terjesztésre nem került. BODÁNSZKY Ferenc mérnök, a lap szerkesztője tevékenységét a politikai nyilvántartóba feljegyezték.

A háború utolsó évének nyarán, 1944 júniusában akadtak magyar kommunisták, akik még Afrikában is megkísérelték anyanyelvükön hallatni hangjukat-

Algírban egy kis számú, de nagyon tevékeny magyar csoport működött. A legális részt a Franciaországi Magyarok Egyesülete képviselte. A spanyol szabadságharc bukása után franciaországi internálótáborokból a nemzetközi brigádharcosok közül néhányan — MÁTYÁS László, RÁTH Károly, SZALVAI Mihály, SZIKLAI Sándor — Észak-Afrikába kerültek. Sikerült kapcsolatot teremteniök más országok emigránsaival. A svájci csoport kiadványai adták az indítékot, hogy ők is csináljanak valami hasonlót. Az ottani magyarság — körülbelül négyszázötven fő — szívesen fogadta a 300—350 példányban megjelent magyar nyelvű lapot, a *Franciabarát Magyarok Egyesülete* közleményeit.²¹

Algírban sem újságíró, sem nyomdász nem volt a magyarok között. Politikai menekültek kezdeményezték és a helyi Kommunista Párt segítségével, az *Alger Républicain* c. lapnál dolgozó áldozatkész elvtársak vállalták, hogy munkájuk mellett időt szakítanak a magyar nyelvű lap kinyomtatására. Rendkívül nehéz feladat volt ez számukra, mert sem a szöveget nem értették, sem magyar ékezetek nem voltak. A folyóirat mégis megszületett, s ha csak két alkalommal is, de az ott élő magyarok anyanyelvükön kaptak hírt a háború állásáról, láthatták MUNKÁCSY *Siralomházának* részletét a lap első számában, olvashattak ADY és PETŐFI-sorokat, s híreket az ellenállási mozgalom növekedéséről, a partizánharcok sikereiről.

Az első szám *Felkiáltás* c. vezércikke hírt ad a Magyar Tanács megalakulásáról, és egységbe hívja az emigránsokat a fasizmus ellen. KÁRÁSZ Győző *Labancok Magyarországon* című írásában az ország német megszállásának történelmi előzményeit elemzi, s utal azoknak a magyar katonáknak a példájára, akik a szovjet hadsereghez és a jugoszláviai Petőfi zászlóaljhoz csatlakoztak.

A folyóirat második, utolsó száma két hónappal később, 1944 augusztusában jelent meg. A huszonnegyedik órában című vezető cikk szerzője regisztrálja a kö-

21. A Franciabarát Magyarok Egyesülete Közleményeit KÁRÁSZ Győző bocsátotta rendelkezésünkre.

No nos contentamos sin embargo con nuestra propaganda netamente húngara; tratamos de dar a conocer a la opinión pública chilena unas verdades

Hungria Libre Democratica. Chile 1943. március 15.

zelmúlt eseményeit, melyek azt a reményt ébresztik, hogy a magyar nép a huszonnegyedik órában meg fogja találni az egyetlen helyes utat, élethalálharcot fog folytatni a német és a hazai fasiszta gyilkosok ellen.

ERDŐS Klára *Magyar ifjak, harcoljuk ki a jövőnket* címmel ébreszti a lelkiismeretet. MAJOR Frigyes, a spanyol köztársaság volt magyar harcosa *Évforduló* c. cikkében vázolja az utat, mely HORTHY bevonulásától HITLER barnainges gyilkosaiig vezetett. KÁRÁSZ Győző *Örök barátság* címmel írt a Jugoszláviával kötött szerződés megszegéséről, az újvidéki vérengzésről. „...Nagyon sokat kell tennünk, hogy az emberiség előtt tisztára mossuk magunkat...Vannak és mind többen vannak, akik vérükkel írják alá a jugoszláv és az összes népekkel való örök barátságot. Az igazit”.

A magyar írástudók közül néhányan Izraelbe menekültek, ott folytatták tovább a fasiszmus elleni harcot. HALMI József, a kiváló magyar publicisták egyike, 1941-ben búcsúzott Európától, s társaival együtt, Palesztinában ápolta tovább a magyar irodalmat. KOVA Albert Avigdor Haméiri néven fordította héberre PETŐFI, CSOKONAI, ADY, és JÓZSEF Attila költeményeit, MADÁCHTÓL *Az ember tra-*

Por el triunfo de las Democracias

Por el porvenir de Chile

La Unión para la Victoria

ayuda a las Naciones Unidas

La Unión para la Victoria

espera su aporte.

Imp. "La Ilustración"—Sto. Domingo 363

Hungría Libre Democrática de Chile. 2. Aniversario, 15 de marzo de 1944.

gédiáját. Közel-Keleten másutt nem is élt magyar író, így történt, hogy a második világháború idején egy-egy vers hozzájuk érkezett Perzsiából, Libanonból, néhány kézirat Alexandriából. Az izraeli magyar írók több nyelvet megtanultak — így emlékezik vissza emigrációs éveire HALMI *A toll mártírjai* c. antológiában²² — de egyetlen egy sem felejtette el a magyar nyelvet.

*

III.

Ellenállási mozgalom Magyarországon

„... Írók, mit is tehetnék.
S egy vers milyen veszélyes,
ha tudnád, egy sor is mily
kényes és szeszélyes, mert
bátorság ez is...”

(Radnóti Miklós: *Második ecloga*)

„A fölbomló korok ízelítőül s bevezetésül tudatukat tépik szét, irodalmukat... Hovatovább szinte ismérve lett a magyar íróknak, hogy élete egy-egy pontján feltámadjon ellene az irodalom alá került betűrovó had s megpróbálja a bekerítését és leterítését, természetesen mindig a maga sajátos indokával, azaz mindig irodalmon kívüli ürüggyel...” — írta 1942 őszén ILLYÉS Gyula.²³

Az 1939/2. a honvédelemről szóló törvénycikk 3. paragrafusára biztosítja az államfő kinevezési jogát az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsban; Berlinben megszövegezik 1941-ben az „irodalmi és művészeti művek kölcsönös védelméről” szóló törvénycikket az 1940. november 6-i magyar—német egyezmény alapján: 1943-ban belügyminiszteri, illetve vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletet bocsátanak ki a kulturális egyesületek ellenőrzéséről; ugyanez évben felállítják a Külföldi Sajtótermékeket Ellenőrző Hivatalt (KSH), 1944-ben pedig — többek között — a magyar PEN Klubot is betiltják.

Nem hiába számol be, a maga részéről jogos elégedettséggel a *Koszorú*-ban, a Petőfi Társaság közlönyében GÁSPÁR Jenő felelős szerkesztő 1944 áprilisában *A magyar szellemi front átszervezéséről*, mely szerint vitéz KOLOSVÁRY-BORCSA Mihályt, az Országos Magyar Sajtókamara elnökét a magyar királyi kormány kormánybiztossá nevezte ki, így hatásköre az egész magyar kulturális életre kiterjed: kézbe veszi a sajtót, a rádiót, a Magyar Távíratot, a Magyar Távíratot, a könyvkiadást, a nyomdaügyet.

Megtörtént tehát kulturális vonalon is a teljes őrségváltás. Már nem lehet egyszerűen ellenforradalmi vagy félfasiszta Magyarországról beszélni. A régi típusú magyar jogászok, bírák, ügyészek, az úgynevezett liberális szemléletű, a szélsőségektől idegenkedő „diplomás úriemberek” kora lejárt. A legszélsőségesebb elemek váltják fel őket, a „kipróbált” fasiszta karrieristák és az idióta tábornokok, mellettük pedig ott ülnek az országgházi cenzúrahivatalban, a miniszterelnökségi

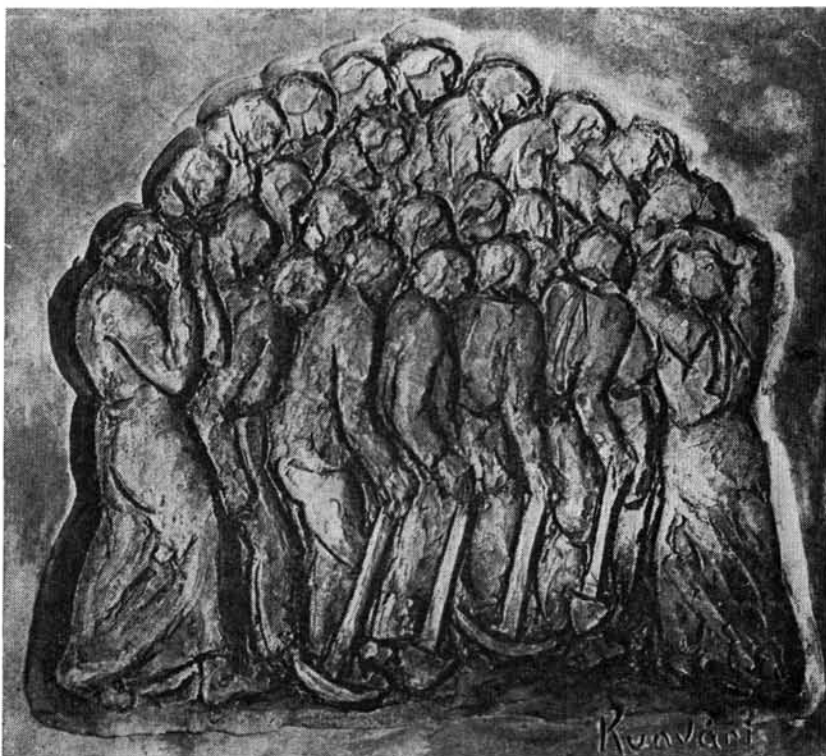
22. HALMI József: *Ázsiában élek. — A toll mártírjai*. Összeáll. MESTER Sándor. Bp. (1947), Magyar Újságírók Emigrált, Deportált, Internált Csoportja. 116—124. p.

23. ILLYÉS Gyula: *Első állomás.* = *Magyar Csillag*. 1942. november.

sajtóosztályon a nyilas lapok főkorifeusai, az *Új Magyarország* és az *Egyedül Vagyunk* szerkesztői: ott ülnek és diktálnak az országveszejtő imrédyk és szálasik hívei és bizalmasai.

Száz taggal működik a Parlamentben a Sajtóellenőrző Bizottság — vezetője KARKISS Kornél hadbíró. A királyi ügyészség néhány ügyészt delegált, akik véleményezték, hogy a „kiadvány megvalósít-e bűncselekményt”, a bizottság véleménye alapján az ügyész pecséttel engedélyezett vagy tiltott. Az anyag visszament a nyomdába, utána a köteles példányt a Markó utcába vitték, a földszint 2-be (ott most óvoda van), hajnali öt órakor, addig nem lehetett megkezdeni a terjesztést — ez a lapokra vonatkozott. Az önálló kiadványoknál a szerző, a nyomda vagy a kiadó benyújtotta a kéziratot, ezeket tizennyolc ügyész olvassagatta, majd véleményt nyilvánítottak, érinti-e az állam érdekeit. Utána az illetékes referensnek küldték, belügyi vonatkozású kérdésnél a Belügyminisztériumba, a külügyi problémát érintő írásokat a Külügyminisztériumba vagy a Miniszterelnökségi Sajtóosztályhoz.

S miközben az értelmiség színe-java elhurcolva vagy bűjdösásban él, s a kevés, még posztján maradt írástudó pedig védi az írás és az emberi magatartás becsületének utolsó sáncait — a gépezet folytatja a nemzet tudatának szét tépését.

Kunvári Lilla: Kényszermunka 1942.

1938-ban az értelmiség legjobbjai kiáltványban tiltakoztak a faji törvények ellen; a negyvenes évek elején a mozgalom íróinak és művészeinek találkozóhelyén — miközben a totális cenzúra már minden igaz hangot tiltott — szervezték a munkásírók csoportját, vitték a moszkvai rádió híreit a baloldali szerkesztőségeken át a szakszervezetekig, a munkásotthonokon át a külvárosok lakóihoz. Különböző indulású és törekvésű csoportok képviselői nyújtottak itt egymásnak kezét: JÓZSEF Attila eszmevilágának folytatói, BÁLINT György, NAGY Lajos, RADNÓTI Miklós szellemi fegyvertársai; volt aki a Szociáldemokrata Pártból jött, KASSÁK Lajos Munka-Köréből, a Márciusi Frontból. Jöttek mindazok, akik komolyan értelmezték a VII. Kongresszuson meghirdetett népfrontgondolatot, s a moszkvai Kossuth rádió egységbe hívását. A munkásírók antológiái — *Mai könyv, Március, Mérleg, Mérték, Magatartás* — az emberi és művészi helytállás máig ható értékes dokumentumai. Az ellenzéki lapok — elsősorban a *Népszava* és a *Magyar Nemzet* — bátor publicistái rejtett nyelven, szedési trükkökkel, tipográfiai játékokkal, a sorok között igyekeztek tájékoztatni az értő olvasót. Lengyelországi lerochanásának másnapján ADY Endre *Ének a Visztulán* c. költeményét közölte a *Magyar Nemzet*. A *Népszava* 1941-es karácsonyi száma tanúsította, hogy országos demonstrációról, a nemzet ügyéről van szó; ebben a számban a magyar értelmiség elitje adott találkozót — a fasizmus ellen. Az 1942-es karácsonyi számban pedig — melynek egyik fő rovata *A holnap Magyarországa* címet viselte — ott találjuk SZENTGYÖRGYI Albert nyilatkozatát:

„...A mai rettenetes pusztító eszközök is a mi munkánkból nőttek ki. Mi erről nem tehetünk. A tudomány csak csodás, fantasztikusan hatásos eszközöket termel, amelyekkel egyaránt lehet építeni, életet és boldogságot árasztani, vagy rombolni, halált és nyomorúságot szórni. Ha az emberiség egyszer oda emelkedne, hogy megtanulná, hogy a tudomány eredményeit csak az előbbire használja, és hogy a gépeknek ura és ne szolgája legyen, a gazdagságnak, boldogságnak és kultúrának oly kora következhetne, melynek megálmódására a legerősebb fantázia is elégtelen.”

Az emigránsok tudtak olvasni a sorok között. Az egyik dél-amerikai lap úgy nyugtázta a Nobel-díjas tudós nyilatkozatát, mint nem is burkolt kiállást a náci pusztítás ellen.

Közben a haladó erők üldözése napról napra fokozódik. Működik a fasiszta Magyarország jellegzetes „tudományos” intézete, a Zsidókérdéskutató Intézet. 1943 októberében kezdeti „sikereiről” az *Egyedül Vagyunk* lapjain BOSNYÁK Zoltán beszámolója közli, hogy az első héten már ötszáz könyvet szolgáltattak be; novemberben ez a szám kétezerre ugrik, köztük BÍRÓ Lajos, BRÓDY Sándor, GÁBOR Andor, MOLNÁR Ferenc könyveinek összeszedését könyvelői el nagy eredményként s kiemeli a gyomai KNER kiadásában megjelent *Magyar Kabarét*, NAGY Endre, tollából — „ezzel fertőzték, züllesztették évtizedeken át... a gyanútlan és jámbor magyar közvéleményt...” 1944. április 20-án MLOTAY István ír vezércikket az *Új Magyarországra A betiltottak és a szabadság* címmel — nagy elégtétellel kommentálja az elnémított periodikumok „véget nem érő névsorát”, s megmagyarázza, hogy azok mily károkat okoztak a nemzet életében. A hónap végén megjelenik „A Magyar királyi minisztérium 10.800/1944. M. E. számú rendelete a magyar szellemi életnek a zsidó szerzők írói műveitől való megóvása” tárgyában, SZTÓJAY Döme miniszterelnök aláírásával, s a közforgalomból kivonandó írók névsorával. A magyar írók hosszú névsorát követi a külföldi íróké, köztük ERENBURG, FEUCHTWANGER, FREUD.

84092

84092

KIR. LEVELEZŐ

ZOLGÁLTATTAK:

1932. év VII. hó 27. napján
9 óra 15 perckor.

BENJÁMIN LÁSZLÓ
ERDŐDY JÁNOS
KESZTHELYI ZOLTÁN
PÁSZTOR BELA
RAJCSÁNYI KÁROLY
VAAD FERENC
VÉSZY ENDRE

Gyarmati István
Mahes

Kiadja: a Horizont Könyvtárodvállalat Budapest, VIII., Nagy-utca 15

NÉPSZAVA

Előfizetés: Budapest, VIII. Csüt. uza 4. Megjelenik hétfő kivételével minden nap • Tűzfeltér: 120-220, 950-200 és 120-272

A MI FÖLDÜNK: A MI ÉLETÜNK

IRTA: SZAKAITS ÁRPAD

Kitérünk az az éjszaki szónoklat a nemzeti önállóság és függetlenség nagy gondolat, a népszabadság örök eszméje és a szociális haladás történelmi szükségességének követelő hangja számára. Ez mert népek életének, fennmaradásának, haladásának és a három hatalmas tényezője nem — mert nem is lehet — párhuzamos és mert megrendíthetetlen meggyőződésünk, hogy ennek az országunk minden valamirevaló embere kell, hogy esset — feltétlenül minden egyéb tevékenység — ennek a három területén szellemek szolgálatába állítsa teljes tudását, egész erejét és minden jóakarát, idebirtok azokat a férfiakat politikusként, írókat, gondolkodókat is, akik nem vállalják ugyan a szociális programját, de tisztán tudják azt, hogy ez a mi országunk élelme legyen és maradjon. Függetlenségünkre élve éljünk a függetlenség szabójá és maga útját, amelyre haladásunk kell: szabad legyen a népe a népeknek szabvány és hogy ez a nép ne csak politikailag, hanem gazdaságilag is törvényesen értelemszerűen is felismerhesse magát nem a megadótt, egyetemes megeléged. Erre voltunk a Népszava szerkesztésénél 1918 és 1919 között, de a nagy nyarant és nagy örökös megelégedésben voltak, hanem feltételezték, ahán az irándhatóságunk.

Magyarország szervezeti megújulására munkásság igényre a legnagyobb eszéveli foglalkozást az irándhatóságunk a vallomások és az országunk felépítését — mindenképpen, ahán az országunk gondolatok — azaz az állam, amely a többi és jobb, a létezésre való felépítés és amelyet az országunk a népe a történelem nagy sorsfordításánál után országunk megteremtése.

De vajon mitől van-e a kórház, amely a különböző hazánk egyetemesen olyan határozottan kezeli a szellemek: független, szabad, haladó Magyarország? Ez a szükség van rá, miért van rá szükség?

Igen, szükség van erre a kórházra, sőt arra van szükség, hogy minél tisztábban és minél megismerhetőbb legyen belőle a szabadság és függetlenség dallama, hogy mindenki megismerje és mindenki, elismerően a dolgot önmaguk: munkásságát, parancsokat, az értelem: rétegekkel megismerje és a dalban, hogy öntudatlan, tehát megrendíthetetlenül éljen az életemben és a történelmi gondolat. Ezért kell a kórház. Ez ebben a kórházban azért áll benne a szervezeti szociáldemokrácia munkásság is, mert az a jobb az az értelem, mint éppen ezekben a választott időkben, hogy lételem, amelyben emberként meglátom, ezekben és legjobban a legértékesebb érejt kifejtve élhet, ezeket egy független és szabad Magyarország lehet: szabad nép szabad ország, amely csakis így, ilyen szabadon és függetlenül lehet értéke Európának.

Mi, szociáldemokráciák, nagy, többé egyetemesről, népek egyetemeséről, barátságos együttműködéséről álmodunk és tudjuk is, hogy ez az állam egyszer megvalósul, mert meg kell valósulnia. De tudjuk azt is, hogy egy ilyen egyetemesen Magyarországunk meggyőzősége kell maradjon és függetlenség, mert a népek semmiféle egyetemes nem lehet sem egységes, sem ésszerű, sem tartós, ha nem a közgyőzelem után éljen át.

A mi számára tehát az ország szabadsága és függetlensége nem csupán a jelen kérdése, hanem a jövő is. Kell is, hogy így legyen, mert kell, hogy értékesen folytasson és hátrahozni legyenek annak az értékesnek munkásságunk, amely nem a földön anyagi haszonnal folyt, hogy ez az ország országunk a népe népek országunk.

Magyarország szabadsága és függetlensége, a népszabadság gondolata és a szociális haladás nem a pillanat politikai jelenése tehát, hanem olyan átgondolt és a magyar történelemben gyökerező életprogram. Ez a program most különös időszakra került. Nagy átalakítások látnak el a világ és ilyen időkben kell, hogy világosan lássunk történelmi feladatunkat. Ezért is adjuk ki erre ebben a számunkban azt a történelmi sorozatot, amelyből napnál világosabban kiderül, hogy valahányszor ez a mi országunk nagy történelmi sorsforduló elé érkezett, szinte önkéntelenül emelkedett fel a helyből a nemzeti függetlenség és a népszabadság gondolata és gondolatok össze szétválasztottul a szociális haladás követelményével. Nem véletlen tehát ennek a három eszmének szellemi haladásának egyvagy más, Törvény van benne. Ez ha ez a törvény valójában nem teljesíthető ki, ennek mindig az ország a népe áll meg az arát. Ha pedig ez a törvény érvényesül, a végtelen birtok és az ország számára. A tanulságok kétségtelenül a jogunk és kötelességünk. Válaszunk is a kötelesség kellene lennie, ha ezeket a tanulságokat nem látjuk a nem hallgatunk meg. Személyes, jóról szóló beszéd kell legyenek országunk függetlenségének érdekében, a népszava szerkesztésénél 1918 és 1919 között, de a nagy nyarant és nagy örökös megelégedésben voltak, hanem feltételezték, ahán az irándhatóságunk.

Ism: ezek a meggyőzőségek adják szilárd alapját a mi feltevéseinknek a nemzeti függetlenség kérdésében. Mi itt, e földön élünk. Ez a föld a mi életünk. A szervezeti szociáldemokrácia munkásságunk az a földön akarja megvetni lábát, hogy véghez vigye emberi tevényt, amelynek végzetése a nagy magyar korszak történelmi tevényt is szolgálja. Különben valójában egy ország a egy nép szabadságát és függetlenségét önmaguk felelősségükkel olyan nagy gondolatok: kivétel, mint belőlük. Ha egy nép elveszti nemzeti öntudatát, vagy ha ezt az öntudatot elhomályosítja, hamar meg veszítheti az életemben is keletkezés volt, az országunk történelmi feladataira. Vesszünk a legnagyobb veszélyek idején is meg tudjuk érezni hazánk, nemzeti jellegét, nevelő erejét, ha történelmi és nemzeti öntudatát, emberi magatartását sem homályosították el benne, nem vesztik el, nem tisztelek ki belőle. Ezért azt mondjuk: nem elég az iránt az az nem elég a vallomása az az országunk a hazánk, amely a függetlenség és szabadság igent meg: több kell emeli: szabadság szabadság munkásságunk, ahán az országunk gondolatok. Ez kell, hogy ez a gondolat a legértékesebb szellemek, a legértékesebb rétegek, hanem az, mert a nemzeti örökös forrás a nép, meggyőzősége kell, amely ősi, hogy népe elhagyatva, hogy szabadságunkat átját el nem tudjuk adni. Vél: az olyan nép képez országunkat munkára, amelyben nem az öntudatunkat jogát, nem a szabadság eszméjét meg nem öltük. Ha meg ott van, ahán jog is van — mondotta Petőfi. Akiben a nemzeti és szociális gondolat a legértékesebb kristályosodott ki.

Petőfi maradjon a legyőz a legértékesebb, amely vezesse ezt a népet és legyek meg tartalommal a szabadság és függetlenség igéje.

— Ez valójában:

Ez a mi szabadságunk és függetlenségünk.

Ez a mi szabadságunk és függetlenségünk.

Ez a mi szabadságunk és függetlenségünk.

Ez a mi szabadságunk és függetlenségünk.

A moszkvai Kossuth rádió a rendeletre már május 1-i adásában reagál:

„...uralomra került Magyarországon a társadalom szennye, salakja. Fizetett kémek, hazaárulók, orgyilkosok, terrorfiúk, német pénzen kitartott senkik — ezek kormányoznak ma hazánkban. Kormányoznak a német szuronyok hathatós támogatásával... A könyvpusztítás örülete méltón illeszkedik be ezeknek a barbároknak egész rendszerébe. Jellemző nemcsak gabságukra, hanem rövidlátásukra, ostobaságukra is. A haladó zsidó könyveket kiirtani nem fogják. A hazafias könyvkereskedők, könyvkiadók, könyvtárosok meg fogják menteni, el fogják rejtteni, amit csak tudnak. Minden igaz hazafi támogatni fogja őket. És még kevésbé tudják kiirtani a haladó gondolatot...”²⁴

Június 2-án MARSCHALKÓ Lajos cikket ír az *Egyedül Vagyunk*-ba: „Mi kerül bele a nagy papírzúzó malomba? Átnéztük vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály kormánybiztosságán a beszolgáltatott könyvek jegyzékét. Egyelőre félmillió zsidó könyvet semmisítenek meg.” A hónap végén véghezviszik az akciót, s a lap *Porrá őrödnek a zsidó könyvek az állam papírmalmában* címmel cikkben és fotókkal számol be az „eredményekről”. Az egyik, több ízben elkobzott könyv szerzője, FENYŐ Miksa *Az elsodort országban* így ír erről (*Naplójegyzetek*. 1946.) 1944. június 25-i feljegyzésében: „Megjelent a máglyára ítélt könyvek jegyzéke. Proustot is tűzhalálra ítélték. Az én Hitler-könyvem is. Kolosváry-Borcsa. Kolosváry-Borcsa Proustot. Miért ne, ha Bárdossy hadat üzen az Amerikai Egyesült Államoknak?” Míg az előző években sok, jelentős prózai művet és jó néhány kiemelkedő verseskötetet koboztak el, a totális cenzúra, a fasiszta háború utolsó korszakában szépirodalmi munka itthon, hazai szerző tollából kevés születik — így az elkobzás is kis számú. Mégis, az a néhány önálló munka, melyek peréről számot adhatunk: jelentős és jellemző.

A fő politikai problémák — a háború és a fasiszmus, a magyar nép helyzete s Magyarország helye a világban, a faji kérdés, s végül a jövő perspektívája — hangot kapnak az irodalomban.

A francia sárgakönyv, *Diplomáciai okmányok 1938—1939.*, CSERÉPFALVI Imre kiadásában jelent meg. A könyv lényege a hitlerizmus leleplezése — s mint maga a kiadó visszaemlékezik rá, a könyvre a megjelenés után azonnal lecsaptak a hatóságok.

BAJCSY-ZSILINSZKY *Helyünk és sorsunk Európában* című munkáját, Jugoszlávia megtámadásának másnapján kobozták el. MÓD Aladár *400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért* c. könyve 1941 őszén készült el, a cenzúra hónapokon át hevertette. „1942-ben azért nem láthatott napvilágot, mert a függetlenségi mozgalom ellen indított támadás engem is érintett, s így csak jóval később, 1943 februárjában jelent meg. Megjelenésének másnapján a függetlenségi mozgalomban való részvétellel és hűtlességgel vádolva letartóztattak” — írja a szerző az 1947. évi második kiadás előszavában.

Egy, a korszakra rendkívül jellemző, speciális cenzúrális esettel találkozunk még 1944-ben is. RÁTZ Kálmán *Oroszország története ősidőktől — 1917. november 6-ig* címmel jelent meg 630 oldalon 1943-ban. A könyv összeállítói — AGÁRDI Ferenc és LÁZÁR Vilmos — tanúsítják, hogy ők írták a könyvet és RÁZTót, aki GÖMBÖS barátja, a MOVE egyik alapítója, majd nyilas képviselő volt, rávették a szerzőség vállalására. RÁTZ, jobboldalisága mellett ugyanis erősen náciellenes beállítottságú volt. RÁZTót a könyv miatt Mauthausenbe deportálták.

24. *A Társadalom szennye — tisztogat.* Kossuth-rádió, Moszkva, 1944. május 1.

Péri Péter: Légitámadás 1942.

„Méltó módon” zárta a sort SZERB Antal *Magyar irodalomtörténetének* betiltása, a könyv azonnali hatállyal történő kivonása az összes iskolai könyvtárakból és megsemmisítése 1944 nyarán.

Ami a magyarra fordított külföldi irodalmat illeti — három kiemelkedő jelentőségű eset íródik a hazai cenzúratörténet amúgy is szégyenletes lapjaira. Amikor a náci csapatok Moszkvát fenyegették, jelent meg TOLSZTOJ *Háború és béke* c. művének egy része magyarul, olcsó kiadásban. Az olvasók, akik néhány nap alatt szétkapkodták az *1812-t*, jól tudták, hogy 1942-ről van szó, s mire a politikai rendőrség észrevette, már alig volt lefoglalni való példány. A könyvet SÁNDOR Pál fordította SAFÁRY Ferenc álnéven.

Az analógiák, az esetleges eszmetársítások lehetősége veszélyes volt. Ezért tiltották be Jevgenyij TARLÉ *1812. NAPÓLEON OROSZORSZÁGBAN* c. kitűnő művét is, mely 1944-ben jelent meg TURÓCZI-TROSTLER József fordításában.

Hosszú hónapokon át foglalkoztatta hazai felső fórumainkat, s velük szemben a haladó köröket SOLOHOV *Csendes Don* c. regényének magyar kiadása. Újvári László szociológus (később Ceylon szigetén halt meg) 1934 elején hívta fel BENAMY Sándor figyelmét a regényre. BENAMY az itthon már megtalálható német kiadással nem érthette be, Bécsbe ment, hogy eredeti nyelven szerezzék meg a *Csendes Dont*. Sikerült is megvennie, s nem minden veszély nélkül hátizsákban hazacsempésznie Magyarországra. 1935–36-ban SZURÁN Renée, illetve BENAMY fordításában meg is jelent az első három kötet, 1940–42-ben pedig KOVAI Lőrinc fordításában az utolsó — az ellenforradalmi lázadás széthullását ábrázoló befejező rész nélkül. A cenzúra ezt (több más résszel együtt) törölte.

1942-ben — miután a cenzúra, bár erős csonkításokkal, de engedélyezte a kiadást — a honvéd vezérkar főnöke az igazságügyminiszterhez intézett átiratában a *Csendes Don* azonnali betiltását követelte a „burkolt bolsevista propaganda” miatt.

CSERÉPFALVI Imre, aki nemcsak a negyedik rész kiadója volt, hanem újból kiadta mind a négy kötetet, visszaemlékezésében (Magyar Televízió, 1965. május 22., Mihail Solohov 60. születésnapja alkalmából) elmondta, hogy a négykötetes mű 1940 nyarán került a cenzúra elé, ahonnan négyhónapos várakozás után kapta vissza. Az első három kötetből meglepően keveset töröltek, de a befejező részt annyira meghúzta a cenzor, hogy tartalma eltorzult, kicsengése az eredeti ellenkezőjévé vált. Erre CSERÉPFALVI — akinek nem kis gyakorlata volt a hatósági játékszabályok kivédésében — nem négy, hanem öt kötetre kért engedélyt, a nyomdát viszont arra kérte, hogy az utolsó rész szedésével várjon. Az eltorzított részt nem volt hajlandó publikálni. Mégis megjelent az ötödik kötet, 1945 után, de már nem a cenzori elképzelések szerint, hanem „Solohov igaz szavaival, s ilyen módon tökéletessé vált a mű...”²⁵

A baloldali sajtó nagy szenzációként fogadta a művet, a jobboldali sajtó pedig a hozzáillő kirohanásokkal. A képviselőházban interpelláció hangzott el: hogyan lehetséges, hogy háború idején ellenséges mű fertőzze a közvéleményt? A kiadót 1942-ben letartóztatták, kilenc hónapig ült, nem utolsósorban a *Csendes Don* miatt.

Mégis, hogyan jelenhetett meg és terjedhetett, éppen a háború idején az egyik

25. CSERÉPFALVI Imre visszaemlékezése Mihail SOLOHOV 60. születésnapja alkalmából Magyar Televízió, 1965. május 22.

legnagyobb szovjet forradalmi regény? A válasz többrétű. Közrejátszott a hivatalnoki kar ostobasága, többen elhítték, hogy csupán szenvedélyes szerelmi regényről van szó. Másrészt, az olasz „példa” is előttük lebegett, ugyanis a milánói Garzanti könyvkiadóvállalatnál 1941. július 22-én jelent meg a regény. A legfőbb ok pedig az akkor még megbecsült és viszonylag liberális (később az „őrségváltás” őt is elsodorta) BARÓTHY Pál főügyész önvédelmi kényszere volt: ha előbb engedélyezte a kiadást, akkor emellett ki kellett tartania, saját pozíciója érdekében. Meg is találta ehhez az érveket. Ha vannak is a könyvben gyanús részek

„ámde az egységes mű egészét tekintve nem bírnak olyan erővel, aminek folytán az olvasóban a kommunizmus, illetve a szovjet uralom létesítése iránt fogékonyságot, vágyat keltenének, vagy a kommunista érületben megerősítenének. Különösen áll ez akkor, ha figyelembe vesszük a mű terjedelmét (2006 oldal) és árát, hogy a 4 kötet bolti ára fűzve 36, kötve 44 pengő. Így nemigen kerülhet olyan alacsony műveltségű emberek kezébe, akik a megjelölt helyeknek tulajdonított célnak felismernék és bírálat nélkül elfogadnák. . . Mindezek alapján úgy vélem, hogy az esetleg megindítandó bűnvádi eljárás, előzetes lefoglalás vagy sajtójogi felelősségrevonás a Csendes Don című mű tekintetében eredményre nem vezetne.”²⁶

Ami a költészet és cenzúra viszonyát illeti: a háborús korszakban ez a viszony egyrészt leegyszerűsödik, másrészt pedig még bonyolultabbá lesz. Nyílt versper, tárgyalás már ritka eset, s ezek is főként a „háborús érdekek”, „külpolitikai érdekek” veszélyeztetése, vagy a „fegyveres erők elleni izgatás” címén. Önálló verseskötet a háború idején alig-alig jelenik meg, ezekre is csendben, titokban sújt le a hatalom, az elkobzásokat már per nélkül, diszkrétan intézik. Az állam tehát burkolt, ám gyors és határozott intézkedéseket foganatosít a költészet ellen, s ennek következtében a költő az erőszakos szervezet bilincseit saját bilincsekkel kénytelen még súlyosabbakká tenni. Az öncenzúra egyre kényszerítőbbé válik. A munkásmozgalmi, forradalmi, politikai költészet számára az illegális előállítás és terjesztés nehéz mestersége marad.

A háború első éveiben három magyar költő vét „az ország érdekei ellen”:

A *Magyar Katona Újság* 1938. december 4-i száma közli, „Elítéltek egy költőt, mert izgatott a fegyveres erő ellen. Az elmúlt esztendőben Hercz (Hernádi) György kiadott egy verseskötetet, melyben A derék kannibálok című versében kifakadt a fegyveres erő ellen. Emiatt az ügyészség fegyveres erő elleni izgatás címén vádat emelt ellene. . . Hercz azzal védekezett, hogy ő csak a gázbombák és a harcokcsik ellen emelt szót. Ezzel szemben a törvényték megállapította bűnösségét és egyhavi fogházra ítélte.”

Dr. MISKOLCZY Ágost, koronaügyész-helyettes, a *Sajtó* című folyóirat 1939. 10. számában *A sajtó szabadsága és a sajtó ellenőrzése* címmel élesen megtámadta FODOR Józsefet. A költő *Jelenések évei* c. verse indította MISKOLCZYT arra, hogy hazaárulást, pacifizmust emlegessen, s felvesse „az úgynevezett szabadságjogok” helyrehozhatatlan következményeit.

1940-ben tiltották be BERDA József *Béke* c. kötetét. Minden versébe nem köthettek bele, a válaszítás az *Édes pihenés és Szemérem* című verseire esett. Az eljárás indításának oka: szeméremértés. A költő bizonyára azzal vétett a szeméremérzet ellen, hogy a sorozáson vetkőző férfiakról írt. Első fokon a MÉHES-tanács felmentette BERDÁT. Másodfokon GADÓ táblabíró 2 hétre ítélte, a Kúria

jóváhagyta az ítéletet, illetve 200 pengővel megválthatóvá tette. Többen, köztük HATVANY Lajos, BENEDEK Jenő, SIMONOVITS István adták össze a pénzt, hogy segítsenek BERDA Józsefen.

Ekkor jelent meg KASSÁK Lajos *Gúnydala*:

Ha meghalok, vessetek a tűzbe s hamvaim
engedjétek el a széllel Kelet felé.
Költő vagyok. Ó irgalmas ég, gyarló szívem
legalább pihenni szeretne illő helyen
ahol virágok nyílnak és madarak énekelnek.²⁷

A további években bővül az üldözött költők névsora. JUHÁSZ Gyula *Imádság a gyűlölködőkért* című verse már ki volt szedve a szegedi *Dél-Magyarország* 1943. március 3-i számában. A cenzor keresztben az egész verset piros ceruzával húzta át. Amint azt a megőrzött korrekciópéldány tanúsítja kézírásos széljegyzetében: „A cenzúra nem engedte közölni e verset, Katona Jenő a Jelenkorban közölte.”

1944-ben perbe fogták DARVAS Szilárdot két, a *Magyar Csillagban* megjelent verse miatt. Az egyik a *Deszna strandján*, a másik, a forradalmi tartalmú *Katakomba (Két keresztény beszélget)*. Ez utóbbi 1943 augusztusában jelent meg. A verset OLÁH György denunciálta fasiszta lapjában. A bűnvádi eljárás megszüntetését GELLÉRT Oszkárnak sikerült elintéznie: egy baloldali beállítottságú híró ismerősehez fordult segítségért, aki aztán elsüllyesztette DARVAS Szilárd aktáját.

Értékes töredéke az elsüllyedt irodalomnak a *Népszavából* 1942–1944 között kicenzúrázott versek gyűjteménye. Mintegy 30 költő 45 versét találjuk a tiltott anyagban.²⁸

A cenzúra „jóvótából” ily módon összefogott versanyag kerek képet ad. A mártír költőtől a régi utat híven folytató írástudókig; az illegalitás harcosaitól a pártonkívüliekig — közös eszmeiség megszólaltatói. A közös vonás: a háború gyűlölete, a könyörtelen, emberellenes, hazug világ egyértelmű elvetése. S mindegyik versben az új, az igazságos, az emberibb világ várása, akarása csendül. Allegorikus formában tárul fel a nyomasztó jelen. A kifejező képek, hasonlatok, metaforák mind ezt visszhangozzák; „rettegő ősz”, „tépett mezők”, „kérges tél”, „fehér pokol”, „jeges lehelet”, „a várás néma éje”, „morog, harap a fagy”, „A zord kivertség”, „bolond kozmosz”.

A jövő pedig „újszülött dalok”, „hajnal”, március”, „tavasz” képét ölti, „egy békülő tenyér”. „Lánggal lobogva állott a hegyen, és kiáltott: hogy: szabadság legyen! A fák hallották, Vörösük nevetett, águk dalolt...”. „Kelj fel alvó világ! Föld! A párnáid csücskét rángatom.”

A jövő képe a társkeresésben; az emberek közötti falak „elporlásában” jelentkezik.

„...Lesz egy kor, amely már időben távol a mától, ítéletet mond majd a ma — számára a tegnap — fölött... Lesz egy kor, amelynek magyarsága minden bizonynal megkérdi majd azt is, hogy mi mondanivalójuk volt ezerkilencszáznegyvenben a magyar költőknek? S hogy mondtak-e egyáltalában valamit? e szavak — melyeket az ő kötött mondataik őriznek — szervezik meg a jövőt egy

27. KASSÁK Lajos: *Gúnydal. Tavasz.* (Költészeti antológia.) Bp. 1940, Officina.

28. A *Népszava* kicenzúrázott anyaga. MSZMP Párttört. Int. Arch.

olyan kor magyar költői számára, amikor több tere lesz az őszinte szónak...²⁹
— írta Csömöri József, egyike a magyar mártír íróknak.

A törölt versek tanúsítják, hogy a háború éveiben minden fenyegetés, üldözés, terror ellenére volt mondanivalójuk a magyar költőknek s részt vállaltak a jövő megszervezésében.

Barátos Endre a Népszavából 1944-ben kicenzúrázott versében így fogalmazta meg a „szabadság-szerelem” motívumot:

... de én most a szerelemre néma,
a szívverésre meg siket vagyok.
Akkor lennék csak igazán béna

és álmodó, ha rájuk hallgatok.
A szabadsággal hálók én, konok
nászunkat áldják újszülött dalok.
(Szabadság)

Törölték BERÉNYI István, ÉDES István, GÁL György András, NAGY András, PÁSZTOR Béla, VETŐ Miklós verseit.

Huszonnyévesen, munkatáborban lelte halálát a munkásmozgalomhoz gyerekfővel csatlakozó SALAMON Ferenc. A *Március kiált!* vers az emlékezetes március 15-i antifasiszta tüntetésre mozgósított; törléséről az 1942. márc. 13-i dátumbélyegző tanúskodik.

A „kicenzúrázott” költők közül néhányan megérték azt a kort, melyben tiltott verseik napvilágra kerülhettek.

Mint fiatalon nem túl termékeny költőnek — emlékezik BENJÁMIN László — aránylag kevés dolgom akadt a cenzúrával”. 1939-ben két versét húzta ki a cenzor. Az egyik, az *Előszó*, kötetben már előzőleg megjelent, de az 1940-es *Népszava Naptár*ból törölték; a másik a *Három testvér a Népszavában* jelent volna meg, de ezt sem engedélyezték.

„Az egyetlen kézirat ottragadt valahol a szerkesztőségben, emlékezetemben csak egy-egy foszlány maradt belőle. «Om mani padme hum című» versem, mely később a munkásírók Mérleg című antológiájában eredeti címén megjelent, három héten keresztül három különböző címmel ment a Népszavától a cenzorhoz, sikertelenül. Hasonlóan járt «Egy nemzedék» című versem is. Két vagy három esetre emlékszem, amikor — gyakorlatilag közölhetetlenné téve — «A törölt részek kivételével engedélyezem» pecséttel érkezett vissza verskéziratom. Szerencsésebbek voltunk a munkásírók kiadványaival az ügyészségen, ott ugyanis dolgozott egy dr. Szabó Zoltán nevű, jóindulatú cenzor (nem azonos a falukutató Sz. Z.-nal), s általában úgy ügyeskedtünk, hogy a cenzúrázandó anyag hozzá kerüljön; így jelent meg ezekben a kiadványokban a mások s magam több írása, amely a Népszavában nem jelenhetett meg. Voltak verseim, melyeket a Népszava el sem küldött cenzúrára, annyira reménytelennek vélte. Ilyen volt «A nyári naplóból» című, amely még egyik kiadványunkban megjelent; valamivel a német megszállás előtt írtam a «Túlélem» című verset — ezt reménytelennek találva, fel sem küldték, csak a felszabadulás után jelent meg... Mellékeltlen küldöm egyetlen megmaradt cenzúra-emlékemet; talán azért tettem el éppen ezt, mivel ilyenfajta cenzúrázás — «engedélyezés» — dühítőbb volt a teljes törlésnél is.»³⁰

29. „12 költő”. Összeáll. VÉRTES Jenő. Az előszót írta Csömöri József. Bp. 1940. Mentor.

30. BENJÁMIN László 1968. ápr. 10. és ápr. 23-i levele a dolgozat szerzőjéhez. A *Nyújtózik már* c. vers a költő egyetlen megmaradt cenzúra-emléke.

„... a tiétek minden szó — minden sóhaj
kiáltás — hang és elfuló remegés
testvéreim...”

— ez volt BRICHTA Cézár (*Egyszerű énekek* 1927.) ars poeticá-ja, akiről első ízben JÓZSEF Attila írt a *Nyugat* 1928. június 16-i számában. 1944-ben a cenzúra törölte BRICHTA *Szomorú ember* c. versét, bár az csak áttételesen érzékeltette a kor rettenetét.

1919 szeptemberében a *Pesti Élet* BRÓDY László *Hazátlanul* című költeményét közölte, az első tiltakozó verset a fehérterror, a gyilkosságok, az ellenforradalom ellen. A háború idején született költeményei értékes részét képezik a magyar antifasiszta költészetnek. Tematikája: a fasizmus embertelensége, s sárga csillag gyalázata, a diktátorok elleni gyűlölet — a humánus áhitása, a lelkiismeret ébresztése. *Tintacsöppek* című versciklusát a cenzor oly erősen áthúzta, hogy már a költő maga sem tudja rekonstruálni.

1940-ben a Népszava Könyvkereskedés kiadásában jelent meg *Villon a költő huszonnégy verse, amelyeket halála után négy és félszáz évvel írt Erdődy János*. De a címben jelzett 24 vers helyett itt csak 21-et találunk. FÖLDES Mihály így ír a kötet bevezetőjében: „Villon kosztümében a ma szocialistája jár-kél. Erdődy Villon-versei is nélkülözhetetlen forrásmunkái, kútfői lesznek azoknak, akik koruk munkásmozgalmának gondolat- és érzelmvilágát akarják a valóságnak megfelelő színben megírni”. A három vers kihagyásával nem elégedett meg a cenzor, az engedélyezetteket is megcsönkította. Itt is találkozunk azonban a cenzúra kijátszásának ötletes megoldásával: a versek egyenként átesúsztak a cenzúrán, a költő jónak látta mindenütt aláírni a pontos dátumot, így az olvasó a *Népszavában* könnyen megtalálja a kihagyott részeket. A *Kérelem a magas Bírósághoz a költőkkel való elbánás tárgyában* című versben a második szakasz helyett „Miért harcolunk? Szebb, jobb életért a munkásság fölemelkedéséért.” hirdetés látható.

FÖLDEÁK János így ír a cenzúrával való találkozásairól:

„... küldök öt kicenzúrázott verset. Ezek egyáltalán nem jelenhettek meg. Tehát nemcsak a Népszavából vagy más mozgalmi kiadványokból parancsolták ki őket, hanem az Európa közepén című verseskötvekből és a Tolla és szerszámmal című antológiákból, valamint a munkásírók maguk-szerkesztette és terjesztette könyveiből is. Megítélésem szerint a mellékelt öt vers közül egyik sem olyan élesen politikus tartalmú mint az «Egy kalandorhoz», sőt költőileg erősen kritizálható. Nem mentességül, csak magyarázatul mondom, több mint húsz évvel ezelőtt íródtak, s mint autodidaktának akkor még hiányos volt az esztétikai fegyvertáram. ...határozottan emlékszem, hogy a Népszava szerkesztősége 1943-ban kétszer is kísérletet tett a hitlerellenes vers közlésére, azonban a cenzúra nem engedélyezte. Az akkori rendelkezések szerint hasáblevonatokban kellett benyújtania cenzúrára a sajtóközleményeket, tehát az én versem is kiszedve került a sajtóügyészségre. A tiltó pecséttel «díszített» szedéslevonatot a szerkesztőség berámáztatta, mint mások hasonló sorsra jutott írásait is. A szerkesztőség folyosójának falain valóságos kiállítás volt a közléstől eltiltott versekből.”³¹

Thomas MANN első magyar fordítója, a „Modern Könyvtár” és az emigrációs „Új Modern Könyvtár” szelíd, humanista költője sem kerülhette el a „kicenzúrázás” sorsát. A *Népszava* tiltott anyagában GÖMÖRI Jenő Tamás tollából két allegorikus verset (*Kanári dala*, *Dal a rab fenyőről*) találunk.

HÁRS László c. versciklusa is lázítónak ítéltetett a háború idején. Érthető, hiszen *Születtem Budapesten* c. verseskötetért már 1933-ban izgatás cí-

31. FÖLDEÁK János szóbeli felvilágosítása és levelei 1962-ből.

mén három hónapi fogházra ítélték. TÖREKY Géza kérdésére, hogy milyen indítékok alapján írta az inkriminált verset, azt válaszolta: „Olvastam Gömbös őkegyelmessége beszédét, melyben azt mondta, hogy őrült és gazember, aki háborút akar”.³²

1943. szeptember 18-i keltezéssel szerepel az áthúzott versek között KESZTHELYI Zoltán *Jövendő méhe* c. költeménye, mely azóta sem jelent meg nyomtatásban, a költő is végleg elveszettnek hitte.

... Ó, farkastorkú gyűlölet, rikácsolj,
A pusztulás házának ablakából
Hajtsd a kétség romboló csíráit;
A forradalmi lélek még világít
S ha meghalok, az ég, a föld betöltve
Harmóniával hull volt börtönömré...

LUKÁCS Imre így emlékezik vissza ezekre az időkre:

„... én ekkor már Ukrajnában, a front mögött 200–300 kilométerrel reménykedtem büntetészázadomban sorstársaim körében, köztük Kasso és a néhány évvel ezelőtt elhunyt Roxi kommunista grafikusokkal együtt. Hogy a cenzúra mennyire függött nemcsak az emberektől, hanem a háború mindenkori állásától, ezt nem csak a «Számadás»-om sorsa, hanem sok más is mutatja. A Népszavában 1941, vagy 1942-ben megjelent «Hétköznap» című elbeszélésem — két héttel ezután, hogy a cenzúra előzőleg más címmel, és az első hat-nyolc sor más változatában, nem engedélyezte. 1941 őszén, Szalmás Pirooska halála után a «Koszorú helyett Sz. P. sírjára» című versem (melyet a Népszava úgy hozott, hogy a «Koszorú helyett» címrészt a Szalmás Pirooskát elsírató három vers fölé tette közös címnek) második szakaszát kivágta. A cenzúrával vívott harcom egyik eredménytelen részére még mindig fájó szívvel emlékezem, mert a «Mese az óriásról» mindörökre elveszett. A moszkvai csata utáni napokban írtam s azonnal fölvittem a Népszavához... A versben szereplő óriás a hitleri Németország, 77 gyermeke az ugyanannyi millió lakosát jelenti. Ha a Népszava leközi az óriás csúfos halálát megéneklő verset, betiltják a lapot... 1942 elején Földeák Jancsinak adtam a verset. Az anyagot két részletben adták be a cenzúrához, az én versem a második részzel jött vissza «nem engedélyezem» bélyegzővel... Akkoriban legjobb versemnek tartottam, minden bizonnyal a mondanivalója miatt...»³³

A Népszava tiltott költői között találjuk az akkor huszonegy éves RAJCSÁNYI Károlyt is.

A cenzúra megtévesztése céljából a költő a komoly mondanivalót könnyed, tréfás formába öltöztette:

... Felültetni, akik leülnek
leültetni, akik felültek,
becsapni őket, kik becsaptak,
kinyitni ajtót, mit becsaptak,
köveket dobni a köveknek,
s őket követni, kik követnek.

Ma keddre kelve kedvre lettem
s bolond dalokkal telt a lelkem,
mert tudtam, hogy megint a
tiszta

Május jön tréfás áprilisra,
s szabad tavaszt hoz. Ó, ha benne
meghalnék, az is tréfa lenne...”
(Április)

32. HÁRS László személyes közlése 1965-ben.

33. LUKÁCS Imre levele a dolgozat szerzőjéhez 1968. márc. 27.

Az olvasók megértették, kiket kellene „leültetni” (börtönbe csukni), azokat, akik „felültek” a hatalom polcaira. Akik „leülnek” — a mozgalom harcosai. „Kinyitni ajtót, mit becsaptak” — őket kiszabadítani.

„Rendszeresen drága jó barátom, Szakasits Árpád közölte, hogy ezt vagy azt a versemet az ügyészség kicenzúrázta”, — emlékszik vissza SALAMON László. „1943 utolsó heteiben a Cserépfalvi kiadásában megjelent «Ember, hol vagy?» című kötetemnek sorsa (melyhez képest a cenzúra barbársága és a terrorista bíróságok gyakorlata is „enyhének” mondható): a német megszállás után a nyilas csőceselék feldúlta Cserépfalvi elvtárs könyvkereskedését és verskötetem összes példányát Kassák, József Attila és több más baloldali író-költő kötetével együtt megsemmisítette, máglyára rakta.”³⁴

VÉSZI Endre *Szerelemért haltak éneke* c. költeményét a cenzor 1942-ben tilosnak ítélte. A sors furcsa játéka következtében a vers mégis megjelent *Fekete rév* című 1944 eleji kötetében, mert a kis füzetek elbírálásában a cenzúra általában enyhébb volt. Itt találjuk a költő másik tiltott versét is:

...Tán majd ép marad a sor,
rím s a gondolat:
folytassátok versemet,
ahol nem szabad.
(Folytassátok!)

KASSÁK Lajos üldözött verseit nem leltük a *Népszava* anyagban. A dokumentumok azonban többnyire nem tűnnek el, hanem lappanganak, hogy aztán egyszer felszínre kerüljenek. Így maradt fenn a *Parázs hamu alatt*, a *Magyar Nemzet* 1945. május 6-i számában, ahol a cím alatt olvasható, hogy „1943 novemberében a cenzúra nem engedélyezte”, és a *Halott katonák*, a *Népszava* 1945. május 20-i, vasárnapi számában, ez 1944-ben nem ment át a cenzúrán.

A háború éveiben egyre-másra születtek a náciellenes gúnyversek. Ide tartozik KUNSZERY Gyula egyik verse is: a háború kitörésekor Magyarország német-párti hadbalépése ellen írt *Krimhilda bosszúja* című allegorikus vers közlését a cenzúra annak idején nem engedélyezte.³⁵

Az ország német megszállása után a versnyomtatás helyét az illegális sokszorosítás és terjesztés foglalja el.

VÁRNAI Zseni *Kopogtatok* c. verse terjesztésére nem kért engedélyt királyi ügyészségtől: 1944-ben az ellenállási mozgalom harcosai sokszorosították és terjesztették:

„...tovább, tovább, hogy
mindenkit elérjen,
Futótűzként fusson a föld körül:
jönnek, jönnek a szabadító népek
és minden rabkéz fegyvert
köszörül...
Vörös csillag ragyog az
éjszakában,
recseg a rács, a börtönablakon, ...
rabtársaim, fölsebzett ujjaimmal
a szabadság hírét kopogtatom!”

34. SALAMON László levele a dolgozat szerzőjéhez Kolozsvár 1968. máj. 16.

35. KUNSZERY Gyula: *Krimhilda bosszúja*. = *Magyar Nemzet*. 1945. szept. 2.

A munkásírók csoportjának munkája 1943 őszétől egyre nehezebbé vált. De ők még ekkor is új terveket szöttek. Az ötödik „M”-betűs kötet, az 1943 végén 1944-es dátummal megjelent *Munkások* után is próbáltak még egy antológiát kiadni. A kiadói és nyomdai feltételek megteremtésére NÁDASS József vállalkozott.

„A terv az volt, hogy az 1942. március 15-i szabadságharcos tüntetés második évfordulójára jelenjék meg az antológia, első számaként egy újabb folyóiratszerű sorozatnak, s az egyes kötetek címe egy-egy József Attila idézet legyen. „Ez a mi munkánk...” címmel készült a március 15-i első szám. Az előkészítő tanácskozások, a kéziratok összegyűjtési, lektorálási munkálatai meglehetősen elhúzódtak, így a kötet megjelenésére új terminusként a munka felszabadításának nemzetközi ünnepét, május elsejét tűztük ki. Március 18-án este a Margit sörözőben Mőd Aladárral folytattunk megbeszélést Berényi István társaságában... És másnapra, 1944. március 19-re virradóra bekövetkezett a német megszállás...” — írja RAJCSÁNYI Károly.³⁶

Sem az *Ez a mi munkánk...*, sem a *Népszava* nem jelenhetett meg többé, de versek mégis, a leggyilkosabb napok idején is születtek és terjedtek.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1944-es röplapjainak gyűjteményében találtunk egy ismeretlen gépirásos verset, mely a legpregnansabban fejezi ki annak a kornak a betűhöz való viszonyát. Címe: *1944. március. 19.* Írta ZRUFKÓ Zoltán 1944. március 20-án. Az egyleveles papírra kézzel ráírták, hogy a vers szerzőjét „egy félévre internálták e vers és egy Hitler gúnykép miatt”.

„...Szomorú tavaszra virradt ma
a magyar:
Nem teheti azt, mit szíve, lelke
akar!
Szent honunkat ismét idegen úr
járja!
Újra rab lett ma a magyarok
hazája...”

A vers szerzője erről így ír:

„...A csepeli WM-ben dolgoztam, mint irattári gyakornok 1943–44-ben. A verset ott írtam, más hasonlókkal együtt, melyeket bizalmasabb, hasonló politikai állásfoglalású barátaim sokszorosítottak írógépen és a sokszorosítógép kezelője, Kontra József, aki egyik Hitler-gúnyrajzos röpiratomat is sokszorosította. Ezeket magam terjesztettem, oly módon, hogy irodákban, raktárakban, műhelyekben „otthagytam”, vagy kerítésekre kirajszogeztem és a HÉV-vonatokról leszórtam. A megszálláskor írt versem és a röpirat egy példánya is a Gestapo kezébe került. Könnyű volt megállapítani, hogy azok a WM Ormig rendszerű sokszorosító gépén készültek. 1944. júniusában Gestapósok rángattak ki az ágyból... A Pestvidéki törvényszék fogházába vittek. Aztán a szokásos vallatás a svábhegyi Melindában. Kínzás, verés hetekig. Később megtudtam, hogy Kontrát is elfogták, néhány órával előbb, mint engem. Mindkettőnk azért vallattak, sikertelenül, hogy áruljuk el egymást és feltételezett kapcsolatainkat. Két hónap után átadtak bennünket Hain Péterék politikai rendőrségének...”³⁷

Az újságírók, írók, és költők közül — aki teheti — megkeresi a szellemi ellenállás gócait, a még ideig-óráig meghagyott lapokat. Egészen 1944. március 19-ig tiltakoznak a náci ideológia és politika ellen, s a legnehezebb időkben is megtalálják a módot az olvasók tájékoztatására.

36. RAJCSÁNYI Károly: *A munkásírók csoportja*. Gépiratban, R. K. birtokában.

37. ZRUFKÓ Zoltán közlése 1968-ban.

A két nagy napilap — a *Magyar Nemzet*, *Népszava* — mellett részt vesz a szellemi ellenállásban a polgári lapok közül az *Esti Kurír* is, *Az Újság*, a *8 órai Újság* és a *Pesti Napló*, melyben BÁLINT György ragyogó cikkei egymás után jelentek meg. A katolikus *Korunk Szava* és a *Jelenkor* is tiltakozik. MIHÁLYFI Ernő *Független Magyarországá* bátran harcol, vállalva a sűrű betiltást.

A jelentősebb politikai hetilapok egyike volt 1932 és 1944 között a *Szabadság*, a Nemzeti Radikális Párt, BAJCSY-ZSILINSZKYÉK lapja. Jelentősége különösen megnőtt a második világháború éveiben: betiltásáig bátran emelte fel szavát a faszizmus ellen. Oldalain a legkülönbözőbb irányzatoknak adott helyet. A *Szabadság* közölte NAGY Lajos szovjetunióbeli útinaplóját, ILLYÉS Gyula, FÜSI József, KATONA Jenő, MÓRICZ Zsigmond, TAMÁSI Áron, TERSÁNSZKY J. Jenő, URR Ida és mások verseit, elbeszéléseit, cikkeit. A cenzúra minduntalan beleavatkozott a szerkesztőség munkájába, még az is előfordult, hogy verseskötetről szóló kritikát töröltek.

Egyik érdekes dokumentum éppen egy ilyen esettel kapcsolatban maradt fenn. A lap felelős szerkesztője, SERÉNYI Gusztáv, 1940. december 13-án hivatalos levelet ír az orvos és költő URR Idának, s fotómásolatban megküldi a szerző megcenzúrázott cikkét. Az áthúzott sorok között olvasható e néhány soros verstörődék: „Most a táncok táncát járja magyarságunk...! és a halál vigyorog, hogy — szembezállunk!”

Ugyancsak áthúzták a szerkesztőség megjegyzéseit: „kiadtuk a fenti sorokat, mert ma, mikor az idegen szellem ólalkodik körülöttünk, kétszeresen vigyázni, óvni, szerető gyöngédséggel ápolni kell a magyar lélek költői hajtásait... A megcsonkított cikket már nem lehetett lehozni. Sajnálom, hogy a megígért szolgálatot nem tehettem meg, de amint láthatja, ez nem rajtam állt” — így fejezi be levelét a szerkesztő.³⁸

A *Magyar Nemzet* — a *Népszava* mellett — a háború alatti szellemi ellenállás egyik fontos orgánuma. PETHŐ Sándor alapította 1938-ban, akkor, amikor a nyilasok kezükbe vették a *Magyarságot*, melynek PETHŐ főmunkatársa volt. A *Magyar Nemzet* magas színvonalú, a hitlerista befolyással élesen szemben álló sajtóorgánummá, a haladó értelmiség szócsövénvé, a Népfront-mozgalom egyik fontos fórumává fejlődött, mely a kommunista párt hangjának is helyt adott. Sok cikkét inkriminálták, cikkíróit perbe fogták. 1944-ben, az ország német megszállása után azonnal elnémították. Egyik „humoros” (ha lehet egyáltalán ezzel a korszakkal kapcsolatban humorról beszélni) eset dr. WENINGER Antal 1942-ben megjelent, a paranoiáról szóló írásával kapcsolatos, mely félreérthetetlenül HITLERRE célt. A kortársak emlékezete szerint országos feltűnést keltett, a német követség pedig tiltakozott — elárulva, hogy felismerte a Fűhrert.

A *Magyar Nemzet* 1942. március 1-i száma közölte a „Történelmi Emlékbizottság” felhívását. ILLYÉS Gyula, KÁLLAI Gyula, BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, SZAKASITS Árpád és a többi aláíró neve között szerepel a lap egyik neves munkatársa, a SPECTATOR néven publikáló KRENNER Miklós is, akinek annak idején a cenzurabizottság elnöke azt üzenté, ne írjon többé a lapba.

A szerkesztők bátorságára jellemző, hogy két héttel az ország megszállása előtt közölni merték KOSSUTH Lajos *Arany ABC*-jét, melyben szó esik mindenről, ami az ország létproblémáját érinti: állami függetlenség, szabadság, jogegyenlőség.

38. URR Ida levele a dolgozat szerzőjéhez 1969-ben.

1944 márciusában, a később mártírhalált halt PÁPAI Béla kezdeményezésére, baloldali egyetemi hallgatók egy kis csoportja azzal a javaslattal fordult az ellenzéki reggeli lapokhoz, hogy 1944. március 15-én minden lapban ünnepi, németellenes cikket közöljenek, a cím alatt feltűnően kiemelve, hogy írója egyetemi hallgató, hogy ezáltal is kifejezésre jusson a magyar egyetemi hallgatók antifasiszta meggyőződése. A cikkek írói: KEMÉNY István, PÁPAI Béla, SIPOS Gyula és SZÜCS Ferenc egyetemi hallgatók voltak. SZÜCS Ferenc cikke — *1848. március. 15. — 1944. március 15.* — a *Kis Újság*ban jelent meg, KEMÉNY Istváné pedig *Új Március felé* címmel *Az Újság*ban, úgy látszik, ezekkel a lapokkal szemben a cenzúra kevésbé volt szigorú (a *Népszavából* törölték az ünnepi cikket).

A szellemi ellenállás utolsó „legális” góca a *Népszava* volt. A negyvenes évek elejétől, illetve SZAKASITS előtérbe kerülése révén, a szociáldemokrata párt lapjánál a baloldal mind nagyobb befolyásra tett szert. Több kommunista publicista dolgozott belső munkatársként a szerkesztőségben. KÁLLAI Gyula, GERGŐ Zoltán, LOSONCZY Géza, valamint a mártírhalált halt KÁSZTEL András, GOSZTONYI Lajos. A baloldali újságírók bekapcsolódása szemmel láthatóan éreztette hatását a lap profilján. A híressé vált 1941-es karácsonyi szám nem elszigetelt jelenség, az utána következő évek során több bátor, harcos, világosan látó cikket nyújtottak be a cenzúrához, de a cenzúra ekkor már szinte mindent veszélyesnek talált. Nemcsak az elvi-politikai cikkeket tiltották; félték a versektől, az elbeszélésektől, még a kis hírektől is. Törölték mindazokat a cikkeket, melyek az ország és társadalom legégetőbb problémáival foglalkoztak. Nem volt szabad írni a háborúról, a bányászok kongresszusáról, az orvosellátásról, a munkásosztály helyzetéről, a bérkérdésről. Még Eric KNIGHT *Légy hű önmagadhoz* c. regényének ismertetése is tilos volt.

Minden szociográfiai tárgyú írást kitiltottak a *Népszavából*. Törölték KOVAI Lóriné (*Szabolcs u. 15., Hódmezővásárhely, 1942. Budafoki városproblémák, Öröl a malom, Földmunkások*), NÁDASS József, ÉDES István, RAJCSÁNYI Károly írásait. 1942. március 27-i dátummal szerepel — egészében áthúzva — BALOGH Edgár *Falusi fiatalság városi cselédsorban* c. írása, 1943. október 12-i keltezéssel JORDÁKY Lajos *Egy fiatal szocialista a demokráciáról* c. levele. Az 1944-es anyagban egy-egy elméleti cikket találunk, de már ezek címéből is érthető, hogy a cenzúra miért nem engedte át (*Angol szocialista a háborúról és a békéről, Nemzetközi eladósodottság*).

Ilyen körülmények között érthetővé válik, hogy a negyedszázad óta lappangó anyag miatt, hogyan került az „elsüllyedt” sajtó fogalomkörébe, s választ kapunk arra is, hogy milyen módszerekkel süllyesztették el annak idején az apparátus tagjai a számukra nem kívánatos írásokat. A megőrzött kefelenyomatok mind a nagy, mind pedig a kisebb kérdésekre világos választ adnak. Az 1939-es dossziében megtaláljuk azokat a bizalmas utasításokat, melyeket a *Népszava* szerkesztősége azonnali végrehajtási céllal kapott — többnyire telefonon. Augusztus 2-i dátummal szerepel a következő:

„A külügyminisztérium sajtóosztálya kéri, hogy a külügyminiszter mai beszédét minden megjegyzés nélkül közölje a *Népszava*.” „Pro domo! A honvédelmi minisztérium felhívja a t. Szerkesztőségek figyelmét, hogy a szegedi ellenforradalmi emlékünnepe ly katonai vonatkozásairól szóló tudósításoknál az MTI hivatalos tudósítása veendő alapul. Az esetleges egyéni tudósítások közlés előtt beolvasandók a Vezérkari Főnökség V. ügyosztályának.” A legtöbb utasítás közvetlenül a miniszterelnökségi sajtóosztályról érkezett, így például az 1939. augusztus 12-i: „Tudomásul! A miniszterelnökségi sajtóiroda főnökség, kéri, hogy a kormányzó hollétééről akár privát úton is kapott értesülést a *Népszava* ne közölje.” Érdekes az augusztus 23-i

Hűség önmagunkhoz.

Minden nagy esemény nagy élellyel tömeges életben, úgy, mint az egyén életben. Az első világháborúnak is voltak nagy írói, akik annak a háborúnak megírásáért határait rögkötötték le. Az irodalom tükrözi az életet. Az irodalom azonban nagyon lassan, lassan csomogva jár, követi az életet és sokszor csak évtizedek múltán tudja el nem muló hatással visszaadni a történetet úgy, ahogyan az emberek lelkeiben és külső körülményeiben lefolytak.

A második világháborút már negyedik esztendője éljük át, bizonyára megszületik majd annak a nyomán is a nagy épossz, a hősregék, a gyötrelmek, az erőfeszítések és vágyak éposza, bizonyára megíródik Husa Dagh nagy regénye vagy Barbusse írásainak lesz használatuk. Lehet, hogy a háború és béke el nem muló magyarázatért mért regény is megszületik, hiszen valóban nagyobb esemény nem ráta meg földünket, mint a most folyó háború. De hogy a háború alatt, a háború folyamán is hasonló mélyesszántó és maradandó művet kapjunk, aligha várható. ~~De~~ nagyon is az események hatása alatt élünk és mindent közelről látunk, nincs még meg a megfelelő távlatunk, hogy az eseményeket újra átélhessük és értékelhessük. Mégis érdeklődéssel fordulunk az olyan irodalmi alkotások felé, amelyek megkísérik ~~megkísérik~~ a történeteknek egy részletét ~~megkísérik~~ rögkötteni.

Van könyv a spanyol polgárháborúról, a polgárháboruban kifejezésre jutott ~~szellem~~, egyszerűségről, egyszerű, szürke emberek életéről és felfogásáról: "akinek az órája út, az nem térhet ki az elől" ^{szürke} mins menekülés, helyt kell állni." Talán ezt a gondolatot fűzi tovább Eric Knight, fiatal angol író, amikor Shakespeare Hamletjének egyik sorát adja háborús regényének címeül: "Mindenekfelett" - a folytatódik a sor: "legyünk hűségesek önmagunkhoz." ~~Önmagunkhoz~~ ~~Önmagunkhoz~~. A hűség önmagunkhoz, válságos órákban, a hűség meggyőződésünkhöz, hűség embertársainkhoz, valóban mindenekfelett áll, különösen olyan irtószatos viharban, amikor az ~~az~~ elemek rombolása a

A Népszavából kicenzúrázott könyvismertetés. (Eric Knight: Légy hű önmagadhoz)

utasítás: „Taktika kérdése, hogy mely lapok hozhatnak bizonyos dolgokat és melyek nem. Háborúban sem támadnak egységesen a csapatok mikor támadnak. Így áll ez a sajtóra is. Ezekben a napokban, amikor a taktikai szempontot a sajtófőnökség állapítja meg, azt, hogy mely lapokat mely utasítással lát el, arra kéri, hogy a továbbiakban is szigorúan tartsuk magunkat ehhez”. Augusztus 28-án: „A szegedi nyilastüntetésen 2 nyilas képviselő tiszti egyenruhában vett részt. Tiszti járőr előállította. Kéri, hogy minderről egy szót se írjunk” — adta le telefonon a miniszterelnökségi sajtóosztályról Eszterhás István.

„A német és a lengyel háborús híreket mindig teljesen azonos betűkkel kell szedni. Különbőség nem tehető a betűtípusokban, és mindig elsősorban a németeket kell hozni és csak másodsorban a lengyel híreket.” (1939. szept. 23.)

„A miniszterelnökségnek az az álláspontja, hogy a lapokban az ablakok nem kívánatosak és éppen ezért kéri, hogy azokat kerüljük el. (1939. szept. 4.)

Kitűnően jellemzi a kormány kötélrancát a következő körtelefon augusztus 21-én este 1/29 órakor:

„Figyelmeztetés a lapokhoz. A sajtófőnök kérelme és intelme. Külpolitikai vonatkozású dolog. Kéri, hogy a szerkesztő urak írásban rögzítsék le. Ismételt figyelmeztetés dacára megtörtént, hogy külföldi nagyhatalmakat, azok államfőit, államférfiait (vezető államférfiain) kifigurázták. A legnyomatékosabban felkérjük a szerkesztőségeket, hogy minden ilyen rajz, vagy karikírozás közlésétől tartózkodjanak, mert ellenes esetben elkerülhetetlen lesz a legszigorúbb rendszabály. Felkérjük a szerkesztőségeket arra is, hogy külföldi hatalmakat, akár a tengely-, akár a demokrata hatalmakat sértő, kipellengérező vagy bántó közleményektől is tartózkodjanak, mert ez a hatalmak érzékenységét sérti.”

A Népszava szerkesztősége részéről az utasítást az éjszakai szerkesztő szignálta, így: „örömmel vette tudomásul: Erdődy János.”

NÁDASS József önéletrajzi kötetében írja, hogy egy SOLT nevű hivatalsegéd járt fel a cenzúrára. KOVAI Lóriné és NÁDASS vitték el a pálmát a cenzúrán, vagyis a legtöbb írást tőlük tiltották be. A háború idején kis példányszámban jöttek be Magyarországra külföldi lapok, de ezeket alig olvasta valaki Pesten. Sztálingrád után NÁDASS a svéd lapokból lefordította ERENBURG tudósításait, ezek azonban kivétel nélkül megbuktak a cenzúrán.

A *Népszava* háborús számaiban rendszeresen találunk tudósításokat nyugati országok fővárosaiból. Ezt olyan „játékkal” oldották meg, hogy a város nevének első két betűje után következő két betűt tették oda szignóként (London — L után M, O után P — M. P., Párizs — P után R, Á után B — R. B.), de mögötte mindig egyetlen újságíró állt, a fasiszták által 1944-ben megölt KÁSZTEL András — emlékezik vissza ERDŐDY János.

A magyar értelmiség elitje adott a lap hasábjain találkozót egymásnak, írók, publicisták, költők, művészek — többen közülük a fasizmus áldozataivá lettek, a túlélők közül pedig néhányan a felszabadult Magyarország vezetőivé. Az üldözés erősödött, a kicenzúrázott cikkeket tartalmazó dosszié mind vastagabb lett — s egyre fogyott a munkatársak száma. Az egyébként tizennégy-tizenhat főnyi szerkesztőség egy része ült, a többiek katonai szolgálatot teljesítettek vagy büntetőtáborban voltak — alig néhányan maradtak életben közülük. SZAKASITS Árpád sorsa ismeretes. MÓNUS Illést a nyilasok végezték ki a Dunaparton, GERGELY Győző, a külpolitikai rovat vezetője, szintén a nyilasok áldozata lett 1944 őszén, a katonai rész felelőse, KÁSZTEL András, büntetőszázadban vesztette életét, a legkegyetlenebb módon, a szó szoros értelmében agyonverték. GOSZTONYI Lajost

ugyancsak megölték a háború utolsó esztendejében. Az ország német megszállása pedig végleg megszüntette a korabeli *Népszavát*.

1942-ben határozta el a párt, hogy megindítja illegális lapját. A *Szabad Nép* első száma ugyanaz év február 1-én jelent meg, akkor, amikor az országban ezernél több periodika állt a kormány politikájának szolgálatában. Ezek hangorkánja ellen kellett, hogy az egyszerű papíron, sokszorosított formában, rendkívül veszélyes körülmények és óriási áldozatvállalások árán születő lap felvegye a harcot. Miközben a hivatalos sajtó a közelő tavaszi offenzívát hirdette, az illegális kommunista újság konkrét adatokat közölt a fasiszta hadsereg vereségeiről, s „békére izgatott”. Az első szám vezércikkét SCHÖNHERZ Zoltán írta RÓZSA Ferenc és VADÁSZ Ferenc segítségével. A lap nyomdása a huszonegy éves RUZSA Imre³⁹ nevű munkás volt, kis szabóműhelyében volt a nyomdagép, ahol az első szám nyolcvan, a többi már valamivel nagyobb példányszámban készült. A *Szabad Nép* negyedik, utolsó száma május elsején jelent meg. Február és május között a lap szerkesztői és terjesztői, előállítói ellen az egész magyar politikai rendőrséget és a csendőrséget mozgósította a kormány — ez a tény sokat elárul a lap jelentőségéről. Az elfogott Rózsa fivérek nem vallottak, további sorsuk ismeretes.

1944 szeptemberében újra indult az illegális *Szabad Nép*. A vezető cikk bejelenti: *A kommunista párt újra az élen*, a többi cikkek: beszámoló a Vörös Hadsereg közeledéséről, a politikai foglyok szabadon bocsátásának követelése, a felzabardító harc hírei. Az októberben megjelent második szám a békéért vívott harcra mozgósít. Jelentős az ugyancsak októberi, harmadik szám, melynek egyetlen témája *A Szociáldemokrata Párt és Kommunista Párt vezetőségének határozata* — nyolc világosan megfogalmazott pontban. Decemberben még két szám jelent meg, a negyedik fegyveres harcra mozgósít, az ötödik pedig (tudomásunk szerint az utolsó) az új vértanúkról, az ellenállási mozgalom kegyetlenül kivégzett harcosairól — KISS János, NAGY Jenő, TARCSAY Vilmos — számol be.

A Békepárt adta ki 1944 márciustól a *Béke és Szabadság*-ot, amelynek szerkesztésében SÁGVÁRI Endre is részt vett. A királyi ügyészség már a lap első számaira lecsapott „hűtlenség büntette és honvédelem elleni izgatás” címén. RÁKOSI Endre és felesége nyomták a lapot a Hungária körút 108-ban, míg a november 4-én a nyilasok rajtuk nem ütöttek. RÁKOSI Endrét és RICHTMANN Sándort — aki már nyár óta készítette a *Magyar Front* röplapjait — tűzharcban megölték.

A Békepárt égisze alatt más illegális lapok is születtek, így például a *Harcoló Bányász*, melyet a Kommunista Párt Bányász Bizottsága adott ki az utolsó háborús év őszén. A lap egyes példányaait (leleményes módon), az ugyancsak ekkor indult szélsőjobboldali *Magyar Ünnepe* egyes számaiba csempészve terjesztették.

1944 szeptembere és novembere között a Kommunista Ifjúsági Szövetség és sok más, eszméivel rokonszenvező fiatal fordult a magyar ifjúsághoz sokszorosított illegális lapok útján.

Lapjaikat e rövid időszakban öt címváltozatban adták ki és terjesztették, dacolva minden veszéllyel. *Szabad Diákfront*, *Szabad Élet*, *Szabad Munkásifjú*, majd *Szabad Ifjúság* címmel jelent meg a KISZ lapja. Az egyik korabeli rendőrségi jelentés így ír a *Szabad Diákfront*-ról: „... ezt az illegális sajtóterméket a Győrffy

39. RUZSA Imre jelenleg egyetemi adjunktus, az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa.

Szabad nép.

Kiadja a Kommunista Párt.

1. szám.

1944. szeptember

A KOMMUNISTA PÁRT UJRA AZ ÉLENI!

Majdnem két és fél év telt el a SZABAD NÉP utolsó számának megjelenése óta. A háború közepén voltu t. A németek akkor indították győzelemittas rohamukat a Kaukázusba, Sztalingrádba, a halálba. Málunk is ujjongtak a fasiszták. Zugott a nóta: "Édes Erdély itt vagyunk..." és alig volt, aki észrevette, hogy magyar honvédek százszerezrel pusztulnak el a Don mellett a németekért.

Csak a mi pártunk küzdött, csak a mi lapunk emelt szót ez ellen. Csak a mi akcióinkban, jelzéseinkben "egy magyar katonát sem Hitlernek, ki a háromhatári szövetésből", - csak ezekben pisáskolt a nemsel ártakárása a legsötétebb időben. Jutalmunk börtön és halál volt. **SCHÖNHEPZ ZOLTÁN** a bitófa alatt utolsó szavaival is a független Magyarországot állította. Lapunk első szerkesztője, **RÓZSA FERENC** is az Andrássy-laktanya szennyos szalmáján pusztult el, halálra kínozva. Haldokolva, utolsó szavaival is meggyőztört lényűt biztatta: "vörös zászlókkal, fel a győzelemre!"

A győzelem itt van. A győzelem, amiért **RÓZSA** és még annyian a. tüköt adták, legfeljebb hetek kérdése.

Ezek a hetek azonban hosszabbak lehetnek és több szenvedést, pusztulást hozhatnak, mint az ellenforradalmi reakció huszonöt éve.

Az egész fegyverben álló világ harca a németeken kívül, Horthyék jóvoltából, már csak a tízmilliónyi nagyerség ellen irányul. Az ország legnagyobb munkáscentruma, Budapest, szemünk láttára világ romhalmazzá. Az üldözött német most országunkat változtatja "felperzselt föld"-dó.

E döntő pillanatban a Kommunista Párt osztályunk és nemzetünk élén ismét mutatja az utat előre.

Csak a munkásság fokozódó harca, sztrájk, szabotázs, tüntetés kényszerítheti az ingadozó Horthyékat fegyverszünet kérdésre. Csak a munkásaktivitás szervezheti a nemzet németellenes erőt döntő rohamra,

ha kell, a németet védő Horthyék ellen is. Csak a nemzet és a demokratikus átalakulás élére álló munkásosztály haríthatja el a közeli hetek pusztulást és teremthet békét, barátságot a szomszédos népekkel.

A munkásság háborút befejező és új világot építő rohamát ismét a Kommunista Párt vezeti a Szovjetunió és a szabadságért küzdő népek oldalán. Itt a végső pillanat hogy minden munkás, minden magyar, csatlakozzék harcunkhoz.

ÖVETELD AZ AZONSALI FEGYVERSZÜNETET!

A FELSZABADÍTÓ VÖRÖS HADSEREG Románia és Bulgária után Magyar Földre lépve Hitlert szolgáló reakciós uraink, Horthy és társai scriában perazte nagy a riadalom. Rémeséket terjesztenek arról, hogy a Szovjetunió kényszermunkáira hurcolja a román munkásság millióit és hangoztatják, hogy ez a scrs vár a magyar dolgozókra is, ha nem tartanak ki Hitler oldalán. Most azután a szovjet-román fegyverszíneti megállapodás tönkre szarta a német lakóik hazudósáit. Kiderült, hogy azó sincsen a román munkások elhurcoltatásáról, ellenben annál inkább a népnyszó reakció elpusztításáról. A fegyverszíneti megállapodás aszerint a vörös hadsereg együttműködik a román néppel a háborus bűnösköt megbüntetésében, segíti a román népet a fasiszta partók és szervezetek végleges kiirtásában. Kiderült tehát, hogy a vörös hadsereg ellensége a román reakciós uraknak és a fasisztáknak, de barátja a román népnek. És így van az, így lesz ez a többi országokban is, ahová a hitleri fenevad utócsése során a vörös hadsereg bevonul. Mert a Szovjetunió nem imperialista, hanem szocialista hatalom, a szovjet népek és dolgozók szabad hazája és ezért hadserege, a legyőzhetetlen vörös hadsereg nem nyomja el a népeket, hanem felszabadítja őket a náci rablók és börtenceik járma alól.

Nem csoda hát, hogy a Hitlert szolgáló reakciós urak Horthyval az élén szörkölnék és a háborus bűnöskötnek luddörzák a hátuk! A munkásság azonban nem fél a vörös hadseregtől, hanem az egész magyar néppel együtt barátként és fegyvertáreként üdvözli a felszabadításért folytatott harcot.

UJONC - BEVONULÁS

As utóbbi napokban legfiatalabb korosztályaink tömegesen kapák kézhez az ujonc-behívót. A behívóhoz kis cédula van mellékelve, amely aszerint a behívott köteles magával hozni egy rend jó erős ruhát, lakkanosot, csajkát és egyebet, végül egy fűrészt, lapítot, vagy fejszét. Hadseregünk nagyobb dicsőségére a diadalmas szovjet hadak elő már fűrészel-lapítással hajtják hét fiainkat? Erdel fejszével akarják-e megöltölni a vörös tankok gyorsiramu előnyomulását? Ugy látjuk a "magyar" kormány már nem is igyokszik példételni azt, hogy fiainkat csak mászárásokra küldi, hogy ezzel a német fölédet védje és a német rendet támogassa. Ha kell, az utolsó szál magyar proletárig is! Hadd vesszen a magyar, fő, hogy Hitler és a magyar reakció egy pár nappal tovább éljen!

MAGYAR IFJAK! Nem megyünk a vágóhídra! ne tegyetek eleget a behívási parancsnak! Bujdoszotok el, bujdoszotok már nem fog soká tartani!

Se szeri, se száma Budapest utóain a németellenes felírásoknak, pecsétkeknek, tábláknak, röpcéduláknak és egyéb sajtótermékeknek. Pártunk és a MAGYAR FRONT munkáján kívül is rengeteg kis csoport szolgálja ezzel a magyar nép ügyét. Munkájuk helyes és eredményes. Nem várhat senki tétlenül, míg a mozgalom szálai eljutnak hozzá. Felhívás és kapcsolat nélkül is megtalálhatja mindenki a harc ezer lehetőségét. Klég egy-két ember biztos fel-lépése és az óvóhelyek ideges tömege, a boltok előtt álló asszonyok sora békéért tüntető tömeggé változik. Minden munkásnak módjában áll egy kés-hegyyi homokot a csapágyakba, szirzó és olajozónyílásokba dobni, kockacukrot a benzinesbordóba ejteni, vagy bírsni más módon elősegíteni harcunkat Hitlerék felfegyverzése, a háboru folytatása ellen. Hírom-négy kemény szabadságharcos röpgyűléseket rendezhet a házak udvarán. Jelezvaink kimázolása, röpcédulán, "nyalókán" való terjesztése, a reakció propaganda-plakátjainak leszagratása, vagy átmozolása: ez mind-mind támassa a békéért folytatott haromunkat.

A KOMUNISTA PÁRT megalakulását bejelentő röpcédulánkat tömegével szórták az utóáre akológárdistáink. A munkásság minden részében bírsni kellett a pártunk utóáre való megalakulása.

kollégiumba tartozott volt hallgató készítette... eddig körülbelül 16 000 példányát állították elő... megvolt a kapcsolatuk a Békepárttal.”

A párt kiadványai mellett az ellenállási mozgalom különböző szervezetei a legnehezebb, legveszélyesebb hónapokban egymás után hívják életre a sokszorosított illegális lapokat.

A *Magyar Front*, a Demokratikus Pártok Szövetségének Lapja, 1944 augusztusi első számában megállapítja, hogy elérkezett a kedvező időpont a németek kiűzésére, megvannak a szabadságharc megindításához szükséges belső feltételek. A fegyverek megfordítására szólít.

Hasonló szellemben fogant a *Márciusi Magyarország*, melynek szerkesztői DÁVID Tamás vegyészmérnök és KELÉNYI B. Ottó könyvtáros voltak. A lap munkatársai sokszorosították és terjesztették többek között VÁRNAI Zseni illegális verseit, melyeket a lappéldányokkal együtt KISS József gépkocsivezető vitt a főváros különböző pontjaira.

A Magyar Szabadság Mozgalom *Szabadság* címmel adott ki németellenes „független politikai közlönyt”, nyomtatott lapfővel, írógépsokszorosítással, 1944 októberétől.

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága az 1944-es évben három lapot indított *Szabadságharc*, *Eb Ura Fakó* és *Ellenállás* címmel.

A Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége — mely megpróbálta, bár sikertelenül, felvenni a szorosabb kapcsolatot a Magyar Fronttal — 1944 nyarán *Szabadságharc*⁴⁰ címmel indított lapot. A júniusi, első, csonka számot kétezer példányban nyomták. Ebben a szövetség felhívást közölt a veszített háborúból való kiválásra, a második számban, augusztusban, a munkásság felfegyverzését követelte. Az első és a második számot KÓRÓDY Béla és dr. SZABOLCS Ferenc szerkesztették, de KÓRÓDY-t a németek elfogták és azonnal kivégezték. A lapszerkesztést októberben BODNÁR István író — akit már 1932-ben elítéltek kommunista szervezkedés miatt — vette át. A lapot KÁNTIZ Jenő szedte társaival együtt éjjel-nappal, hiszen a későbbi számok már húsz,- majd ötvenezer példányban készültek. Több terjesztője volt a lapnak, így például a tizenöt éves kis GELLÉRT Judit, akit az utóán elfogtak és december 29-én megöltek az SS-ek. A terjesztők közé tartozott SZÉNÁSI István és BÓDI Béla. A *Szabadságharc* utolsó — tudomásunk szerint hetedik — száma decemberben, közvetlenül karácsony előtt jelent meg. A szövetség munkájában a társadalomnak szinte minden rétege képviselve volt, műszerész és író, nyomdatulajdonos és könyvkiadó — FAUST Imre —, mozgalmi emberek, mint a szerkesztő BODNÁR István, vagy a MÉMOSZ-elnök SOMOGYI Miklós.

Egy-egy szám bukkan elő más korabeli, aligha ismert antifasiszta lapokból. Ilyen a *Magyar Nép* c. hetilap, és a *Munka és Társadalom*, *A Magyar Szocialista Tudományos Társaság folyóirata*. Első száma 1944. október 15-én jelent meg.

Az illegális kommunista párt kiadványai mellett kiemelkedik az antifasiszta lapok közül az *Ellenállás*.⁴¹ 1944 október 1-én, a SZÁLASI-puccsot két héttel megelőzve indult. Utolsó száma 1944 karácsonyán jelent meg. BOLDIZSÁR Iván és CZIMER József alapították, szerkesztették, írták — álnéven. Amint HEVESI Endre írja, a csoport közvetlenül az ország megszállása után alakult. Első szervezője

40. A *Szabadságharc* c. lapot SZÉNÁSI István (jelenleg a Rádió énekkarának tagja) és BÓDI Béla (a Lapkiadó munkatársa) bocsátotta rendelkezésünkre.

41. Az *Ellenállás* c. lapot CZIMER József bocsátotta rendelkezésünkre.

SERESS Géza volt. A cél: „minél több embert igyekszünk felvilágosítani a valódi politikai helyzetről és megnyerni a németellenes harcra. Egyrészt hetente kétszer megjelenő lapot, másrészt egyes fontosabb kérdésekről külön röpiratot adnak ki.” Az anyagot az egész csoport gyűjtötte, részint az orosz és az angol rádió hallgatása révén, részint pedig közvetlenül a magyar minisztériumoktól nyert tájékoztatás alapján. A példányszám 2000 és 6000 között mozgott, a csoport minden tagja kapott a megjelenő számokból egy-egy nagy csomót és azokat különböző címekre küldték el. Bizonyos megadott mennyiséget mindig átadtak az illegális pártszervezetnek, a lap többi részét pedig postán küldték el politikusoknak és a telefonkönyvből kiírt különböző címekre. Így jutottak el példányok többek között az egyik hírhedt nyilas laphoz, HUBAY Kálmán *Magyarságához*, mely válaszként 1944. november 29-én uszító cikkben támadta az *Ellenállást*, felháborodottan tiltakozva, hogy „postán küldik szét, zárt borítékban «Ellenállás» című, kétoldalas sokszorosított lapjukat... a bolsevista zsidó alvilág a Magyarország szerkesztőjét is megtisztelte egy ilyen röplappal...”

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága az *Ellenállás* c. lapon keresztül terjesztette kiáltványát, melyben kimondta, hogy nem ismeri el SZÁLASIT „nemzetvezetőnek”; a nemzet vezető erejének a Magyar Frontot tartja.

A fennmaradt példányok — melyeket CZIMER József bocsátott rendelkezésünkre — jól szerkesztett, az eseményekre gyorsan reagáló, hatékony kiadványról tanúskodnak. Minden megjelent szám cím alatti részén két mottó olvasható. A bal oldalon mindig egy és ugyanaz: „Halál a német megszállókra!” A címoldal felső jobb sarkában pedig változik a mottó. „A németnek, ebhitűnek fogadására/ Annyit adj csak, mint az ebnek ugatására.”

(*Tyukodi pajtás*)

„...Ne higgy magyar a németnek, /Akárhogy is hitegetnek!/ Mert míg ez hazában csak egy német léssen, /Békesség itt ha soha nem léssen egészen./ Pusztítani jött nem segítségre, /Hogy elfoglalja országunk végre./ Az az istentelen német annyi kárt tett már, /Hozzá képest hogy mit sem tett török sem/ tatár...”

Az utolsó szám mottója:

„...Adj magyarságot a magyarnak, / Hogy mi ne legyünk német gyarmat!...”

(JÓZSEF Attila: *Hazám*)

Az első szám vezető cikkét CZIMER József írta *Mire várunk?* címmel, s nyíltan feltárva a nehézségeket, a közeledő tél okozta előrelátható kinszenvedéseket, és meggyőző érvekkel bizonyítva a németek gyengeségét, arra hívja fel a népet, hogy végre vegye saját kezébe sorsát. Az ellenállási mozgalmak híreiben közlik, hogy szeptember 12-én újra megalakult a kommunista párt. A „nem kívánatos hírek” rovat pedig olyan híreket közöl, melyeket a cenzúra törölt az egyébként engedélyezett lapokból.

A második szám vezető cikkét a másik szerkesztő, „Tyukodi Péter” — azaz BOLDIZSÁR Iván írta *Miért nem tudunk kiugrani?* címmel október 4-én, s két okát jelöli meg annak, hogy a magyar szegényszemre egyetlen csatlósként még mindig kitarat Németország oldalán: a középosztály gyávasága, és az elszalasztott alkalom, amikor mód lett volna fegyverszünetet kötni.

A lap „gyakorlati tanácsa” a hivatalos plakátokkal kapcsolatban: a „Magyar! Élni akarsz? Akkor harcolj” szavak alá vastag ceruzával írják oda a kiegészítést: „A németek ellen!”

November 11-én felhívja a népet, hogy álljon ellen a kiűrtési parancsnak, 20-án hírt ad a felszabadító bizottság megalakulásáról, majd a baloldali diákmozgalomról, a letartóztatásokról, végül az utolsó számban az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáról.

A negyedszázados ellenforradalmi rendszer utolsó szakaszában, a második világháború egész ideje alatt, de különösen 1944 végén, amikor a könyveket már a papírzúzó malmok emésztették fel, a lapokat elsöpörték, s az írástudókat elnémították — a hangszülők áttevődik a kisnyomtatványokra. Nincs idő, nincs mód már a nyomtatásra sem: sokszorosított, s nem egy esetben kézzel írt, rajzolt, a legegyszerűbb technikával előállított röplapokról és plakátokról van szó.

A cél: nap mint nap, minél több emberhez eljuttatni az igazságot.

S ha az egész korszakban ezernél többféle az elkobzott kisnyomtatványok száma (természetesen ez nem példányszámot jelent), akkor ezek jelentős hányada az utolsó időszakra esik, ezen belül a legtöbb az ország német megszállása utáni időkből származik. A hivatalos lapok hasábjain tekintélyes részt foglal el a kisnyomtatványok betiltásáról és elkobzásáról szóló rovat, melyben közlik a röplapok kezdő, illetve befejező sorait, többnyire a dátumot is, és elvéve egy-egy impresszumatatot. A detektívek és besúgók százainak adhatott kemény munkát az illegális röplapok figyelése és összeszedése, s míg eleinte szabályos perben foglalkoztak némely röplappal, később a rövid úton történő intézkedés bizonyult számukra eredményesebbnek.

1942-ben kezdenek el foglalkozni a bíróságon a *Német Miatyánk, 1942* című Hitler-ellenes verssel. A per több mint egy esztendeig tart, s az egykori nyomdászra, akinek kisleányát a röplapot megtalálták, 100 pengő büntetést, illetve 10 napi fogházat rónak, RÖSZLER Irén — (EGRY Irén) — tanítónőt pedig — akinél szintén találtak egy példányt — állásából felfüggesztik és egyévi börtönre ítélik. „A röplap a közrendet és a köznyugalmat zavarja és az ország külpolitikai érdekeit veszélyezteti” — hangzott az ügyészség megállapítása.⁴²

Az 1942-től fennmaradt illegális röplapok közül jelentős a KMP aláírású felhívás „Magyarok! Munkások, parasztek, Polgárok! Délvidéken több ezer polgári lakost kivégeztek . . .” Több gúnykép terjedt, rajzos röplap HITLERRŐL és számtalan rövid terjedelmű felhívás: „Egy magyar katonát se Hitlernek!” „Elég volt a Hitler kosztból!”. Ez utóbbit, az OSZK-ban őrzött eredeti példány tanúsága szerint „1943 nyarán osztogatták titkos kezek a csepeli gyárak környékén”.

Az 1943-ban elkobzott röplapok közül az egyik legjelentősebb a Békepárt 1943. október havában kibocsátott Nyílt levele. A *Posta- és Távírda Rendeletek Tára* az évi 52. számában közölte az elkobzást. Az egyleveles nyomtatott röplapon a Békepárt a parlamenthez fordul, nyílt levélben tiltakozik a KÁLLAY-kormány katasztrófapolitikája ellen.

Számtalan, a valóságot tömör, élénk fogalmazásban feltáró, mozgósító röplap maradt fenn az utolsó háborús évből. Néhányat említünk közülük. 1944. március 19-én bocsátotta ki a Békepárt a következőt: „Magyar Testvérek, puszt-

42. FL. Főügy. ir. 1942. 196. cs. VII. 3–20.

tuljanak a német megszállók. ...Kossuth halálának évfordulóján gyászba borult az ország. A német megszállta hazánkat.”

Már áprilisban, ugyancsak „Pusztuljanak a német megszállók” kezdetű szöveggel az egész nemzethez intéz felhívást a Békepárt a Magyar Frontban való tömörülésre; júniusban pedig számtalan példányban kerül a főváros dolgozóinak kezébe a demokratikus pártok kiáltványa a magyar nemzethez — mely az egész dolgozó népet harcra hívja a náciak ellen, a függetlenség kivívására. Aláírva a Békepárt, Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Agrárpárt, Szociáldemokrata Párt. Ugyancsak a Békepárt bocsátja ki a tűzharcban megölt SÁGVÁRI Endre emlékére készített röplapot. „Példát mutat halálával. ... Harcoljatok Ságvári Endre szellemében, akit élete és halála a magyar nép szabadsághőisévé avatott.”

1944. szeptember 12-én a Magyar Front adja ki az újjászervezett illegális párt megalakulását közlő röplapot; „a kommunista párt megalakult”. Az elkobozást a hivatalos lap október 13-án közli — egy hónap alatt volt idő a röplap terjesztésére.

Ámos Imre: A háború 1942.

MUNKÁSOK! PÁRASZTOK! FOLGÁROK!

Újított a cselekvés órája! Elég volt a tétienségből!

A szabadságért küzdő népek milliói harcban állnak a fasiszta elnyomókkal.
Kossuth—Petőfi népe sem maradhat ki a harcolók közül!

A K. M. P. harcba hívja Magyarországnak népét. Láncokat magunknak kell széttörnünk. Vegyünk példát a szovjet, szerb, francia és más népek bátor, hősiesszágharcából.

Fogjunk össze osztályra, pártra való tekintet nélkül, függetlenségi nemzeti frontba országunk védelmére. Akadályozzuk meg minden eszközzel Hitler zsarolásainak teljesítését.

Azonnal különbékével mentjük meg az országot a háborús vereség katasztrófájától!

Elég volt az esztelen véráldozatból! Egy katonát sem Hitlernek!

Elég volt a Hitler kosztból! Követeljük:

A szervezkedési, gyülekezési, sajtó és szólásszabadságot!

Az üzemi katonai parancsnokok eltávolítását!

Az ipari és mezőgazdasági munkás szabad munkavállalási és felmondási jogát! A nemzetiségi elnyomás megszüntetését!

A szabadságért harcoló politikai foglyok szabadonbocsájtását!

Pusztuljon az országunkat háborúba döntő Horthy—Kállay klikk!

Éljen a független, szabad, demokratikus Magyarország!

A Kommunista Magyarországi Pártja.

(K. I. szekciója.)

Másold le tíz példányban és juttasd el másoknak is.

Nyomatott a K. M. P. nyomdájában Budapesten.

Részlet egy elkobzott röplapból

A továbbiakban egyre-másra látnak napvilágot a Békepárt, illetve a Magyar Front közös felhívásai. Mindegyikükön olvasható az „Olvasd és add tovább!” szöveg. „Most kell megmutatni, hogy emberek és magyarok vagyunk” — szól egy júliusi röplap. Ősz felé már feltűnnek a sarló-kalapácsos kisnyomtatványok is „Ne nézzétek tétlenül, hogy magyar búzán hízzon a német!” „Magyar anyák és háziasszonyok! Miért nincs tejünk, lisztünk, húsunk, tojásunk, főzelékünk, zsírunk és gyümölcsünk? Hitler veszi el a gyermekedtől a tejet, Hitler veszi el naponként családodtól a legszükségesebb élelmiszereket...” — ez utóbbi a szélsőjobboldali Magyar Nemzeti Szövetség cégjeles borítékjában maradt fenn. A társadalom minden rétegéhez szólnak ezek a röplapok. „Hivatalnokok! Tisztviselők! Magánalkalmazottak! Álljatok ellen a németnek és a németbarátnak”, a másik oldalán pedig: „Munkások és bányászok! Közlekedési alkalmazottak, vasutasok — álljatok ellen!” Ezt a korabeli feljegyzés szerint 1944 szeptemberében szórták az Országház téren. „Honvédtisztek” kezdettel felhívást olvashatunk a nemzeti ellenállás támogatására, a partraszállás után; a „Magyar rendőr, magyar csendőr!” kezdetű részletes útmutatást ad arra vonatkozólag hogyan kell dolgozniok a nép szabadságharca érdekében, „segítsd a népet azzal, hogy nem ismered fel azokat, akiket a Gestapo köröz... támogatod azokat, akik a partizánokhoz akarnak csatlakozni... Egy másik ugyancsak a rendőrökhöz és a csendőrökhöz intézett felhívásban olvashatjuk, „segítsd a népet azzal, hogy feketelistára teszed a németbarátokat”.

„Tiszta a lelkiismereted?” — így kezdődik az a röplap, melyben az illegális párt felhívása szerepel: a nép tegyen meg mindent a nácizmus üldözötteinek megmentésére; 1944 júliusi dátum olvasható egy másik hasonló nyomtatványon, mely „Magyar testvérek!” kezdetű szövegében a zsidók elhurcolása ellen emeli fel szavát; szintén júliusban jelent meg: „A lengyel kormány hivatalosan jelentette, hogy 400 000 magyar zsidót öltek meg a lengyelországi oswiecimi hálálkamrákban... Te is mosod kezeidet?...” A diákokhoz szól a következő: „A nácik deportálták a norvég diákokat! Az egész világ diáksága tiltakozott! A 48-as szabadságharc magyar utódai sem maradhatnak tétlenül. Cselekedjétek Petőfi szellemében!”

A „Békét a Szovjettel, Követeljük a különbékét!” szövegű plakátok már 1942-től megjelentek az utcákon, a gyárak környékén, sőt vidéken is. 1944-ből egy igen érdekes röplap maradt fenn, minden valószínűség szerint illegális kommunisták készítették: „Bizalmasan add tovább! Elvtársak! Elvtársak! Közeleg a Vörös Hadsereg, mindannyiunk érdeke, hogy megváltóinkként fogadjuk őket...”

Utolsóként említjük a „Kellett ez nektek?” kezdetű röplapot. „A szegedi eszméknek köszönhetitek a jelen kormányt, mely Berlinnek szolgálja, hogy német ágyútüllekként szolgál Magyarország ifjúsága... Itt az idő, hogy a nép Magyarország becsületét a világ szemében helyreállítsa, most vagy soha.”

*

Fekete könyv. El Libro Negro del terror nazi en Europa. Mexico 1943, El Libro Libre

MEGHÍVÓ

A Nagybritanniai Magyarok Egyesületének

„Korszerű Kérdések”

című szabadegyetemi előadásorozatára

III. Előadás: 1942 június 27-én, szombaton d.u.6kor:
DR. BUDAY GYÖRGY: Fasizmus–Demokrácia–Szocializmus
 Politikai fogalomtisztázás. Belpolitikai módszerek

IV. Előadás: 1942 július 11-én, szombaton d.u.6kor:

IGNÓTUS PÁL: Föld és Reform.

A magyar élet kérdéseinek tisztázásához.

TARJÁN GYÖRGY Petőfi Sándor, Ady Endre, József
 Attila és mások műveiből ad elő.

Az előadások helye:

„The Art Workers' Guild,”

6 Queen Square, Bloomsbury, London, W.C.1

Legközelebbi földalatti állomás: Holborn Stn.

Belépődíj nincs

Erdeklődőket szívesen látunk

A NAGYBRITÁNNIAI MAGYAROK EGYESÜLETE

március 14-én, vasárnap délután 4.30-kor, az

Art Workers' Guild előadótermében

6 Queen Square, Bloomsbury, London, W.C.1

PETŐFI EMLÉKÜNNEPÉLYT

rendez, melyre ezennel tisztelettel meghívjuk.

Előadók: **RICHARD CHURCH**

DR. IVÁNYI BÉLA

GORDON ZITA és **TARJÁN GYÖRGY**

Petőfi verseket ad elő.

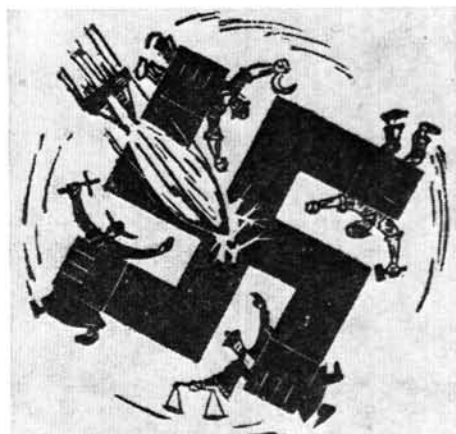
Az előadások és Petőfi versek részben magyarul,
 részben angolul hangzanak el.

Belépődíj nincs. Minden érdeklődőt szívesen látunk.

Félnégytől félőtig teát szolgálunk fel.

1848 március 15-én a „Talpra Magyar” indította el a magyar szabadságharcot. Az idén, januárban a budapesti kormány betiltotta Petőfi emlékének megünneplését Magyarországon. Anglia szabad magyarok! Ünnepezzük Petőfiben az eltiporhatatlan magyar szabadság géniuszát.

Buday György „Victory”-fametszete.

Szórócédula — Strémi, 1944 június.

Falragasz (linoleummetszet) — Beöthy, 1944 június

Falragasz (famecszet) — Val Zoltán, 1944.

Röpcédula — Preiss Erwin, 1944.

Magyar Újlesztendő. (Antológia.) Párizs 1946, Magyar Függetlenségi Mozgalom kiad.

Az utolsó mementók

A háború utolsó szakaszában, majd a győzelem után mind nagyobb erővel bontakozik ki a tiltakozás. 1943-ban, Mexikóban született a *Fekete könyv*⁴³ az európai náciterorról — a tíz esztendő előtti *Barna könyv* párja. Spanyol nyelven jelent meg az *El Libro Libre* (Szabad Könyv) — nevű, az emigrációban életre hívott kiadónál. A *Barna könyv* különböző kiadásai a terror fellángolásának kezdetén óvták a világot a hitleri borzalmaktól — a *Fekete könyv* már a tragikus krónika; tizenhat nemzet íróinak és művészeinek tanúvallomásait tartalmazza a hitlerizmusról 164 fotómásolattal és 50 rajzzal dokumentálva az írottakat.

A szerkesztő bizottság névsora a következő: Antonio Castro LEAL, André SIMONE (Otto KATZ, a kötet összeállítója), Bodo UHSE, Juan REJANO, Anna SEGHERS, Ludwig RENN és Egon Erwin KISCH. Az illusztrációkat Hannes MEYER válogatta. A könyv Don Manuel Avila CAMACHO, Mexikó miniszterének támogatásávalj elent meg, s a patrónusok között szerepelt Manuel PRADO, a Perui Köztársaság elnöke, valamint Eduard BENES csehszlovák miniszterelnök.

A könyv mottója:

„A todos los que murieron
A todos que estan luchando”

A bevezető szól a szerzőkről — a náciizmus elől a világ minden részéből emigrált világhírű írók, politikusok, egyetemi tanárok, papok, diplomaták, publicisták — s a kiadvány céljáról: az egész világot mozgósítani akarják a fasiszmus elleni harcra.

Az első írás, *El nazismo envilece a Europa* (A náciizmus előzőli Európát); Thomas MANN tollából származik, ezt követi André SIMONE HITLER-cikke. Fel-táru a fasiszmus minden rémtette, minden oldala — Németországban és a meg-szállt országokban (*Az üldözött protestantizmus; Hitler és a zsidók; A Gestapó; A náciizmus Spanyolországban; Jugoszlávia hősei; Hitler az Akropoliszban; Németek Litvániában; Mussolini Hitler követője; Garibaldi öröksége; Az osztrák tragédia; A magyarországi rémuralom*).

Itt találjuk Lion FEUCHTWANGER, Bruno FREI, Heinrich MANN, Egon Erwin KISCH, Josef WITTLIN, Simone TÉRY, Francisco FROLA, Maria MONTAGNANA, Mihail SOLOHOV, Leonid LEONOV, Alexej TOLSZTOJ írásait. A Magyarországról szóló cikket TAMÁS Aladár írta.

Az illusztrációkat különböző nemzetek művészei — festők és grafikusok, szobrászok és karikaturisták készítették, így például Frans MASEREEL, Edward DUFF (amerikai grafikusművész), Gonzalo Paz PEREZ (mexikói grafikusművész), Pablo O'HIGGINS (Mexikóban élő észak-amerikai festőművész), I. I. BRODSZKIJ (szovjet festőművész). A „Kukriniksi” (közös álnév) szignójú illusztrációk szerzője három szovjet művész: M. KUPRIANOV, P. KRILOV és N. SIKOLOV.

43. *El Libro Negro del terror nazi en Europa. Testimonios de escritores y artistas de 16 naciones.* 164 fotográfias 50 dibujos. Mexico, 1943. El Libro Libre. 286 p. A Baselben megjelent *Barna könyv*et is Otto KATZ, a mexikói *Fekete könyv* szerkesztője állította össze. A személyi kultusz idején a SLANSKY-per során Csehszlovákia-ban kivégezték.

A *Barna könyv*, és az azt követő antifasiszta könyvek, brosrák, röplapok és cikkek szakadatlan sora, s az utolsó mementó, a *Fekete könyv* több évtized múltán is figyelmeztet: ha felismertük az emberiséget fenyegető gonoszságot, kötelességünk cselekedni.

Huszonöt esztendőn át mindig akadtak magyarok itthon és a világ minden részén, akik vállalták a harcot. Fegyverrel, ecsettel, tollal harcoltak. Könyvek, újságok, brosrák és röplapok; szobrok, festmények és plakátok születtek Európa több országában, a tengerentúlon sőt még a haláltáborokban is. A nagy nemzetközi forradalmi folyóiratokban ott találjuk BALÁZS Béla, GÁBOR Andor, KÉRI Pál, LUKÁCS György és mások harcba hívó írásait.

LUKÁCS Györgynek *A tökéletesített fajelmélet* c. cikke az *Argentinisches Tageblatt*-ban jelent meg 1944-ben; *Magyarországnak választani kell a nemzeti és idegen érdekek között* című felhívását a New-York-i Intercontinental News sajtóiroda közölte; magyar nyelven pedig a Buenos-Aires-i *Új Világ* tette közzé 1942. március 28-án.

Az egyik legjelentősebb, magyar nyelvű LUKÁCS-tanulmány a német fasizmusról 1945 nyarán jelent meg a mexikói *Szabad Magyarországnak*. A *Sorsforduló*, ez az aktuális igényből, kétségtelenül agitatív szándékból született tanulmány egyike a német problémával foglalkozó olyan LUKÁCS-írásoknak, mely téziseiben már tartalmazza a későbbi tanulmányok elvi-elméleti felismeréseit. Vajon epizódnak, vagy a német történelemből szervesen fejlődő törvényszerűségnek kell-e tekinteni a hitlerizmust? — veti fel a kérdést. A válasz mindkét szélsőség elvetése.

Fasizmus és antifasizmus⁴⁴ c. tanulmányában így ír LUKÁCS:

„A hitleri fasizmus pusztító viharoként zúdult a német kultúrára. Hogy mi pusztult el, hogy mennyire vetette vissza Hitler Németországot szellemi fejlődésében, csak akkor lesz áttekinthető, ha a náciizmus összeomlása után tényleg megkezdődik Németország szellemi és lelki, erkölcsi és kulturális újjáépítése. Találónan mondta Herzen az 1825-ös dekabrista felkelés leverésének következményeiről, hogy a dekabristák forgalomból való kivonásával a cári Oroszország szellemi színvonalának lényegesen süllyednie kellett. Hitler pedig a világtörténelemben soha nem látott eréllyel és rendszerességgel vont ki a forgalomból a szellemi Németország haladó erőit. A német kultúra e szétrombolásának aránylag még legártatlanabb része, hogy szellemi vezetőinek irányadó többsége, Thomas Mannal és Albert Einsteinnel élén, kénytelen volt hazáját elhagyni. Ezek az idegenben továbbfejlődtek s ezáltal a fasizmus előtti Németország progresszív hagyományait is magasabb színvonalra emelték, de — és ez nem keveset jelent — a Németországban élők számára ki voltak vonva a forgalomból.

A jobb Németországért küzdők otthon maradt részét sokkal radikálisabban hallgatták el. Ezek mindjárt a legelején eltűntek a koncentrációs táborokban, a Gestapo pincéiben, és sokat közülük vadállatiasan legyilkoltak. A hitleri szellemi sötétség ellen küzdő bátor föld alatti harcosok nagy része a vérpadon vagy akasztófán végezte be életét. Hogy a megsemmisítő táborokban, mint Maidanekben és Auschwitzban, hányan maradtak ott, ma még áttekinthetetlen... a Gleichschaltung gépezete csak megközelítőleg működött olyan jól, mint Hitler közvetlen gyilkoló intézményei. A Gleichschaltung nem teremtette meg azokat a gyümölcsöket, melyeket Hitler és Goebbels vártak tőle. Mert valamely irodalmat lehet az elnemerülés és a belső szét-

44. LUKÁCS György: *Az újabb német irodalom rövid története*. Bp. 1946. Athenaeum. 141—152. l.

hullásig terrorizálni és korrumpálni, de diktátori parancsszóra még hatásos propagandairódat sem lehet előbűvészkedni... A fasisztaellenes irodalom első válasza Hitler hatalomrajutására érhető módon a győzelmes fasizmus rémtetteinek leleplezése volt az egész civilizált világ előtt..."

A hontalan honiak — JÓZSEF Attila, AGÁRDI Ferenc, BÁLINT György, KASÁK Lajos, NAGY Lajos, RADNÓTI Miklós; a munkásírók, a művészek — DERKOVITS Gyula, DÉSI-HUBER István, FARKAS Aladár, GOLDMANN György — s mellettük még sokan mások mindent megtettek — ha kellett, életük árán — az embertelenség ellen. Ugyanezt a helytállást tanúsították, más körülmények között az emigráns értelmiségiek: az igaz internacionalista eszmétől áthatva vetek részt második hazájuk ellenállási mozgalomban.

A felszabadulás után LUKÁCS György így írt a magyarországi ellenforradalmi korszak fojtó hatásáról: „A cenzúra nyomása célzásokra, sorok közötti sejtetésekre készítette az írókat; ebből idővel valóságos virtuozitás fejlődött ki...”

ZSOLT Béla ezt így fogalmazta meg a *Fehér könyv*ben⁴⁵: „... lehet, hogy valamikor csakugyan jól tudtam magyarul, amíg a huszonhatéves soha-magyarabb Magyarországon megfutott írói és újságírói pályámon kénytelen voltam megtanulni és részben megteremteni egy körmönfontan ravaszkodó, tudatosan locsogó, önvédelemből eltorzított magyar nyelvet, amelyen azért nagy ritkán s ha csak célzásokkal is, — magyarul lehetett írni: magyarul, tehát őszintén és igazat. Antal István egyszer felparancsolt sajtófőnöki hivatalába, s követelte, mondjam ki minden vádam magyarul. Egyik legfőbb vádpontom volt a gyalázatos sajtórendészet ellen, hogy elrontotta a magyar stílust, életveszélyessé tette az állító és tagadó egyszerű tömondatok használatát, belekergette az írókat a körmondatok hamis lírájába és hazug pátozásaiba, hogy oldalakon keresztül fecsegjen azért az egyetlen bíráló, ellenkező szóért, amelyet időnként valahol-valakinek mégiscsak le kellett írnia. Ma is ezt tartom az ellenforradalom egyik legsúlyosabb bűnének: ezért nem lehetett közérthetően tájékoztatni a magyar valóságról, igazi érdekeiről és közeledő végzetéről a magyar társadalmat. Ez a kényszer milliószer nagyobb veszedelme volt a magyar nyelv tisztaságának, mint az idegen szavak használata, mint maga a germanizmus. A törleszkedő puristák, akik tudálékoskodó és időszerűtlen nyelvújításukkal kiszolgálták a nacionalista szellemi terrort, a fasizmus intellektuális demagógiáját, sohasem követelték, hogy a magyar nyelvet szabadítsák fel a színlelés, az alattomoság s a céltudatos zavarosság és pongyolaság kényszere alól, mely hovatovább a tisztességes emberek tolvajnyelvévé torzította nyelvünket és kifejezőbbé avatta a sorok közét a betűsoroknál.

Most talán majd megint lehet magyarul s magyarul írni, ahogyan Auschwitzban elhamvasztott anyánktól, és a kortól kissé célzatosan elfelejtett mestereinktől tanultuk.”

A progresszió magyar harcosainak hitét, érzéseit híven fejezik ki RADNÓTI Miklós utolsó versei. 1939. január 1-én született, *Nyugtalan órán* című költeményében már a jövőhöz szól:

szétszór a szél és — mégis a sziklaszál
ha nem ma, — holnap visszadalolja majd,
mit néki mondok és megértik
nagyanövő fiak és leányok.

45. *Fehér könyv*. Szerk. és kiad. ZSOLT Béla Bp. 1945. Globus ny. 181. l.

Borítólap. Magyar Újesztendő. Vasarely (Vásárhelyi Viktor) rajza

Az *Első eclogában* a Pásztor így szól a költőhöz — GARCIA LORCA és JÓZSEF Attila emlékét idézve:

Nem menekült. Meghalt. Igaz is, hova futhat a költő?
Nem menekült el a drága Attila se, csak *nemet* intett
folyton e rendre, de mondd, kis siratja, hogy így belepusztult?
Hát te hogy élsz? visszhang jöhet-é szavaidra e korban?

S a DÉSI HUBER István emlékére írt költeményében 1944. februárjában az utódokhoz szól:

„Ember vigyázz, figyeld meg jól világot
ez volt a múlt, emez a vad jelen, —
hordozd szívedben. Éld e rossz világot
és mindig tudd, hogy mit kell tenned érte,
hogy más legyen.”

FÜGGELÉK

Nagy Lajos

Mi a fasizmus

*Egy szemtanú elbeszélése — A színgazság ebben a kérdésben —
Nagyjaink a fasizmusról*

Konstruktív Balambér dr. a kiváló magyar nemzeti elme, a Loyolai Szent Ignác és Torguanade Akadémia tagja, a napokban tért vissza Olaszhonból, ahol is egy római kávéházban személyesen látta a fasizmust. Munkatársunk fölkereste a kiváló magyar nemzeti konstruktórt, hogy hitelesen mondja el, mi is hát az a fasizmus.

— A fasizmus az igazi konszolidáció. A szocializmus ellentéte, antimarxizmus, szóval igazi szocializmus és nem hitvány rendszer, amely sohasem valósulhat meg, hanem szocializmus úgy, ahogyan az már az ember szívében benne van: aki bírja, marja, — miként azt ósapaink oly szépen ki tudták fejezni...

— A fasizmus kérem maga az olasz ég kék derűje, a líra aránylag kedvező árfolyama Zürichben, Seen Benelli drámái, Duse tisztos kora, Caruso hangja a grammofonban, narancs és citrom és füge, rizottó és makaróni friss gumival és carcinomával, a Santa Lucia dallama a lagunákon, vérbosszú Korzikában, a Vezúv méla füstölgése, az Etna morózus háborgása, szakállas papok reverendája, a Szent Péter templom nagyharangja, Puccini zenéje, staggionék éneke, D'Annunzió buja stílusa és Mussolini Napóleon-pózái az illusztratione-ban.

— A fasizmus tehát egy pontosan meghatározott fogalom, egy világos és átlátszó társadalmi rendszer, sőt magasröptű filozófiai gondolat, maga az édes anyatermészet, a nép, a honhaza, a vallás, továbbá áldozatkészség és bánat. Mindez logikus és érthető...

Tiszta képet nyervén a fasizmusról, munkatársunk elrohant nemzetünk nagyjaihoz, hogy megtudja, vajon nincs-e ferde fogalmuk a fasizmusról is.

L e n d v a i István: A fasizmus a magyar nemzeti és keresztény gondolat diadala Olaszthonban. Az igazi demokrácia, teljes szabadság, mely már az ölésre is kiterjed, lerázván magáról a törvények átkos diktatúráját, amely még az ölést is a terror szigorával tiltja.

F r i e d r i c h István: A fasizmus az én álmom beteljesülése: selyemturbán és bársonyszék. A fasizmus az egyesült keresztény—török és mohamedán—olasz gondolat bevonulása Budapestre a Lánchídon keresztül; az én miniszterelnökségem, azután a rend, a Lánchídnak az alagútba való végleges betolásával, a nyílások lezárásával és lepecsételésével; új időszámítás bevezetésével, mely szerint a nap huszonnégy egyenlő tiktakra osztatik s a világ vége az én esetleges bukásomtól számítatik, tak-tik.

P r o h á s z k a Ottokár: A fasizmus a krisztusi szeretet, nem terjedvén ki a szocialistákra, akiket már Krisztus is korbáccsal vert ki a jeruzsálemi templomból. Krisztus megmondta, hogy ne gondoskodjatok a holnapról, mert aki az égnek madarait táplálja s a mezők liliomait felruházza, az gondoskodik rólatok is. Ez természetesen csakis úgy értelmezhető, hogy senkinek nincs joga azt követelni, hogy munkája béréből megélhessen, mert hiszen teljes ellátásáról úgysis gondoskodva van..."

„Mit szól Hitlerhez?” — kérdezik mostanában az emberek... Történelmi időket élünk, az emberek érdeklődnek a Hitlerrel való magánkapcsolataim iránt és én kénytelen vagyok felelni...

Hitlerben Hitler a legkevésbé lényeges. Hitlerben a hitlerizmus a fontos. A hitlerizmus, amit hiszékeny és könnyen lelkesedő munkanélküli kispolgárok kedvéért nemzeti szocializmusnak is neveznek és amelynek igazi neve fasizmus és még igazibb neve: forradalminak maszkírozott reakciós tömegmozgalom... A parasztság és munkásság megmentéséről beszélt csupán Thyssenék munkatársa, a Führer. A mammutkapitalizmus megmentéséről egy szót sem szólt. Igaz, hogy arról nem is kell beszélni, az olyan természetes. Hogy menthetnék meg Thyssenék a parasztokat és munkásokat, ha előbb nem mentik meg saját magukat?

Tehát a parasztok és munkások megmentése. Ezenkívül: Hauptmann bizonyos darabjai nem kerülhetnek színre. Melyek ezek a darabok? Nyilván a «Takácsok»; a «Flórián Geyert» nem szabad előadni Hitler-Németország színpadjain. Mert ezekben a darabokban is a parasztok és a munkások megmentéséről van szó. Csak az a baj, hogy a sziléziai Takácsok és Flórián Geyer parasztjai nem éppen az 1840-es, illetve a reformációbeli Thyssenek útján igyekezzenek «megmentést nyerni». Ez végeredményben nem az ő hibájuk és nem is Hauptmanné, mert hiszen akkoriban még nem költöttek a Thyssenek nehéz milliókat munkás- és paraszttentő rohamcsapatokra, de azért mégis — veszedelmesek ezek a történelmi darabok. Veszedelmesek, mert könnyen azt a látszatot keltik, mintha... Szóval határozottan destruálják a tekintély elvét és egy olyan radikális forradalmi mozgalom, mint amilyen a nemzeti szocialista, igazán nem tűrheti a tekintélyrombolást.”

„Professor Unrat barna ingben

A német események gyors ütemben szoktatnak le a csodálkozásra, de azért mégis némi meglepetéssel olvastuk azt a Berlinből érkező táviratot, amely arról értesít, hogy Németországban már nevetni sem szabad. A német rendőrség betiltotta Európa egyik leghíresebb vicclapját, a «Simplicissimus»-t. Túlságosan rosszhiszeműek volnánk, ha azzal gyanúsítanók a nemzeti szocialista pártot, hogy azért végezte ki a híres vicclapot, hogy az ne konkurrálhasson többé Hitler hivatalos lapjával, a «Völkischer Beobachter»-rel. A betiltásra, mint a jelentések közlik, a «Simplicissimus» karikatúrái indították az illetékeseket. Nem annyira a lap szövege, mint inkább rajzanyaga fájt nekik, amit az is bizonyít, hogy a betiltással egyidejűleg letartóztatták a lap néhány rajzolóját. Bizonyára a koncentrációs táborba szállítják majd a humoros lap rajzolóit, pedig, Isten látja lelkünket, nem ők tehetnek róla, hogy Hitlernek olyan pompás karikatúra arca van...

Hitlerék, akik — úgy látszik — tudják, hogy miért nem szeretik Heinrich Mannt, a «Professor Unrat» alkotóját, éppúgy nem tudják megbocsátani azt a humort, melyhez ők adták az ihletet, mint Unrat tanár úr azt a karikatúrát, melyet diákjai róla rajzoltak a táblára... Mindig a karikatúra volt az a művészeti megnyilatkozás, melyet aránylag a legkevésbé üldöztek a hatalom birtokosai... Korunk legnagyobb élő karikatúristáját, George Grosz-t néhány évvel ezelőtt jögerősen felmentette a lipcsei legfelsőbb törvényszék híres «Ecce homo» rajza ügyében. George Grosz még jókor vándorolt ki Amerikába, ma díszhelye volna valamelyik kies fekvésű internálótáborban. A Harmadik Birodalom az első olyan hatalmi rendszer az újabkori Európában, mely a betű mellett a rajzot is máglyára veti... A karikatúrák miatt még legnagyobb diadalmórokban is megsértődnek, ami körülbelül olyan, amiért az akasztott ember a halál pillanatában kiölti rá a nyelvét...

A Harmadik Birodalomban tehát tilos a nevetés. Ne értsük félre: jókedvű, fölényes nevetésről most úgysem igen lehet szó, legfeljebb elkeseredett akasztófahumorról. Beaumarchais Figarója sírás helyett nevetett, a Harmadik Birodalomban azonban sem sírni, sem nevetni nem szabad. «Csak köhögni szabad?» — kérdezhetik a németek azzal az öregúrral, akit köhögése miatt minden örömtől eltöltött az orvos.

Csak köhögni szabad — természetesen azoknak, akik nem éljeneztek. Köhögni és talán hörögni is. De ezt sem hangosan és feltűnően, hanem finoman, diszkréten, ildomosan, hogy ne zavarja az általános ünnepi hangulatot.”

*

1932. márc. 6. Ruzsinkó Mihály földmunkás Erzsébet királyné út. 34. sz. alatti lakásán házkutatás alkalmával találták a detektívek a következő két verset:

Az utolsó óra ez a kiáltásom
hallja messzire Tiszántúl Dunántúl
és a távol Kelet
üres gyomrú rongyos proletárok
akik évek óta éheztek és fáztok
szaggatott rongyokban és putrikban éltek
jövök hozzátok és hogy megmondjam néktek
hogy itt van az idő hogy cselekedjete
kaszára kapára és ki az utcára
ha proletár vagy légy proletár
gyáván ne add meg magad
szorítsd öklöbe kezedet
most bosszuld meg évezredek szenvedéseidet
nyissátok fel minden börtön ajtóit
most már nincs mit várni itt az idő
proletárok föl a harcra ásót kapát a kezekbe
és most verjétek agyon ezt a rabló bandát
aki tinéktek még kenyeret sem adott
akik miatt sírnak gyermekeitek
akik miatt moslékot kell ennetek
hörcsög fejű patkány hasú tőkések
most mint adós fogunk fizetni néktek
Svájnicher úr maguknak is tartozunk
hitelünket nemsokára kamatostul megadjuk

*

Az utolsó óra ez a kiáltásom halja messzire tiszántúl dunántúl
és a távol kelet ne (?) üres gyomrú rongyos Proletárok akik
évek óta éhez
tek és fáztok szaggatott rongyokban és Putrikban éltek jövök
hozzátok és hogy meg mondjam néktek hogy itt van az idő hogy
cselekedjete kaszára kapára és ki az utcára ha Proletár vagy
légy proletár gyáván ne ad meg magadat szorítsd öklöbe kezedet
most bosszuld meg év ezredek szenvedéseidet nyissátok fel
minden börtön ajtóit most már nincs mit várni itt az idő
Proletárok föl a harcra ásót, kapát a kezekben és most
verjétek agyon azt a rabló bandát aki tinéktek még
kenyeret sem adott akik
miatt sírnak gyermekeitek akik miatt moslékot kell enetek
hörcsök fejű Patkányhasú
tőkések most mint adós fogunk fizetni néktek svájnicer úr
maguknak is tartozunk hitelünket nem sokára kamatos
tól megadjuk.

Mindkettőt a tatabányai KISFALUDI Sándor írta.

Knopp Imre

Nyilas-opera

Bemutatásra került 1936 szilveszterén, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt VIII. kerületi szervezete ifjúsági csoportjának szilveszteri műsorában, a Nyomdász Szakszervezet Kőlcsey utcai kultúrtermében.

Szín: egy nyilas párhelyiség, a falon Hitler-kép, nyilaskeresztek, baloldalt egy íróasztal és néhány szék. Egy magasabb és egy alacsonyabb férfi nyilas egyenruhában.

Kettő együtt a „Kicsi fehér meszelt szoba” dallamára énekel.
Frissen meszelt pincehelyiség, falon függő Hitler-kép
Ez a mi kis párhelyiségünk, egy gróf fizeti a bérét,
Jobbra-balra nyilaskereszt, büszkélkedve hordjuk mi ezt,
Alul-felül-elöl-hátul
(megfordulnak, meghajolnak, a fenekükön egy-egy nyilaskereszt)
(A magasabb nyilas felemel az asztalról egy nyilaskeresztes napilapot.)

Ez egy nyilas köpöcséze, vezérünk aranykópése,
Nem vész kárba, ebbe hull

A magasabb nyilas a kisebbhez fordul: „A ’sorrentói emlék’ dallamára)

De fogjunk már a rendezéshez, máma itten nagygyűlés lesz,
Rakjunk sorba öt-hat széket, ide ül majd a tömeg.

S mivel te még újonc vagy itt, elárulok néked annyit,
Ha a vezérek szónokolnak, nekünk lelkesedni kell.

Kisebb: Én nem tudom, ki ma a vezér, nem tudom (:Nem tudom, mi ez az érzés...”:
S kinek kell tapsolnom, és kinek nem.

Nagyobb: Aki semmit nem csinál, csak mindig a szája jár,
Ki sosem ad, csupán ígér, nálunk mindig az a vezér.

(„Ejh, uhnyem”) Jön a tömeg, jön a tömeg,

Hallom súlyos lépteiket, hömpölyögve jönnek, mint az áradat,

Kisebb: Hárman vannak

Nagyobb: fogjad be a szájadat! Lefogadni merem, kicsi lesz a terem, Ha mind eljő,
akit várunk!

Három ember bejön és leül.

Kisebb: (Valamilyen operából) Helyet foglal a tömeg, már a gróf is közeleg,

Nagyobb: Várj, hadd jöjjön közelebb, akkor éljenezzük meg,

Édes komám, két pofával, ahogy tudod, úgy ordíj!

Mert ha nem lesz cifra balhé, elmarad a napidj. . .

Ketten: (Magas és mély hangon) Heil, heil, heil, heil!!!

Gróf: (Megáll az asztalnál) „A faluban a legárvább én vagyok” dall.) Az országban
a legárvább én vagyok, a családfám makulátlanul ragyog, Sem az apám, sem az anyám
nem okos, én pedig a fiúk vagyok, Gróf Festetics, a homokos.

Gróf: („Ritka búza . . . dall.”) Jó a búza, jó az árpa, jó a rozs, Zavarosban halászni
sem rossz,

Együtt úszom én az árral, kezet fogok proletárral, paraszttal, hogyha az jó pénzt hoz

Büdös paraszt, piszkos proli, nyújtsd ide a mancsodat

Mert hogyha én azt megteszem, hogy hozzád leereszkedem,

Ajánlom, ne tétovázz sokat.

Két nyilas: („Kék tó, tiszta tó” dall.) Szép szó, cifra szó, csak az boldog ki ezt hallja,
A palkók megszédülnek, és ettől másznak fel a falra,

Nagyobb: Itt jön a Kémeri, Kémeri Nagy („Én vagyok, én vagyok. . .”)

Gróf: Nagy ember, nagy ember, nagy ember vagy,

Kémeri: Az, amit én akarok, nem titok,

Hogy ha engem megtámadnak, elfutok.

(„A Csap utcán. . .” dall.) A körúton végestelen végig,

Reszketnek, ha lépteimet érzik,

Fáj a szívem, ha arra kell mennem, én istenem, de utálnak engem.

Hej zsidópénn, zsidópénn, hozzád jutni de nehéz,

Utállak és megvetlek, de titokban, ha nem látják, szeretlek.

Hej magyar nép, áldott magyar nép, áldott magyar nép, áldott magyar nép,

A zsidókat meddig tűröd még, meddig tűröd még, meddig tűröd még?

Nagyobb: Nem tűrjük, dehogysis tűrjük („Hallod-e te kőrösi lány...” dall.)

A kisebbhez: Lelkesedjünk, míg a gubát zsebre nem gyűrjük!

Ketten együtt: Nem tűrjük, dehogysis tűrjük,

egymáshoz: Lelkesedjünk, míg a gubát zsebre nem gyűrjük!

Némajátékkal noszogatják a hallgatóságot a hozzászólásra

1. hozzászóló: („Én már megettem a kenyereim javát” dall.)

Én már megettem a kenyereim javát, de soha még ilyen süket dumát. Nem hallottam,

pedig már bejártam, szép Angyalföldet és Lipótmezőt, Az ember élete az csupa gond,

nem tudja, mikor tesz jót, s mikor ront,

Én visszavagyom, s visszatérek oda, hol több orvos van, és kevesebb bolond

kimegy

2. hozzászóló: Akinek pénze van, elmegy a cirkuszba,

Akinek nincs pénze, itt röhög titokba,

Nekem mindegy, nekem mindegy — rajtam semmi nem segít.

Akinek elve van, az beáll a sorba,

Aki zürzavaros, annak jó a csorda,

Nekem mindegy stb.

Akinek esze van, elmegy a szocikhoz,

Aki pedig marha, eljön a bocikhoz,

Nekem mindegy stb.

A két nyilas kidobja

3. hozzászóló: (Megugatja a grófot és Kémerit, és kirohan)

A gróf zokogva az asztalra borul.

Kémeri: („Szép gyermekem...” dall.) Ne sírj pajtás, arra van Berlin,

Ott kél a mi napunk fel,

Ott hol a vezér szavára, náci-tömeg menetel.

Letérdelnek a Hitler-kép elé

Hitler apánk, tekints le ránk, itt nincs tömeg,

Egyetlen hívünk volt csupán, s az megveszett.

Nagyobb a kisebbhez: Induljunk mi is jó komám,

nincs várnunk miért

9 lesz mindjárt, s eddig jár az órabér,

Ámen.

Vér Andor

Náci falanszter

Madách után szabadon

(Új Világ, Buenos Aires, 1942. II. évf. 30. sz. 7. p.)

(E falanszter nincs, nem is lesz. Csak Ádám álmodja meg. A szín: a falanszter kapuja, melynek széles homlokzatán két horogkereszt között ez a felirat olvasható: „A Vezér szava, Isten szava”. Alatta: „Náci-falanszter, kutyáknak, semitáknak és kevert véreűeknek tilos a bemenet”. A falanszter udvarán két részre osztott roppant üvegcsernő látható, egyikben modern gépek körül munkások dolgoznak, a másik laboratórium és ritkaságok múzeuma. Ádám és Lucifer a kapu előtt állnak és a feliratokat nézegetik.)

LUCIFER: E zöltség ott fent nem sok jóval biztat,
jobb lesz komám, ha tovább ballagunk.

ÁDÁM: Gyerünk be mégis, engem érdekel
az erőszakra épült új világ,
ahol megöltek minden régi eszmét
s előjogot csupán az árjaság ad.

LUCIFER: Majd megbánod. (Indulnak befelé.)

TUDÓS: (Eléjük toppan.)
Megálljatok ti gyanús vándorok!
Véretek vizsgálat alá vetendem,
mert nem tartózkodhat csak tiszta vérű
eme főrangú árja-falanszterben.

ÁDÁM: Mely örütség!

LUCIFER: Ne heveskedj, mert baj lesz.
(A tudóshoz): Im, itt az írás, Lucifer vagyok,
S nem Lux, ahogy a hecclapok megírták
évezredek ördögcsaládnak tisztos
leszármazottja, ez meg itten Ádám,
nem anyától lett, Isten alkotá,
a vére tehát garantáltan tiszta.

TUDÓS: Bocsássátok meg bizalmatlanságom,
De Rosenberg prófétánk elve ez,
főárják közt csak az lehet, kinek
ereiben tiszta vér csergedez.
Lépjetek be!
(Elindulnak az egyik üvegcarnok felé.)

ÁDÁM: És miért ez a móka

TUDÓS: a vér körül óh mondd meg nagy tudós?
Nem móka ez, de komoly tudomány,
mert döntő a vér: akiben kering
kétszázbillió vörös vérsejtecske,
abban Istenünk, a Vezér szerint
nincs tudásszomj, nincs botor vélemény,
lágyságra hajlam, gátlás, félelem,
de él a három fő nácierény:
harcakézség, hűség, vak engedelem.

ÁDÁM: És százkilencvenbillió vérsejttel?

TUDÓS: Szánalmas féreg lehet csak az ember,
Van még ilyen: alacsonyrendű fajta,
a múltakon rágódik s gyökeret
nem tud verni a szent eszmetalajba.
De sűrűn kísérletezünk velük
s ha egyszer kiszedjük nyúlt agyukat
a közveszélyes gondolkodás fészket,
— lelkes nácioknak érzik magukat.

ÁDÁM: S kik ezek?

TUDÓS: Démobolsik, semíták.

LUCIFER: Zsidók is vannak még a falanszterben?

TUDÓS: Néhány példányt meghagyatunk mutatóba,
pár asszonyuknak születhet fia,
pusztán azért, hogy a Vezérnek olykor
legyen kik ellen háborognia.
(Furcsa mozdulatokat tesz kezével a mellén.)

ÁDÁM: Vajh mit jelentsen ez a mozdulat?

TUDÓS: Nem más ez mint hitünknek jele,
ha a Vezér szót kiejti a szánk,
azonnal horogkeresztet vetünk.

LUCIFER: (Gúnyosan): Csökevény ama korból, mely letűnt.
(Belépnek az üvegcarnokba)

ÁDÁM: Minő csodák tárháza e terem?

TUDÓS: Laboratórium és múzeum,
Itt dolgozik tudósaink kara,
hogy a jövő tökéletesebb legyen
és felhalmozva itt van még a múlt
sok limloma és dőre bálványképe
azért, hogy okulásul borzadozva
szemlélhesse falanszterünk népe.

LUCIFER: (Úvegsekre nyre mutat.)
Lám, itt a legfőbb bálvány, az arany.
Ledöntöttük. Ma hitvány érc csupán,
De a náciknak van bálványuk, másik...

TUDÓS: Igen, a munka.
ÁDÁM: A rabszolga munka,
az irgalmatlan vad robot rogyásig.
TUDÓS: Nem, mert elértük végre-valahára
hogy a népek vidáman robotolnak
a felsőbbrendű germánság javára.
De nézzétek meg e múzeumot
a kihalt állat és növényvilág
kitömött s préselt maradványait.
Ez itt a tigris, az emberhez képest
csak bárány volna. A jámbor szamár.
S itt a kutya, húségben, alázatban
az ember régen felülmulta már.
Nincs szükség rájuk. Ez meg itt a rózsza,
mely hullámzásba hozta a kedélyt,
lágyságra csábított és szép szavakra,
a lélek eme ósdi, elvetélt
játékára, mit költészetnek hívtak.
ÁDÁM: S irodalom?
TUDÓS: Nincs. A Nagy Máglya óta
megszűnt a könyv, a kép, szobor s a kóta.
Nincs mérég már, mely szít a lázadásra
és új rendünk alapját aláássza.
ÁDÁM: S írni-olvasni, alkotni, gondolkodni?
TUDÓS: Fővesztéssel jár, iszonyú halállal.
ÁDÁM: És mese sincs, a dajka ajkán dal?
TUDÓS: A gyermeknek harcról mesél a dajka,
meg arról, hogy minden nép pária
s csak a germán a felsőbbrendű fajta.
ÁDÁM: Irtóztató: Mondd meg hát, mi az eszme,
Mely összetartja e sivár világot?
TUDÓS: Az eszme nálunk: gépies robot
s szünet nélkül harc az élettérért!
LUCIFER: De hisz az egész világ falanszter már?!

TUDÓS: Tévedsz, a föld csupán, a kicsiny bolygó,
De a Mars, Vénus, a gyűrűs Saturnus
s az Univerzum sok csillagzata
bőséggel kínál még életteret,
mind eszme hijján állnak, vagy keringnek.
És itt a hold és itt van a nap is,
az űrben, ám a villámháborút
lassan előkészítjük ellenük
s hamarosan nácifikálni fogjuk
a világegyetem minden zugát.

LUCIFER: S pacifikálni?
TUDÓS: Soha! Mert a béke
sémi-marxisták agyréme csupán,
az ember harcra született, ölésre
— doronggal, karddal, lángszóróval s mással —

s mi ezt a legigazibb ösztönét
ragadtuk meg és vezetjük le roppant
háborúkban, melyekre ürügyet
vezetőink könnyedén kohlolnak ...
(Csengetnek.)

TUDÓS:
Im, jönnek már a gyárakból, mezőkről,
s most dicséretben részesül a jó,
s fenytést kap, akit boldoggá nem tesz
a napi tizennégyórás „meló”.

(Egyenruhás munkások jönnek csoportosan. Néhány asszony és gyerek. Fél-
körben sorakoznak a falanszter udvarán. Egy munkavezető SA-legény áll a félkör
előtt.)

SA-LEGÉNY: Százhuszonötös!

DANTE: Íme, itt vagyok.

SA.: Te kazánfűtés közben szabotáltál!

DANTE: Nem! Bár igaz, tercinákon merengék:
hogy a Pokol-t új körrel bővítsem ki,
versbe szedem falanszterünk új rendjét.

SA.: Mivelhogy verset már nem írhat senki,
két napi bőjtrel lakolsz bűnödért.

ÁDÁM: Hát a zsenije még Dantét se menti?!

LUCIFER: Ne murizz!

SA.: Kétszázas!

ÁDÁM: (felkiált) Napoleon!

SA.: Te mint altiszt a kiképzés helyett
stratégiáról dumálsz a bakáknak.

NAPOLEON: Nem érzed ember, mily gyalázat az, hogy
fegyverfogást tanítsak én, kinek
lábai előtt hevert Európa?

SA.: Elég a nagyzolásból! Leírod
tízezerszer, hogy Első, Nagy Adolf volt
minden idők legnagyobb hadvezére.

NAPOLEON: Jaj! Szent Ionát inkább tízezerszer,
mint egyszer ezt a hazug mondatot!

SA.: Négy százas!

MICHELANGELO: Jelen!

SA.: Munkád vontatott.

A szájkosár, mit csinálsz, tökéletlen
s legfőbb hibája, hogy beszélni enged.

MICHELANGELO: Én segítek elfojtani a szót
Én legyek a zsarnokok cinkosa?!
Faragtasz inkább széklábat velem,
úgy, mint Madách, — méltatlan, vacak munka
s unalmas is, ám mégse becstelen.

SA.: Hogy ne bírálj a szabad szó tilalmát,
tíz napig szájkosárral dolgozol.

ÁDÁM: Jer, Lucifer, utazzunk, nem bírom,
hogy a szellemet ily durván tiporják.
(Két gyereket vezetve előlép Éva.)

LUCIFER: Na, mért nem megyünk, tán a nőre buksz?

ÁDÁM: Eltaláltad. Tényleg remek a nő.

ÉVA: Két gyermekemet elhoztam a köznek,
szólj nagy tudós, vajh mi legyen belőlük.

TUDÓS: Pár adatot mondj ...

ÉVA: A Hermanka rám üt
erős, kegyetlen, édes kis fiú,
a kutyáinkat rendszerint kivégzi
és lyukat fúr a társai fején ...

TUDÓS: Nem lehet más, csak Gestapo-legény!
 ÉVA: Adolfka pedig hasonlít apjára,
 géppuskát kért a születésnapjára,
 a pusztításnak vágya tombol benne,
 mindenkit, aki nem árja, megenne
 s folyton szónokol, ha magára hagyjuk...
 TUDÓS: Ót a vezéri iskolába adjuk.
 ÉVA: A Walhallában üdv neked, Wotan!
 Hála neked, hogy méhem magzati
 ily magasztos szerepre hivatottak!
 LUCIFER: Na öregem, még most is „pali” vagy
 erre az amazonra?
 ÁDÁM: Nem, gyerünk!
 Utazzunk innen, nem bírom tovább
 e sivár vad világnak tébolyát,
 rémült a szívem, összevissza ver,
 vezess, vezess, jobb létre Lucifer!

(Ádám felébred s rémítő álma hatása alatt repülőszolgálatra jelentkezik a szövetségeseknél.)

A karácsonyi szám tartalomjegyzéke

Népszava 1941. december 25.

Szakasits Árpád: A mi földünk: a mi életünk
 Ács Tamás [Mónus Illés]: Társadalmi problémák
 Fodor József: Ódon ritmusok
 Andreánszky István: Korszerű bűnözők, új bűncselekmények
 Kéthly Anna: Ki az oka?
 Erdődy János: Az esztendő hátsó kapujában
 Vészi Endre: Barangolás báborságban
 Garai János: Egy gárdista naplójából.
 Ismeretlen francia költő a szerelemről. Ford.: Szakácsi Áron [Szakasits Árpád]
 Nagy István: A szichológus
 Gergely Imre: Egy pesti munkanélküli viszontagságai és kalandjai a nagyvilágban
 Szekfü Gyula: A szabadság fogalma
 Várnai Dániel: Paulusok
 Szabó István: Mi vezetett a munkássághoz?
 Bajcsy-Zsilinszky Endre: Kossuth és a magyar külpolitika
 Pásztor Béla: Vadászkürt
 Révész Mihály: Magyarország, szocializmus
 Timár Magda: Ünnepi este
 Szerdahelyi Sándor: A szükségszerűségből a szabadságba!
 Az „Anti-Dühring”-ből. Szemelvények
 Kásztel András: Az európai háborútól a második világháborúig
 Gosztonyi Lajos: A haladás és ellenfelei a mai magyar közéletben
 Földes Mihály: A legragyogóbb eszme álarca nélkül. A szabadság gazdasági alapjai
 Szüdi György: Szeress!
 Móricz Zsigmond: Petőfi a politikai jel
 Horváth Béla: Az elveszített barátoknak
 Benedek Marcell: Szabadság és irodalom
 Dési Huber István: Tanulmány a negyedik rend művészetéről
 Kállai Gyula: Az önálló államalapítás
 Darvas József: Az oligarcháktól a nemzeti államig
 Jordáky Lajos: Erdélyi történelem
 Balogh Edgár: Bem erdélyi politikája
 Földes Ferenc: Rákóczi
 Szabó Zoltán: A kurucok Magyarországon

Markos György: Gyarmati sorban. A Rákóczi-fölkelés leveretésétől az új függetlenségi mozgalmak megindulásáig
Mód Aladár: A kiegyezés és az új Magyarország születése
Millók Sándor: A város
Takács József: Elindulás

Melléklet

1941. Karácsony. A borítólapon Jándi Dávid rajza. Munkásanya
(- oszto -) [Gosztonyi Lajos]: Társadalmi szenvedélyek
Kállai Gyula: Jó hír
Deschamps, Eustace: Ballada, Ford. Pál Endre
Szélpál Árpád: Lábtyűművészek egykori céhe a Gascogne-ban
Hárs László: Ne nézd a csillagot
(-gy): Svájci képeslevelezőlap 1941-ben
Avercsenko, Arkadij: Az ő súlyos keresztje
Erdődy János: Udvari szoba
Radó Ferenc: Farsang
L[osonczi] G[éza]: Két kor: két költő (Petőfi Sándor és József Attila)
Lányi Margit: Marsala, 1860
Berényi István: Óda a munkásanyához
Janovics Sándor: Baudelaire Brüsszelben
Bíró György: Az elektromos szem

Отечественные езотечесмвенники и безотечестэенны отечественники за новую Венгрию (1919—1945)

Д. МАРКОВИЧ

После разрушения Венгерской Республики Советов в Венгрии началась эпоха бесчеловечия. Многим, левого направления людям нужно было убеждать, а те которые остались дома, принуждены были скрываться. Но за новый, человеческий режим уже непосредственно осенью после 1919 года, началась борьба. Патриоты убежавшие за границу поставили себе двойную цель: у тех, которые остались в стране возбуждать желание на более подлинную жизнь, а заграничным странам показать истинное лицо венгерского режима. Они свою цель достигли: на нажим зарубежных стран венгерское правительство было принуждено на то, чтобы прекратило открытый террор и — хоть бы на показ — ввело конституционный строй.

До начала тридцатых годов венгерская эмиграция частью работала изолировано. Но одновременно с продвижением фашизма, сформировался широкий антифашистический фронт, который объединил всех, кто поднял свое слово за новую Европу, за бесчеловечие. Венгерские эмигранты, осознав общие цели, уже вместе боролись со сынами других наций. Их газеты, журналы публиковались на всех сторонах мира; они были настоящими форумами солидарности антифашистического движения, ведь они публиковали не только работы венгерских авторов, но перевели также и работы опубликованные на иностранных языках. Перед второй мировой войной в Испании, во время войны во Франции, Югославии и в Советском Союзе эмигранты доказали, что они владеют не только пером, а если нужно за человечество, в интересах защиты свободы, они брались и за оружие.

Более трудно было выстаивать в Венгрии. Власть приняла все меры, чтобы сковала умственное сопротивление; тем которые протестировали, находились в опасности не только за то, что едва могли запесбечит свой еждневный хлеб, но была в опасности их свобода и их жизнь. На повестке дня стояли запрещение газет, конфискация книг, а цензура старалась еще в зародышевой форме задуть все т., что сопротивлялось или просто не одоб-

ряло официальную идеологию „христианской“, „национальной“ Венгрии. При таком обстоятельстве большую роль приобрели газеты и листовки партий, принужденных работать в иллегальности.

Но не прекратилась связь и между живущими дома и в эмиграции прогрессивными силами. Опубликованные зарубежом книги, журналу тайными путями, до самого последнего времени перед освобождением, попали в страну. Писатели, поэты заезжающие за границу, устанавливали и личные связи со своими, живущими в эмиграции товарищами.

Документы из-за малой экзemplярности, из-за преследований и их характера, долгое время остались неизвестными. Даже сейчас, после тридцать лет, вновь и вновь появляется одно-одно потонутое издание, а о некоторых знаем только из воспоминаний современников. Между тем эти документы сохраняют значительные искусственные ценности, касающиеся рабочего движения и истории.

Естественно статья не может претендовать на полноту, так как полное вскрытие эмиграционной литературы была бы очень трудной задачей. Но посредством обобщения самых важных венгерских и опубликованных зарубежом на венгерском языке самостоятельных и периодических изданий, старается показать ту тяжелую борьбу, которую „без отечества отечественники“ и „отечественные безотечественники“ проводили против безчеловеческих идей.

Введение статьи содержит исторический обзор. Первая часть — на основании анализа иллегальных газет, самостоятельных изданий и цензуры — обобщает венгерское умственное движение начиная с продвижением фашизма до 1937 года. Вторая часть статьи занимается с борьбой живущих в эмиграции от 1919 до 1945 года.

Третья часть статьи излагает антифашистическое сопротивление от 1937 по 1945 гг. В этом времени о свободе печати мы уже совсем не можем говорить, поэтому та часть статьи построена на изложение сконфисцированных книг, запрещенных журналов, мелких произведений и строго процензурованных сочинений.

Богато иллюстрированной материал верно напоминает атмосферу тех времен.

